

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КНИШ Сергій Іванович

УДК 330.322:001.895:338.43:631.11

ДИСЕРТАЦІЯ
ІНВЕСТИВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ
ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНИЙ СФЕРІ

051 Економіка

05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С.І. Книш

Науковий керівник: Томілін Олексій Олександрович,
доктор економічних наук, професор

Полтава – 2026 р.

АНОТАЦІЯ

Книш С.І. Інвестування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в аграрній сфері. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» (галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»). – Полтавський державний аграрний університет Міністерства освіти і науки України, Полтава, 2026.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методичні засади та розроблено науково-практичні положення щодо формування, здійснення й удосконалення інвестування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в агросфері в умовах невизначеності, воєнного стану, відновлення та перспективної трансформації аграрного виробництва. Дослідження спрямоване на розв'язання важливого наукового завдання, що полягає у поглибленні теоретичних положень, удосконаленні методичних підходів і розробці практичних рекомендацій щодо активізації інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств з урахуванням сучасних ризиків, діджиталізації, структурних змін в економіці та необхідності підвищення конкурентоспроможності агросфери.

У роботі розкрито сутність інвестування як процесу вкладення фінансових, матеріальних, інтелектуальних, технологічних та організаційних ресурсів з метою забезпечення інноваційного розвитку, приросту капіталу, підвищення ефективності виробництва та формування довгострокових конкурентних переваг аграрних підприємств. Обґрунтовано, що інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах набуває особливого значення, оскільки саме інновації, цифровізація, автоматизація, біотехнології, штучний інтелект, точне землеробство, цифрова логістика й управління даними визначають здатність агробізнесу адаптуватися до викликів, забезпечувати стійкість функціонування та зберігати позиції на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Систематизовано теоретичні положення щодо змісту, складників, структури та особливостей інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Визначено, що його формування залежить від поєднання внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких важливе значення мають ресурсний потенціал, фінансово-економічний стан підприємств, доступність джерел фінансування, рівень інноваційної активності, кадровий потенціал, цифрова інфраструктура, державна підтримка, інтеграція науки й агробізнесу, а також здатність підприємств управляти ризиками в умовах невизначеності.

У дисертації доведено, що аграрні підприємства є не лише об'єктами інвестування, а й активними суб'єктами інноваційного розвитку, які формують власні джерела фінансування, визначають напрями вкладень, оцінюють ефективність інвестиційних рішень та забезпечують реалізацію інноваційних проєктів. Водночас встановлено, що масштаби й можливості інвестування істотно відрізняються залежно від розміру підприємств. Великі агрокорпорації та агрохолдинги мають потужніші фінансові ресурси, доступ до сучасних технологій і можливості залучення зовнішнього капіталу, тоді як малі й середні аграрні підприємства потребують більшої державної, кредитної, грантової та інституційної підтримки.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в отриманні нових, удосконаленні існуючих і подальшому розвитку теоретичних, методичних та науково-практичних положень щодо інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Уперше визначено інноваційний зміст інвестування та його складники в умовах діджиталізації, воєнного стану й невизначеності; обґрунтовано особливості інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств як одного з пріоритетних напрямів збереження, відновлення та нарощення їх потенціалу; встановлено відмінності у масштабах, джерелах, напрямках і результативності інвестування великих агрокорпорацій та малих і середніх аграрних підприємств.

Виокремлено сприятливі чинники інвестування інноваційного розвитку

аграрних підприємств, зокрема наявність великих агрокорпорацій та агрохолдингів як драйверів інноваційного розвитку, унікальний природно-ресурсний потенціал, високий рівень розвитку аграрного виробництва, цифрову та інформаційно-технологічну екосистему, відкритість економіки для інвесторів і практичний досвід реалізації інноваційно-інвестиційних проєктів. До деструктивних чинників і ризиків віднесено втрати внаслідок війни, скорочення власних фінансових джерел, дефіцит кваліфікованих кадрів, необхідність інвестування у технології виживання, енергетичну безпеку, логістику, захист і поглиблену переробку, а також ускладнений доступ до кредитних ресурсів.

Удосконалено методичні засади оцінки ефективності інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств через урахування впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, фінансово-економічних результатів діяльності підприємств, структури впровадження інновацій, джерел інвестиційного забезпечення, швидкості окупності вкладень і впливу інновацій на підвищення ефективності аграрного виробництва. Запропоновано розглядати ефективність інвестування не лише через співвідношення витрат і результатів, а й через здатність інноваційних рішень забезпечувати стійкість підприємств, адаптацію до ризиків, зменшення втрат і формування довгострокових конкурентних переваг.

Встановлено, що в передвоєнний період інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств сприяло зростанню обсягів виробництва, підвищенню ролі України як світового виробника й експортера продовольства, а також розвитку точного землеробства, цифрового управління, обліку, логістики, збуту, біотехнологій, електронної та мобільної комерції. Водночас воєнний стан істотно змінив інвестиційні пріоритети аграрних підприємств: значна частина вкладень була переорієнтована на інновації безпеки, виживання й адаптації, зокрема енергозабезпечення, логістичну стійкість, захист виробничих об'єктів, розмінування, поглиблену переробку, збереження продукції та забезпечення безперервності збуту.

Набули подальшого розвитку напрями й засоби удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Обґрунтовано доцільність використання державно-правових, фінансових та інноваційних інструментів активізації інвестування, зокрема гармонізації інвестиційного середовища з нормами Європейського Союзу, посилення захисту прав інтелектуальної власності, розвитку інвестиційної інфраструктури, підтримки аграрних стартапів, створення агротехнопарків, кластерів та інноваційно-інвестиційних центрів. Запропоновано напрями розширення джерел інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств, серед яких пільгове оподаткування діяльності, пов'язаної з інноваціями, державна підтримка та гранти для малого і середнього агробізнесу, співфінансування інноваційних проєктів, компенсації на придбання інноваційної техніки, розвиток венчурного фінансування та стартапів, пільгове кредитування, системне агрострахування та страхування інвестицій від ризиків війни й невизначеності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретико-методичних положень і науково-практичних рекомендацій для удосконалення інвестиційної діяльності аграрних підприємств, підвищення ефективності інноваційних проєктів, розроблення програм державної підтримки, формування стратегій відновлення та розвитку агросфери, а також посилення конкурентоспроможності аграрного виробництва в умовах воєнного стану, невизначеності та євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: аграрні підприємства, інноваційний розвиток, інвестування, точне землеробство, стартапи, проєкти, цифровізація, біотехнології, стратегії, рамкові програми, євроінтеграція, удосконалення.

ABSTRACT

Knysh S.I. Investment in the Innovative Development of Business Entities in the Agricultural Sector. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 051 «Economics» (field of knowledge 05 «Social and Behavioural Sciences»). – Poltava State Agrarian University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2026.

The dissertation substantiates the theoretical and methodological principles and develops scientific and practical provisions for the formation, implementation and improvement of investment in the innovative development of business entities in the agricultural sector under conditions of uncertainty, martial law, recovery and prospective transformation of agricultural production. The research is aimed at solving an important scientific task, which consists in deepening theoretical provisions, improving methodological approaches and developing practical recommendations for intensifying investment support for the innovative development of agricultural enterprises, taking into account current risks, digitalization, structural changes in the economy and the need to increase the competitiveness of the agricultural sector.

The paper reveals the essence of investment as a process of allocating financial, material, intellectual, technological and organizational resources in order to ensure innovative development, capital growth, increased production efficiency and the formation of long-term competitive advantages of agricultural enterprises. It is substantiated that investment in the innovative development of agricultural enterprises is of particular importance in modern conditions, since innovations, digitalization, automation, biotechnology, artificial intelligence, precision agriculture, digital logistics and data management determine the ability of agribusiness to adapt to challenges, ensure operational sustainability and maintain its positions in domestic and foreign markets.

Theoretical provisions regarding the content, components, structure and specific features of investment in the innovative development of agricultural enterprises are systematized. It is determined that its formation depends on a combination of internal and external factors, among which resource potential, the financial and economic condition of enterprises, access to funding sources, the

level of innovation activity, human resources potential, digital infrastructure, state support, integration of science and agribusiness, as well as the ability of enterprises to manage risks under conditions of uncertainty, are of particular importance.

The dissertation proves that agricultural enterprises are not only objects of investment, but also active subjects of innovative development that form their own sources of financing, determine investment directions, evaluate the efficiency of investment decisions and ensure the implementation of innovative projects. At the same time, it is established that the scale and opportunities for investment differ significantly depending on the size of enterprises. Large agricultural corporations and agroholdings possess more substantial financial resources, access to modern technologies and opportunities to attract external capital, whereas small and medium-sized agricultural enterprises require greater state, credit, grant and institutional support.

The scientific novelty of the obtained results lies in the development of new provisions, the improvement of existing ones and the further development of theoretical, methodological, scientific and practical principles concerning investment in the innovative development of agricultural enterprises. For the first time, the innovative content of investment and its components under conditions of digitalization, martial law and uncertainty have been defined; the specific features of investment in the innovative development of agricultural enterprises as one of the priority areas for preserving, restoring and increasing their potential have been substantiated; differences in the scale, sources, directions and effectiveness of investment by large agricultural corporations and small and medium-sized agricultural enterprises have been identified.

Favorable factors of investment in the innovative development of agricultural enterprises are distinguished, in particular the presence of large agricultural corporations and agroholdings as drivers of innovative development, unique natural resource potential, a high level of agricultural production development, a digital and information-technological ecosystem, openness of the economy to investors and practical experience in the implementation of innovative

investment projects. Destructive factors and risks include losses caused by the war, reduction of own financial resources, shortage of qualified personnel, the need to invest in survival technologies, energy security, logistics, protection and deep processing, as well as complicated access to credit resources.

The methodological principles for assessing the efficiency of investment in the innovative development of agricultural enterprises have been improved by taking into account the influence of internal and external factors, financial and economic results of enterprise activity, the structure of innovation implementation, sources of investment support, the payback period of investments and the impact of innovations on improving the efficiency of agricultural production. It is proposed to consider investment efficiency not only through the ratio of costs and results, but also through the ability of innovative solutions to ensure enterprise resilience, adaptation to risks, reduction of losses and the formation of long-term competitive advantages.

It is established that in the pre-war period, investment in the innovative development of agricultural enterprises contributed to the growth of production volumes, the strengthening of Ukraine's role as a global producer and exporter of food, as well as the development of precision agriculture, digital management, accounting, logistics, sales, biotechnology, electronic and mobile commerce. At the same time, martial law significantly changed the investment priorities of agricultural enterprises: a considerable share of investments was redirected toward innovations of security, survival and adaptation, including energy supply, logistical resilience, protection of production facilities, demining, deep processing, product preservation and ensuring uninterrupted sales.

The directions and means of improving investment in the innovative development of agricultural enterprises have been further developed. The expediency of using state-legal, financial and innovative instruments for intensifying investment is substantiated, in particular the harmonization of the investment environment with European Union standards, strengthening the protection of intellectual property rights, development of investment infrastructure,

support for agricultural startups, creation of agrotechnoparks, clusters and innovation-investment centers.

Directions for expanding the sources of investment in the innovative development of agricultural enterprises are proposed, including preferential taxation of innovation-related activities, state support and grants for small and medium-sized agribusiness, co-financing of innovative projects, compensation for the purchase of innovative machinery, development of venture financing and startups, preferential lending, systematic agricultural insurance and insurance of investments against the risks of war and uncertainty.

The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the theoretical and methodological provisions and scientific and practical recommendations to improve the investment activity of agricultural enterprises, increase the efficiency of innovative projects, develop state support programs, form strategies for the recovery and development of the agricultural sector, and strengthen the competitiveness of agricultural production under conditions of martial law, uncertainty and European integration processes.

Keywords: agricultural enterprises, innovative development, investment, precision agriculture, startups, projects, digitalization, biotechnology, strategies, framework programs, European integration, improvement.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ *публікацій, які відображають основний зміст дисертації*

1. Книш С.І. Теоретичні засади інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств, його зміст та особливості. *Економічні проблеми соціального розвитку*. № 15. 2026. DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.3.04>.

2. Книш С.І. Особливості інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств в умовах невизначеності. *Економічні проблеми соціального розвитку*. № 17. 2026 DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.5.10>.

3. Книш С.І. Пріоритетні напрями інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. № 10. 2026. С. 538-543. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.10.538>.

публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Мауер Д.Р., **Книш С.І.**, Павленко А.А. Інвестиційно-інноваційні процеси в розвитку сільськогосподарської інфраструктури. *Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 жовтня 2023 року*: Харків: НТУ «ХПІ», 2023. / за ред. проф. Краснокутської Н.С., доц. Решетняк Н.Б., доц. Волоснікової Н.М. С. 180-182. (*Особистий внесок автора: обґрунтовано значення інвестиційно-інноваційних процесів для розвитку сільськогосподарської інфраструктури*)

5. Мауер Д.Р., **Книш С.І.**, Пархоменко Р.М. Прозорість інфраструктури ланцюга постачання в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., 14-15 травня 2024 р.* Полтава. 2024. С.193-194. (*Особистий внесок автора: визначено роль прозорості ланцюга постачання у забезпеченні продовольчої безпеки країни*)

6. Зоря О.П., Мауер Д.Р., **Книш С.І.** Інноваційний потенціал України в умовах сталого розвитку. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики: матер. XI Всеукр. наук.-практ. конф., 21 листопада ПДАУ. Полтава, 2024.* С.153-155. (*Особистий внесок автора: охарактеризовано інноваційний потенціал України в контексті сталого розвитку аграрної сфери*)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПЕРЕВАГ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА РИЗИКІВ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ.....	22
1.1. Сутність, структура й складники інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств.....	22
1.2. Конкурентоспроможні чинники інвестування в умовах діджиталізації та ризику й загрози невизначеності.....	40
1.3. Методичні засади оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств.....	64
Висновки до розділу 1.....	81
РОЗДІЛ 2. ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ Й ІНВЕСТУВАННЯ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....	84
2.1. Ефективність функціонування аграрних підприємств як основи та середовища інвестування інноваційного розвитку.....	84
2.2. Структура та складники інноваційного розвитку аграрних підприємств для інвестування.....	103
2.3. Особливості, рівень, результативність та проблеми інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств.....	120
Висновки до розділу 2.....	137
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ДЖЕРЕЛА Й МЕХАНІЗМИ ЗРОСТАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ	141
3.1. Основні напрями та заходи збільшення й удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств.....	141

3.2. Джерела і можливості збільшення інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств.....	161
3.3. Інноваційні інструменти, механізми та методи власне інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств.....	184
Висновки до розділу 3.....	206
ВИСНОВКИ.....	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	213
ДОДАТКИ.....	234

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах стрімкого розвитку цифрової економіки та використання її інновацій в усіх сферах життєдіяльності суспільства інноваційні складові стрімко стали основою підвищення ефективності та забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств та інших суб'єктів господарювання в аграрній сфері економіки світу загалом і України зокрема. Вони стосуються впровадження нової техніки й технологій вищих, а саме четвертого, п'ятого й шостого технологічних укладів в аграрне виробництво; нових технологій маркетингу та форм реалізації продукції (електронна і мобільна комерція – е- і м-комерція); нових систем організації внутрішнього середовища господарювання, виробничих та бізнес-процесів; соціально-трудова відносин та мотивації працівників; нових методів та механізмів управління розвитком.

Цифрові, інформаційні та біотехнології, автоматизація й роботизація аграрного виробництва не тільки кардинальним чином впливають на його зміст, структуру, динаміку й ефективність. Вони несуть у собі значний потенціал для вирішення соціальних та екологічних проблем, є запорукою стійкості і прибутковості аграрних підприємств, що особливо важливо в умовах невизначеності, воєнного стану, коли окупанти здійснюють постійні руйнування, втрати та збитки. Разом з тим впровадження інновацій саме цифрової економіки вищих технологічних рівнів є дуже складним завданням, може нести певні ризики, вимагає інноваційної підготовки кадрів, постійного моніторингу стану та наслідків, системного контролю й управління.

Однак провідною умовою здійснення інноваційного розвитку аграрних підприємств було і залишається інвестиційне забезпечення. Внаслідок грандіозних організаційно-економічних реформ агросфери й всього суспільного устрою країни протягом останніх 35 років, майнової поляризації розвитку аграрного виробництва, недосконалості середовища інвестування,

слабкої бюджетної підтримки малого і середнього агробізнесу інвестиції для інноваційних та інших потреб суб'єктів агросфери були недостатніми, незважаючи на прагнення постійного їх збільшення переважно за рахунок власних джерел. Тому питання інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств є актуальними, теоретично та практично значимими й своєчасними.

Їх значимість та актуальність посилюються через стан та наслідки війни, коли відбувається постійне руйнування енергетичної інфраструктури й національного господарства загалом; демографічна криза, переміщення мільйонних мас населення та відтік трудових ресурсів; згорання споживчих ринків на тлі вирішення першочергових завдань національної оборони, соціального забезпечення людей, збереження державних інститутів. Необхідно зазначити, що питання інноваційного забезпечення впровадження інновацій вивчалися провідними вітчизняними й зарубіжними науковцями. Зокрема, це такі автори, як Аранчій В., Данько Ю., Зоря О., Ігнатенко М., Кісіль М., Красноручський О., Макаренко П., Мармуль Л., Медвідь Ю., Романюк І., Томілін О. та інші. Їх праці присвячені обґрунтуванню джерел і методів інвестування, його форм і чинників; виявленню проблем і пошуку резервів для вирішення; оцінці ефективності залучення та окупності інвестицій.

Однак військовий стан надзвичайно вплинув на зміст, процеси, форми й тенденції інвестування, що потребує поглибленого вивчення. Під впливом всебічної цифровізації змінилися власне, й самі фінанси, фінансово-інвестиційні відносини та інвестиції. Вказане також потребує додаткового осмислення і врахування у теорії, методології, методах та практиці. У сукупності, це зумовило вибір теми, мету, завдання, наукову новизну і зміст дисертаційної роботи.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Полтавського державного аграрного університету за темами «Концепція

інвестиційного й фінансово-кредитного забезпечення техніко-технологічного оновлення і розвитку аграрного виробництва як складової продовольчої та економічної безпеки» (номер державної реєстрації 0120U105469) та «Удосконалення методичних підходів аналітичного забезпечення та організаційно-економічного механізму фінансово-кредитних відносин в аграрній сфері й інших галузях економіки» (номер державної реєстрації 0125U002003). У її межах автором вперше визначено особливості інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств в умовах невизначеності; удосконалено оцінку чинників, конкурентних переваг і загроз інвестування; визначено зміст впровадження інновацій на основі високих технологічних укладів; обґрунтовано напрями та стратегії інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку відповідно до завдань відновлення аграрних підприємств, курсу на євроінтеграцію, наявного ресурсного потенціалу, міжнародної підтримки.

Мета дисертації. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад формування й розробка науково-практичних пропозицій удосконалення та зростання інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств в умовах переваг діджиталізації та загроз невизначеності.

Об'єкт досліджень. Об'єктом дисертації є процеси формування, удосконалення та зростання інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств в умовах переваг цифрової економіки та викликів і загроз невизначеності.

Предмет досліджень. Предметом досліджень є теоретичні, методичні, науково-практичні аспекти обґрунтування та розробки науково-практичних пропозицій формування й удосконалення та збільшення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Досягнення мети дисертації ґрунтувалося на постановці й вирішенні сукупності завдань:

- здійснити теоретико-методичне обґрунтування сутності, структури й

складників інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств;

- виявити його конкурентні переваги й загрози в умовах діджиталізації й невизначеності;

- поглибити методичні засади оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств;

- здійснити оцінку та аналіз ефективності функціонування аграрних підприємств як основи та середовища інвестування інноваційного розвитку;

- визначити основні напрями інноваційного розвитку аграрних підприємств для інвестування;

- виявити особливості, рівень і результативність інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств;

- розробити основні напрями та заходи розвитку й удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств;

- визначити нові джерела і можливості збільшення інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств;

- обґрунтувати інноваційні інструменти та методи власне інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Теоретико-методичні засади та методи дослідження. Теоретико-методичними засадами написання дисертаційної роботи були основні положення економічної теорії, економіки аграрних підприємств, економіки сільського господарства, інвестицій та інновацій; нормативно-законодавчі акти та Закони України з питань розвитку аграрних підприємств та інших суб'єктів агросфери. Також це фундаментальні методи наукових досліджень – індукції і дедукції, єдності і боротьби протилежностей, історичний, монографічний, системно-структурного аналізу і синтезу – при визначеності змісту інвестування та інноваційного розвитку аграрних підприємств, його структури, складників, етапів, чинників, драйверів та трендів. У роботі використано статистико-економічні й економіко-математичні методи досліджень – при оцінці ефективності, виявленні проблем та переваг інвестування інноваційного розвитку; математичного програмування,

прогнозування й моделювання розвитку та удосконалення інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств на перспективу.

Інформаційна основа дисертаційної роботи. Інформаційною основою дисертаційної роботи були статистичні й аналітичні матеріали Міністерства економіки, докільля та сільського господарства; Державної служби статистики України; Державних стратегій відновлення та розвитку національного господарства, Рамкової Програми процвітання України; положення Спільної аграрної політики (САП) країн Європейського Союзу, Європейського зеленого курсу (ЄЗК), інших програм розвитку агросфери та сільських територій, зокрема, LEADER та ін.; матеріали монографічних та періодичних наукових видань, у т.ч. мережі Інтернет; обліково-фінансові дані річної звітності аграрних підприємств; дані опитувань фахівців агробізнесу та особисті спостереження автора.

Наукова новизна. У дисертаційній роботі в результаті проведених досліджень отримано нові та частково нові положення й висновки щодо формування, здійснення, удосконалення та зростання інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств як провідних суб'єктів господарювання агросфери. Зокрема,

вперше:

- виявлено конкурентоспроможні сприятливі чинники інвестування на внутрішньому та зовнішньому рівні аграрних підприємств, а саме наявність великих агрокорпорацій та агрохолдингів як драйверів інноваційного розвитку та інвестування в нього; наявність унікального ресурсного потенціалу, масштабів та рівня розвитку аграрного виробництва як додаткових гарантів стабільності інвестицій; наявність потужної цифрової та інформаційно-технологічної екосистеми генерування інновацій вищих технологічних укладів; відкритість економіки для інвесторів; наявність великого практичного досвіду ефективного інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств;

- до деструктивних чинників та ризиків віднесено загрози і втрати

внаслідок невизначеності і війни; необхідність вкладень у технології виживання, а саме енергетику, логістику, поглиблену переробку, що збільшує ціну виробництва та зменшує прибутки для подальшого інвестування; дефіцит кваліфікованих кадрів для впровадження інновацій та їх використання; зменшення обсягів виробництва та власних джерел фінансування; недостатню державну й міжнародну фінансову підтримку дружніх країн; складні умови отримання кредитних та інших позикових коштів;

удосконалено:

- методичні засади оцінки ефективності інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств через визначення впливу різних чинників; ефективності аграрних підприємств як середовища та фінансово-економічних результатів як власного джерела інвестування; структури впровадження інновацій та їх інвестиційного забезпечення; ефективності та швидкості окупності інвестицій; напрямів та засобів удосконалення;

- оцінку та аналіз ефективності функціонування аграрних підприємств шляхом виявлення та співставлення її показників у передвоєнний період та період воєнного стану; різкого падіння через війну, але поступового відновлення та стабілізації за рахунок збереження агрокорпорацій; значного зменшення фінансових результатів малих і середніх аграрних підприємств для інвестування;

- оцінку структури інноваційного розвитку як середовища інвестування шляхом порівняння її передвоєнних особливостей, а саме зосередження на високих агротехнологіях точного землеробства, цифровізації збуту та управління як основи для надприбутків; виявлення спаду обсягів і темпів через війну; структурних зрушень внаслідок впровадження інновацій захисту та безпеки; енергозабезпечення; логістики; поглибленої переробки;

- оцінку ефективності інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств шляхом виявлення його джерел, обсягів та структури у передвоєнні роки та відповідних показників у теперішній час; встановлення

змін пріоритетів з інновацій високих технологічних укладів для отримання надприбутків у високі інновації безпеки та виживання, що призводить до зростання собівартості продукції та зменшення прибутків;

- виявлення проблем інвестування на основі оцінки видів їх джерел та їх зменшення; недостатньої державної підтримки; недовіри банків та невігідних умов кредитування; дефіциту кваліфікованих фінансистів; відсутності системного страхування інвестицій;

набули подальшого розвитку напрями:

- засоби удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств на перспективу, а саме державно-правові інструменти, фінансові інструменти, власне інновації. Це передбачає покращення інститутів інвестування шляхом його гармонізації з інститутами ЄС, захисту прав інтелектуальної власності, стимулювання розвитку інвестиційної інфраструктури. Пріоритетами залишаються інновації вищих технологічних укладів всебічного підвищення ефективності аграрної діяльності; також зберігаються інновації виживання – розмінування, енергозабезпечення, освітлення й опалення, логістики і збуту готової продукції;

- пропозиції щодо джерел збільшення інвестування, а саме зменшення податків діяльності аграрних підприємств, пов'язаної з інноваціями; державна підтримка та гранти для інвестування інноваційного розвитку малого і середнього бізнесу; державне співінвестування та компенсації; поширення венчурного фінансування і стартапів; пільгове кредитування, у т.ч. відкриття спеціальних кредитних ліній для інвестування інновацій. Також це спеціальне агрострахування та збереження традиційних форм інвестування – бізнес-проектів, бізнес-планів, інноваційно-інвестиційних проектів;

- обґрунтування інноваційних розробок удосконалення й зростання власне інвестування на засадах збільшення інноваційних якостей людського капіталу аграрних підприємств, результатів інтеграції у системі наука-агробізнес шляхом розробки й впровадження навчальних програм

інноваційного навчання фахівців, перепідготовки або підвищення кваліфікації кадрів, створення інноваційно-інвестиційних центрів на базі провідних аграрних університетів, науково-дослідних установ НААНУ. Другим великим напрямом обґрунтовується впровадження інноваційних джерел та інструментів інвестування, а саме цифрових фінансових активів, блокчейну, токенизації; форфейтингу, венчурного інвестування й стартапів; краудфандингу й краудінвестингу. Також це створення спеціалізованих інноваційних хабів, де агробізнес може перевіряти свої інвестиційні рішення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання теоретико-методичних, методичних і практичних результатів та пропозицій у діяльності аграрних підприємств при формуванні стратегій інвестування інноваційного розвитку, виборі пріоритетних напрямів вкладення коштів, обґрунтуванні джерел інвестиційного забезпечення, впровадженні інноваційних технологій, цифровізації управління та підвищенні конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в аграрній сфері, а також державними установами різних рівнів при розробці галузевих і регіональних програм підтримки інноваційного розвитку аграрного виробництва.

Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи доведено до рівня науково-методичних рекомендацій, які апробовано та прийнято до впровадження, що засвідчено відповідними довідками. Результати дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, схвалені та використовуються у практичній діяльності ТОВ «ГАРАНТ-2005» (довідка вих. № 54/06-03 від 01.12.2025 р.), Департаменту агропромислового розвитку Полтавської обласної військової адміністрації (довідка № 01-69/983/1 від 17.12.2025 р.), а також у навчальному процесі Полтавського державного аграрного університету (довідка № 01-11/59 від 25.12.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Всі висновки, основні положення, результати та висновки дисертаційної роботи отримані автором особисто. Із

спільних публікацій та розробок використано лише ті положення, які написані особисто автором. Робота виконана самостійно та не містить запозичень.

Апробація результатів дисертації. Підсумки наукового дослідження доповідались автором і схвалені на: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарноправові виміри» (17-18 жовтня 2023 р., Харків); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених» (14-15 травня 2024 р., Полтава); Всеукраїнської науково-практичної конференції «Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики» (21 листопада 2024 р., Полтава).

Публікації. За результатами виконаного дисертаційного дослідження опубліковано 6 наукових праць, з них 3 – одноосібні, у тому числі: 3 статті у вітчизняних фахових наукових виданнях та 3 публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації. Загальний обсяг цих публікацій становить 2,5 ум. друк. арк., з них особисто автору належить 2,1 ум. друк. арк.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Дисертацію викладено на 239 сторінках друкованого тексту. Робота включає 32 таблиці, 16 рисунків, 2 додатки. Список використаних джерел складається з 188 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ПЕРЕВАГ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА РИЗИКІВ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

1.1. Сутність, структура й складники інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств

Об'єктивними рисами сучасної соціально-економічної діяльності в аграрній сфері є раціональне використання наявних ресурсів, динаміка господарських процесів, посилення конкуренції, зростання ролі науково-технічного прогресу та інновацій, поступова цифровізація виробництва, управління, обліку й збуту [90, с. 260]. Не менш важливими ознаками виступають реалізація підприємницького потенціалу та мобілізація ініціатив суб'єктів агросфери, які забезпечують організацію, функціонування аграрних підприємств різних форм власності і господарювання. За таких умов інноваційний розвиток набуває значення не лише як загальна характеристика змін, а як цілеспрямований процес їх якісного оновлення, орієнтований на зміцнення ринкових позицій, підвищення ефективності діяльності та формування передумов для довгострокового зростання.

Поняття розвитку аграрних підприємств постійно використовується в їх економіці, діяльності, управлінні. Незважаючи на традиційність категорії, її зміст у науковій літературі трактується по-різному залежно від дослідницького підходу, сфер впливу, аналізу, функціонального призначення та умов господарювання [77]. У працях вітчизняних і зарубіжних науковців розвиток аграрних та інших підприємств загалом розглядається як процес змін, перехід від одного якісного стану до іншого, результат трансформації внутрішньої структури, а також як сукупність кількісних і якісних

прогресивнихі перетворень [188, с. 121].

У такому розумінні розвиток аграрного підприємства слід пов'язувати не лише зі зростанням масштабів виробництва або прибутку, а й з удосконаленням його ресурсної, технологічної, організаційної та управлінської основи. Його важливим проявом в епоху цифрової економіки є інноваційний розвиток.

Інноваційний розвиток аграрних підприємств відображає здатність господарюючих суб'єктів агросфери до впровадження нових технологій, технічних рішень, організаційних підходів, цифрових інструментів та інших нововведень, що забезпечують підвищення результативності діяльності. Водночас, інноваційний розвиток не може здійснюватися стихійно або виключно за рахунок внутрішньої еволюції підприємств як соціально- та виробничо-економічних систем. Його необхідною й основною передумовою є інвестування, яке створює ресурсну основу для реалізації інноваційних змін [100, с. 12]. Саме тому доцільно виходити не лише із загального розуміння інноваційного розвитку, а й із з'ясування місця інвестування в його забезпеченні.

На нашу думку, інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств слід розглядати як цілеспрямований процес формування, залучення, розподілу та використання ресурсів, необхідних для впровадження інновацій і досягнення на цій основі якісних зрушень у функціонуванні. В такому розумінні інвестування має складну економічну природу, оскільки поєднує, з одного боку, інвестиційну складову як систему вкладення ресурсів, а з іншого – інноваційну складову як зміст і напрям цих капіталовкладень [62, с. 129]. Його результатом мають бути не лише поточні та перспективні економічні й соціальні вигоди, екологічне удосконалення, але й структурне оновлення аграрних підприємств, зміцнення їх фінансово-економічної стійкості, кліматоорієнтованості, адаптивності, соціальної відповідальності, конкурентоспроможності.

Сутність інвестування інноваційного розвитку найбільш повно

розкривається через його структуру та складники. У структурному відношенні воно охоплює мету інвестування, суб'єктів і об'єкти вкладень, джерела ресурсів, напрями їх використання, механізми й інструменти реалізації, а також очікувані результати. До основних чинників його формування доцільно віднести фінансові, науково-дослідницькі, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, кадрові, інформаційно-цифрові, соціальні та екологічні. У сукупності вони формують єдину систему, в межах якої інвестиційні ресурси трансформуються в реальні інноваційні зміни у виробництві, управлінні, ринковій поведінці та розвитку аграрних підприємств загалом [158, с. 188].

З огляду на це, інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств доцільно розглядати як багатовимірне явище, що має різні ознаки, рівні прояву, сфери здійснення, джерела та результати. Воно може характеризуватися за напрямками змін, середовищем, тривалістю, формами й напрямками реалізації, рівнем потенціалу, ефективністю та результативністю, окупністю, проблемами й перспективами.

Наразі, у сучасних умовах ризиків нестабільності й невизначеності, у т.ч. воєнного стану доцільно додати до їх сукупності чинники ризиків та безпеки, необхідності державних гарантій та страхування інвестицій. [36, с. 68]. Саме в такому значенні інвестування інноваційного розвитку набуває прояву як найбільш доцільного та економічно стійкого, соціально- та екологоорієнтованого, конкурентоспроможного (рис. 1.1).

Теоретичні засади та практичні розробки інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств розглянуто у працях багатьох вітчизняних науковців: В.Антощенкої, В.Аранчій, І.Бланка, О.Гудзь, О.Захарчука, О.Зорі, М.Ігнатенка, М. Кісіля, О.Красноруцького, Ю.Лупенка, Л.Мармуль, В.Медвідь, С.Міненко, І.Миколенко, М.Пугачова, Ю.Самойлик, І.Романюк, О.Томіліна, О.Шпикуляка, Б.Язлюка, ін. науковців. У їх дослідженнях здійснено визначення категорій інвестиції, інвестиційний процес, інвестування; виявлено структуру та складники інвестування, його ресурси, чинники здійснення, особливості

окупності та управління.

Рис. 1.1. Зміст інноваційного розвитку аграрних підприємств на засадах інвестування

Визначено інститути інвестування, показники та перспективи інвестиційного клімату в агросфері, взаємозв'язки з економічною безпекою та діяльністю конкурентів і розвитком аграрних ринків [67, с. 47; 36, с. 68]. З іншої сторони, велика увага приділена змісту інноваційного розвитку аграрних підприємств, його особливостям, напрямам, складникам, структурі та стратегіям. Однак окремі їх положення потребують поглиблених розробок.

Так, в сучасних умовах загроз і втрат в Україні через повномасштабну агресію росії всі видатки державного бюджету, державні позики спрямовуються, в першу чергу, на захист Батьківщини, соціальне забезпечення населення, підтримку бюджетної сфери, що спричиняє фінансовий дефіцит. Також це ризикованість інвестування через щоденні втрати війни. Це

актуалізує обґрунтування джерел та необхідності інвестування.

З іншої сторони, інноваційні цифрові та інформаційні розробки, біотехнології та інші інновації високих технологічних укладів не мають альтернативи й потребують системного й послідовного інвестування. Власне, й інвестиції та інвестування набули рис інноваційності, є цифровими, мають нові онлайн платформи, процеси й інститути, що також потребує нового осмислення та підвищує значимість обраної тематики досліджень.

Вказане дає підстави стверджувати, що наукова категорія та практичне здійснення інвестування інноваційного розвитку підприємств в аграрній сфері має комплексний, багаторівневий характер, а його результат не може розглядатися лише як результат зростання окремих економічних показників в окремих сферах прояву. Інвестування охоплює інновації організаційно-управлінських, виробничо-технологічних, соціально-економічних, та ринкових аспектів відновлення, функціонування та розвитку аграрних підприємств, які в сукупності формують їх здатність до ефективного відтворення, адаптації та зміцнення позицій на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Як зазначалося, переважна більшість науковців сходиться на думці, що в умовах економіки знань, цифрової трансформації та посилення глобальної конкуренції визначальним чинником конкурентоспроможного розвитку виступають інновації та їх інвестиційне забезпечення. Зокрема, Ю. О. Лупенко, О. В. Захарчук, М. М. Моголова наголошують на важливості наукового забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва, а О.Красноруцький, Л. Кучер та співавтори пов'язують розвиток інноваційної діяльності аграрних підприємств із переходом до інноваційної моделі агробізнесу 4.0 на зміну 3.0 та ресурсної [101, с. 8; 90, с. 260].

Саме інновації забезпечують якісні зміни у виробничих процесах, модернізацію технічної бази, підвищення продуктивності праці, зниження витрат, удосконалення логістики, маркетингу, обліку, управління та реалізації продукції. Для аграрних підприємств інновації набувають особливого значення, оскільки аграрне виробництво поєднує вплив природно-кліматичних,

технологічних, організаційних і ринкових чинників і тому потребує постійного оновлення інструментів господарювання. За таких умов інноваційність стає не додатковою перевагою, а необхідною передумовою фінансово-економічної стійкості та сталого розвитку агросфери загалом.

Разом із тим характер, масштаби та темпи інноваційного розвитку суттєво залежать від обсягів власного капіталу, спеціалізації, рентабельності виробництва, розмірів аграрних підприємств. Це пояснюється тим, що масштаби землекористування, обсяги виробництва, спеціалізація, рівень капіталізації, доступ до фінансових ресурсів, кадровий потенціал і управлінські можливості безпосередньо визначають здатність підприємства до інвестування впровадження нововведень.

Розміри землекористування впливають не лише на виробничі функції та галузеву структуру господарства, а й на технологічні типи відтворення, вибір моделей управління, орієнтацію на ринковий попит, можливості диверсифікації діяльності та швидкість реагування на зміну суспільних потреб. Саме тому інноваційний розвиток великого, середнього і малого агробізнесу має спільну стратегічну спрямованість, але різний зміст, інструменти реалізації та ресурсне й інвестиційне забезпечення.

Водночас, відмінності між великими, середніми і малими аграрними підприємствами проявляються не лише у масштабах виробництва, а й у можливостях формування та реалізації інвестиційних стратегій інноваційного розвитку. Великі аграрні підприємства, як правило, мають практично не обмежений доступ до фінансових ресурсів, сучасних технологій, професійного менеджменту та зовнішніх аграрних ринків. Це дає їм змогу швидше впроваджувати капіталомісткі інновації й формувати довгострокові конкурентні переваги.

Натомість середні та малі аграрні підприємства, хоча й поступаються у фінансових і матеріально-технічних можливостях, нерідко виявляють вищу гнучкість, мобільність та здатність оперативно реагувати на ринкові зміни, освоювати нові виробничі й ринкові ніші та впроваджувати точкові інноваційні

рішення. Саме тому різні групи аграрних підприємств доцільно розглядати як взаємодоповнювальні складові єдиної системи аграрного виробництва, у межах якої кожна з них виконує власну функцію інвестування інноваційного розвитку.

Диференціація аграрних підприємств за обсягами капіталів та масштабами діяльності зумовлює потребу у різних підходах до інвестування їх інноваційного розвитку. Якщо для великого агробізнесу пріоритетними є масштабна цифровізація, автоматизація, роботизація, розвиток точного землеробства, інтегрованих логістичних систем і сучасних платформ управління, то для середніх і малих підприємств особливого значення набуває доступність фінансових ресурсів, грантова підтримка, пільгове кредитування, дорадчий супровід, цифрові сервіси прикладного характеру та інновації, які не потребують надмірних початкових інвестиційних вкладень.

У працях О. В. Захарчука, Ж. В. Гарбар, К. С. Майбородюк інвестиційне забезпечення розглядається як одна з ключових передумов інноваційного розвитку аграрних підприємств [57, с. 55; 40, с. 20]. Інноваційний розвиток підприємств аграрної сфери визначається не лише потенціалом великих виробників, а й здатністю держави, ринку та інституцій підтримки створювати сприятливе середовище для модернізації й цифровізації аграрних підприємств усіх розмірів. Саме це зумовлює доцільність узагальнення їх ключових характеристик, переваг і обмежень у контексті інвестування інноваційного розвитку (табл. 1.1). Як свідчать наведені дані, кожна група аграрних підприємств має власні переваги й обмеження в інвестуванні інноваційного розвитку. Це зумовлює відмінності в управлінні, методологічних методичних та практичних підходах його інвестиційної підтримки.

У науковій літературі обґрунтовується позиція, згідно з якою великий агробізнес значною мірою визначає загальний рівень науково-технічного, інноваційного, інвестиційного та виробничого потенціалу аграрної сфери економіки [101, с. 8]. Саме великі агрохолдинги й агрокорпорації формують масштабні товарні потоки, забезпечують експортний потенціал держави, валютні надходження та значною мірою впливають на позиціонування

Таблиця 1.1

Особливості та можливості інвестування різних груп аграрних підприємств у їх інноваційний розвиток

Група аграрних підприємств	Основні конкурентні переваги для здійснення інвестування	Обмеження інноваційного розвитку	Значення для інвестування інноваційного розвитку
Великі агрохолдинги та агрокорпорації	Великі масштаби виробництва й фінансові ресурси, доступ до кредитування, сучасної техніки, цифрових платформ, професійного менеджменту, зовнішніх ринків	Більша інерційність управління, швидкої перебудови окремих бізнес-процесів, значна вартість масштабних інновацій	Виступають основними драйверами інвестування в інновації, апробують нові технології, формують стандарти цифровізації, точного землеробства, автоматизації, логістики, збуту та експорту
Середні аграрні підприємства	Поєднання відносної гнучкості з достатніми ресурсним потенціалом, фінансами, краща здатність до спеціалізації, локальної диверсифікації та адаптації	Обмеженіші фінансові можливості порівняно з великим агробізнесом, залежність від ринкової кон'юнктури, дефіцит інвестицій для масштабного технологічного оновлення	Є важливою ланкою поширення інновацій, можуть швидко адаптувати апробовані великим агробізнесом рішення, виступають перспективним об'єктом цільових програм співфінансування, кредитування та грантової підтримки
Малі аграрні підприємства	Висока мобільність, швидка реакція на зміни, робота в ринкових нішах, тісний зв'язок із місцевими потребами, нижчі стартові витрати, персоніфікована мотивація	Обмежений доступ до інвестицій, вища чутливість до ризиків, нестача кваліфікованих кадрів, складність упровадження дорогих технологій, залежність від зовнішньої підтримки	Формують конкурентне середовище, забезпечують локальну інноваційну активність, потребують грантів, пільгових кредитів, дорадчої підтримки та цифрових інструментів інвестування
Усі групи підприємств у сукупності	Взаємодоповнюваність ресурсів і товарів, але різні масштаби й моделі інвестування, інноваційного розвитку, господарювання	Нерівномірність доступу до фінансових ресурсів, різний рівень цифрової й іншої інноваційної та організаційно-управлінської готовності	Взаємодія великих, середніх і малих підприємств формує цілісну систему інвестування інноваційного розвитку агросфери, де великі задають темп, а малі й середні забезпечують гнучкість, адаптивність і широту охоплення

України на міжнародних аграрних ринках як світового виробника продовольства. Завдяки концентрації капіталу, доступу до сучасної техніки, цифрових рішень, систем точного землеробства, великих баз даних, хмарних технологій, сучасної логістики та професійного менеджменту й маркетингу вони часто виступають драйверами інноваційного розвитку, апробують новітні технології та задають орієнтири для інших суб'єктів господарювання агросфери. У цьому аспекті великий агробізнес виконує не лише виробничу, але й технологічно-інноваційну та інвестиційну демонстраційні функції для всієї аграрної сфери.

Наразі, не менш важливу роль у структурі національного господарства та агросфери, необхідності інвестування інноваційного розвитку відіграють малі і середні аграрні підприємства. Саме в їхньому середовищі формується значна частина підприємницької ініціативи, локальної господарської активності, ринкової гнучкості та соціально-економічної стабільності, зайнятості.

Малий і середній агробізнес не лише доповнює великий, але й забезпечує відтворення природних ресурсів, сільських територій, підтримує зайнятість населення, сприяє розвитку локальних ринків, формуванню середнього класу на селі, стримує надмірну монополізацію та сприяє розширенню соціальної бази реформ і нововведень [105, с. 120]. Саме через велике кількісне поширення, близькість до локальних потреб і здатність працювати в ринкових нішах цей сектор залишається одним із ключових чинників збалансованого розвитку аграрної економіки, у т.ч. на засадах інноваційності та системного інвестування.

Мале підприємництво в агросфері виконує важливу структуроутворюючу функцію в розвитку конкурентно-ринкової економіки. За умов макроекономічної нестабільності, обмеженості бюджетної підтримки та дефіциту власних фінансових ресурсів малі аграрні підприємства часто виявляються більш мобільними та адаптивними порівняно з більшими структурами. Вони не потребують надмірних стартових інвестицій, мають

швидший обіг коштів, оперативніше реагують на кон'юнктурні зміни, швидше переорієнтовуються на нові ринкові ніші, освоюють локальні формати збуту та у разі належного інвестування інноваційної активності можуть виступати реальними конкурентами великому агробізнесу. Їхня перевага полягає не у масштабі, а у швидкості прийняття рішень, господарській гнучкості, ближчому контакті зі споживачем та здатності до адаптації.

Особливо переконливо значення малого, середнього і великого агробізнесу проявилось в умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну. У цих обставинах аграрні підприємства різних розмірів були змушені діяти в середовищі різкого зростання ризиків, логістичних ускладнень, дефіциту кадрів, пошкодження інфраструктури, загроз безпеці працівників та невизначеності ринкової кон'юнктури [22]. Попри це, саме гнучкість малого і середнього агробізнесу, а також ресурсна потужність великого агропромисловництва дозволили зберегти продовольчу стабільність, підтримати функціонування внутрішнього аграрного ринку та частково утримати експортні позиції. У такому контексті інноваційний розвиток аграрних підприємств набуває нового змісту: він повинен враховувати не лише ефективність і прибутковість, а й здатність до функціонування в умовах безпекових загроз, швидкого відновлення та збереження їх життєздатності господарських систем.

У сучасній агросфері малі підприємства формують конкурентне середовище, забезпечують економічну відповідальність за прийняття рішень, підвищують динамічність ринку та знижують ризики надмірної концентрації господарської влади. Через значну кількість таких суб'єктів та їх різноманітність вони меншою мірою піддаються монополізації й одночасно підсилюють загальну ринкову гнучкість. Крім того, за умови належного інвестування інноваційної активності саме малі аграрні підприємства можуть ставати джерелом нових управлінських рішень, технологічних підходів і комерційних моделей, які згодом поширюються і на більші господарські

структури. Тобто їх значення полягає не лише в участі у виробництві, а й у здатності генерувати нові практики конкурентної поведінки, у т.ч. в інвестуванні [68, с. 18].

Вагомою є роль малого агробізнесу у розвитку галузей високих техніко-технологічних укладів та цифрової економіки загалом. У світовій практиці саме малий бізнес часто виступає провідником науково-технічного прогресу, прискорює комерціалізацію нових ідей, забезпечує гнучке середовище для експериментування з технологічними, організаційними та ринковими інноваціями. Це стосується електроніки, кібернетики, інформатики, програмування, цифрових платформ, автоматизації та інших напрямів, які дедалі активніше проникають і в аграрну сферу. Водночас, у малих аграрних підприємствах упровадження інновацій є складнішим, ніж у низці інших секторів економіки, через тісний зв'язок із живою природою, сезонність виробництва, високу ризикованість інвестицій, обмеженість фінансових джерел інвестування та більшу залежність від зовнішніх коливань [155, с. 104].

Разом із тим в Україні малий і середній бізнес загалом і агробізнес зокрема поки що не досяг тієї ваги у структурі національної економіки, яка характерна для розвинутих країн. Частка малих і середніх підприємств у структурі зайнятості в Україні становить близько 9%, а у структурі валового внутрішнього продукту – близько 11%, що істотно поступається показникам розвинутих держав [105, с. 120].

Це свідчить, зокрема, і про недостатню інвестиційну спроможність значної частини малих та середніх аграрних підприємств порівняно з великими, а також про потребу в інституційному, фінансовому, інформаційному, кадровому та технологічному посиленні цього сектору. Відповідно, інвестування інноваційного розвитку малих аграрних підприємств потребує не фрагментарних, а системних рішень – від посилення інститутів, збільшення обсягів й удосконалення форм державної підтримки до формування ефективних механізмів інвестиційного забезпечення

впровадження інновацій.

За сучасних умов особливо важливо враховувати чинник безпеки як нову базову умову функціонування аграрних підприємств. Війна суттєво трансформувала зміст конкурентоспроможності, оскільки до традиційних критеріїв ефективності, продуктивності й прибутковості додалися вимоги безпечності виробничих процесів, стійкості логістики, надійності енергозабезпечення, здатності до релокації окремих операцій, збереження трудового потенціалу та мінімізації ризиків для працівників [22]. У цих умовах цифрові інновації, автоматизація, дистанційний моніторинг, цифровий облік, е-комерція, сучасні системи управління виробничими процесами та аграрні стартапи можуть виконувати не лише економічну, а й безпекову функцію. Вони сприяють зменшенню витрат, підвищенню керованості, скороченню втрат часу та ресурсів, а також створюють передумови для більш стійкого функціонування аграрного бізнесу.

У зв'язку з цим у дослідженнях інноваційного розвитку аграрних підприємств уже недостатньо обмежуватися загальним визнанням важливості інновацій. Набагато більш актуальним є виокремлення тих нововведень, які забезпечують докорінну перебудову бізнес-процесів, підвищують здатність підприємства до збереження, адаптації та довгострокового конкурентоспроможного розвитку. Ідеться про потребу оцінювати інновації не лише за рівнем новизни, а й за їх реальною здатністю формувати нову якість управління, виробництва, збуту, фінансування та інвестування. Такий підхід вимагає визначення чинників підтримки, ризиків, обмежень, умов відповідності, а також стратегічних пріоритетів запровадження інновацій вищих техніко-технологічних укладів у діяльність аграрних підприємств різного масштабу [90, с. 260].

Серед пріоритетних напрямів інноваційного розвитку аграрних підприємств слід виокремити автоматизоване обладнання, робототехніку, безпілотні літальні апарати, технології точного землеробства, біо-, нано- та клітинні технології, нові матеріали й джерела енергії, цифровізацію

документообігу, онлайн-банкінг, електронні фінанси, електронну торгівлю та інші цифрові сервіси. Перелік таких напрямів свідчить, що інноваційний розвиток аграрних підприємств уже давно вийшов за межі традиційного технічного переоснащення і перетворився на комплексну трансформацію всієї системи господарювання [143, с. 119]. Саме ці напрями можуть стати основою зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних аграрних підприємств у національному і світовому вимірі, але їх реалізація потребує належного інвестування, оскільки без ресурсного забезпечення інновації залишаються лише потенційною можливістю.

Попри зростання уваги до інновацій, рівень інноваційної активності в економіці України тривалий час залишався недостатнім. У тексті зазначено, що за зростання обсягів ВВП і витрат на інновації їх частка у структурі ВВП у 2019 р. становила лише 0,36%, що вказує на обмежені масштаби інноваційного оновлення. Водночас у 2023 р. Міністерство цифрової трансформації України представило Стратегію розвитку інновацій до 2030 року, в межах якої передбачено 10 ключових напрямів і задекларовано намір забезпечити економіко-технологічний стрибок та підвищити частку інноваційного сектору в економіці до 15–20% ВВП [47; 48]. Для аграрної сфери це означає не лише наявність загальнодержавного вектора модернізації, а й необхідність адаптації інноваційної політики до особливостей сільськогосподарського виробництва, включаючи підтримку малих і середніх підприємств, які часто не мають достатніх власних ресурсів для масштабного оновлення.

Важливою формою інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств може виступати грантова підтримка з боку держави, міжнародних організацій, донорських структур та неурядового сектору. Для малого і середнього агробізнесу це особливо важливо, оскільки грантові кошти можуть компенсувати дефіцит власного фінансування, зменшувати інвестиційні бар'єри та стимулювати освоєння нових напрямів діяльності. При цьому зберігають значення і традиційні для сільських

територій напрями – крафтові виробництва, агротуризм, народні промисли, локальна переробка, які також можуть бути об'єктом інноваційного оновлення й грантової підтримки [119, с. 6]. Відповідно, інноваційний розвиток аграрних підприємств доцільно розглядати не вузько технологічно, а як багатоваріантний процес, що охоплює виробничі, комерційні, соціальні та територіальні виміри.

Особливої уваги потребує стратегічне осмислення інноваційних пріоритетів в аграрній сфері в умовах післявоєнного відновлення та подальшої цифрової трансформації. У цьому контексті важливими є напрями AgroFoodTech, рішення для розмінування, розвиток переробки сировини, зелена енергетика, біотехнології, освітні технології, підвищення цифрових компетентностей кадрів, розвиток інноваційної інфраструктури та інтеграція науки, освіти й агробізнесу [33].

Усе це вимагає нової якості стратегічного управління конкурентоспроможним інноваційним розвитком аграрних підприємств, яке має спиратися на системний підхід, враховувати критичні точки існуючих бізнес-процесів, підтримувати нові продуктивні, безпечні й ринково ефективні рішення. Таким чином, у сучасних умовах конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств слід розглядати як інтегрований результат поєднання інноваційності, інвестиційного забезпечення, безпекової стійкості, цифрової трансформації та здатності до адаптації в умовах невизначеності.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що інноваційний розвиток аграрних підприємств уже не може розглядатися лише як наслідок упровадження окремих технічних, технологічних чи організаційних нововведень. Його забезпечення потребує цілісної системи управління, у межах якої поєднуються стратегічне бачення, інвестиційна підтримка, інноваційна активність, безпекова складова та здатність до гнучкого реагування на зміни зовнішнього середовища [35, с. 29]. Саме системність у прийнятті управлінських рішень забезпечує узгодженість між ресурсним потенціалом аграрних підприємств, пріоритетами їх модернізації та

очікуваними соціально-економічними результатами.

Водночас, ефективність інноваційного розвитку значною мірою залежить від того, наскільки обґрунтовано вибудовано взаємозв'язок між управлінням і інвестуванням. Управлінська складова визначає стратегічні цілі, напрями, механізми реалізації та контроль результатів, тоді як інвестування формує ресурсну основу для впровадження інноваційних рішень у виробництві, переробці, логістиці, цифровізації, кадровому забезпеченні та розвитку інфраструктури [72, с. 112].

У такому поєднанні інвестування виступає не лише джерелом фінансового забезпечення, а й важливим інструментом реалізації стратегічних орієнтирів розвитку суб'єктів господарювання аграрної сфери. З огляду на це доцільним є схематичне представлення взаємозв'язку управлінських та інвестиційних складових інноваційного розвитку аграрної сфери. На рис. 1.2 представлена схема управління та інвестування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки в Україні.

Інноваційна діяльність на рівні сільського господарства та аграрної сфери загалом спрямована на забезпечення продуктивності, ефективності й конкурентоспроможності аграрних підприємств, окремих галузей виробництва, а також сільських територій, у межах яких вони функціонують [21, с. 36]. Її значення полягає не лише у впровадженні нових технічних, технологічних чи організаційних рішень, а й у формуванні якісно нової моделі розвитку агросфери, орієнтованої на підвищення економічної результативності, стійкості до зовнішніх викликів, раціонального використання ресурсів та покращення умов життєдіяльності сільського населення. За сучасних умов інновації стають основою не тільки виробничого оновлення, а й структурної трансформації аграрної економіки, що охоплює сфери управління, інвестування, переробки, логістики, енергозабезпечення, цифровізації та соціального розвитку села.

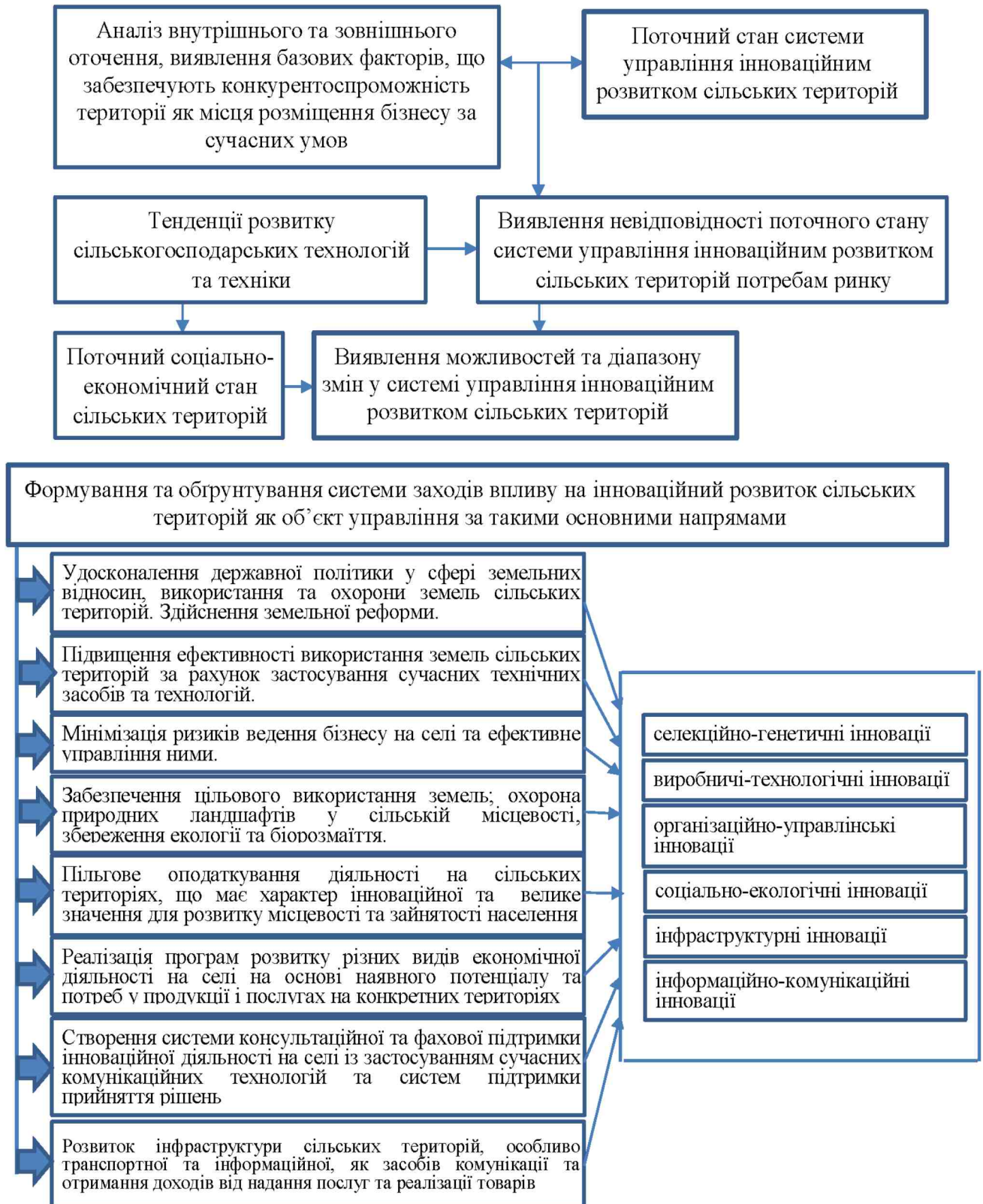

Рис. 1.2. Особливості інвестування інноваційного розвитку підприємств аграрної сфери економіки

У цьому контексті важливо враховувати, що запропоновані нововведення

здатні забезпечити позитивні результати лише за наявності певних базових умов, які визначають успішність їх запровадження та подальшого використання. Ідеться не лише про фінансове забезпечення чи технологічну готовність підприємств, а про ширше середовище реалізації інновацій, у якому поєднуються управлінські, інституційні, соціальні та територіальні чинники [15, с. 19]. Саме тому ефективність інноваційної діяльності в агросфері значною мірою залежить від того, наскільки повно в процесі її формування та реалізації враховано сучасні вимоги до розвитку сільського господарства і сільських територій.

По-перше, управління та інвестування розвитку агросфери й сільських територій на інноваційних засадах передбачає відмову від традиційного, звуженого уявлення про сільську місцевість лише як про джерело робочої сили для сільського господарства та інших галузей економіки або як простір концентрації низькокваліфікованої праці. У сучасних умовах сільські території мають розглядатися як самостійний соціально-економічний простір, у межах якого формуються людський капітал, підприємницька активність, локальні ринки, інноваційні ініціативи та нові можливості для розвитку. Такий підхід суттєво змінює акценти в управлінні аграрною сферою, оскільки передбачає орієнтацію не лише на нарощування виробничих показників, а й на підвищення якості життя населення, розвиток інфраструктури, стимулювання зайнятості, підтримку місцевого підприємництва та створення умов для закріплення людських ресурсів на селі. У цьому значенні інновації стають інструментом не лише економічного, а й соціально-просторового оновлення агросфери [82, с. 84].

По-друге, управління розвитком інновацій в агросфері та на сільських територіях має ґрунтуватися на системному підході. Це означає, що інноваційний розвиток не може бути ефективним у разі запровадження окремих, розрізнених заходів без їх узгодження із загальною стратегією функціонування підприємства, галузі чи території. Йдеться про необхідність використання системного управління, яке поєднує елементи процесного,

ситуативного, антикризового, креативного та адаптивного підходів.

Такий формат управління дозволяє враховувати складність сучасного аграрного виробництва, багатофакторність його розвитку, динаміку зовнішнього середовища, ризику невизначеності, вплив цифрової трансформації, а також безпекові виклики, що особливо актуально для України [22]. Системний підхід дає змогу не лише своєчасно виявляти проблемні зони й критичні точки бізнес-процесів, а й формувати узгоджені рішення щодо модернізації виробництва, логістики, управління персоналом, збуту, фінансування та інвестування.

По-третє, інвестування інноваційних проєктів аграрних підприємств має враховувати інтереси місцевих жителів і сільських територій, на яких ці проєкти реалізуються. Це означає, що інноваційний розвиток не повинен обмежуватися лише досягненням внутрішньої економічної вигоди для окремого підприємства. Його результати мають мати ширший позитивний вплив – сприяти створенню робочих місць, розвитку місцевої інфраструктури, розширенню можливостей для зайнятості, поліпшенню екологічного стану, раціональному використанню ресурсів, зростанню податкової бази територіальних громад і загальному підвищенню якості життя на селі. Саме за такої умови інноваційне інвестування набуває ознак соціально відповідального та стратегічно виправданого процесу, що забезпечує не лише короткострокову окупність вкладень, а й довгостроковий розвитковий ефект для ширшого кола суб'єктів [24, с. 31].

У сучасних умовах підтримка розвитку інновацій в аграрних підприємствах здатна формувати виражений синергетичний ефект для облаштування та організації сільських територій загалом. Це пояснюється тим, що інновації в агросфері мають мультиплікативний характер: вони впливають не лише на виробничу ефективність окремих підприємств, а й на суміжні види діяльності, локальні ринки праці, транспортно-логістичну інфраструктуру, сферу послуг, енергозабезпечення, освіти та професійну підготовку кадрів. У результаті успішне впровадження інноваційних рішень

сприяє формуванню сучасного середовища розвитку сільських територій, у якому поєднуються економічна доцільність, соціальна орієнтованість та стратегічна стійкість [81, с. 141].

Отже, інвестування інноваційного розвитку в аграрній сфері повинна розглядатися як багатоаспектний процес, що охоплює не лише впровадження нових технологій чи проєктів, а й глибоку трансформацію підходів до управління, інвестування та територіального розвитку. Її результативність визначається здатністю суб'єктів господарювання, органів управління та інституцій підтримки забезпечити системність, соціальну спрямованість і стратегічну узгодженість інноваційних змін. Саме за таких умов інновації можуть стати реальним чинником підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств і водночас основою сталого розвитку сільських територій.

1.2. Конкурентоспроможні чинники інвестування в умовах діджиталізації та ризику й загрози невизначеності

Розвиток аграрних підприємств в умовах економіки знань, цифрової трансформації та динамічних ринків безпосередньо залежить від здатності суб'єктів господарювання залучати й ефективно використовувати інвестиції для впровадження інновацій. У сучасній агросфері інвестування вже не обмежується оновленням матеріально-технічної бази чи придбанням окремих видів обладнання. Воно дедалі більше спрямовується на цифровізацію виробничих і управлінських процесів, автоматизацію, модернізацію логістики, впровадження енергозберігаючих технологій, розвиток переробки, онлайн-торгівлі, інформаційних систем обліку, аналізу, фінансування та контролю [88, с. 15].

Саме інноваційний потенціал аграрних підприємств, який охоплює сукупність нововведень, ресурсних можливостей, управлінських рішень і

перспектив їх практичного використання, є важливою передумовою конкурентоспроможного інвестування. Його наявність підвищує привабливість підприємств для власників, кредиторів, грантодавців, державних і міжнародних програм підтримки. Застосування інновацій у сільськогосподарському виробництві сприяє зростанню продуктивності праці, економії ресурсів, зниженню витрат, підвищенню врожайності, поліпшенню якості продукції та зміцненню позицій підприємств на національному і світовому ринках [31, с. 74].

У структурі інновацій агробізнесу найбільше значення для інвестування мають нові енергетичні ресурси та джерела, сучасні машини, механізми й обладнання, нові добрива і засоби захисту рослин, високопродуктивні сорти культур і породи тварин, технології зберігання, транспортування та первинної переробки продукції. Водночас в умовах діджиталізації особливого значення набувають інновації в організації бізнес-процесів, обліку, аналізі, фінансуванні, інвестуванні, управлінні, маркетингу, брендингу, електронній комерції, інформаційному забезпеченні та безпеці. Отже, конкурентоспроможність інвестування визначається не лише обсягом вкладених коштів, а й тим, наскільки вони спрямовані на перспективні напрями інноваційної модернізації [134, с. 197].

Нових форм і змісту набули також організація та впровадження інноваційних розробок в аграрну діяльність. Якщо раніше основна увага зосереджувалася на електрифікації, механізації та хімізації виробництва, то нині пріоритетами стають автоматизація, роботизація, цифрові платформи, віртуальні технології, дистанційний моніторинг, штучний інтелект, точне землеробство та аналітика великих даних. Відповідно, змінюються і форми інвестиційного обґрунтування інновацій: на зміну окремим технічним завданням і заявкам на впровадження приходять бізнес-плани, інноваційні проекти, інноваційно-інвестиційні проекти та стартапи. Їх об'єднує спільна економічна сутність – обґрунтування доцільності вкладення ресурсів у нововведення з урахуванням фінансових, виробничих, організаційних і

часових параметрів [91, с. 230].

Інноваційний проєкт у цьому контексті доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних заходів із розроблення, просування та впровадження нових або вдосконалених продуктів, технологій, процесів чи управлінських рішень за наявності ресурсних обмежень. Одночасно він виступає формалізованим документом, у якому відображаються мета, очікувані результати, джерела фінансування, обсяги інвестування, строки реалізації, ризики та показники ефективності. Саме тому якість підготовки інноваційного проєкту є одним із важливих чинників інвестиційної привабливості аграрного підприємства [17, с. 650].

Теоретико-методичні положення щодо сутності й значення інноваційних процесів, особливостей їх прояву в аграрних підприємствах висвітлені у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців [15, с. 19; 33]. Водночас сучасні умови діджиталізації, воєнної невизначеності, структурних змін аграрних ринків і обмеженості фінансових ресурсів зумовлюють потребу в подальшому дослідженні саме конкурентоспроможних чинників інвестування інноваційного розвитку, а також ризиків і загроз, які стримують цей процес.

Практика розвинених країн переконливо доводить, що інновації виступають одним із ключових важелів успішного конкурентоспроможного аграрного виробництва навіть за умов обмеженого природно-ресурсного потенціалу. Завдяки інвестиціям у науку, технології, цифрові рішення, біотехнології, логістику, енергозбереження та підготовку кадрів аграрні підприємства таких країн досягають високої продуктивності, стабільної якості продукції, екологічної відповідальності та стійких позицій на зовнішніх ринках. Це свідчить про те, що конкурентні переваги сучасного агробізнесу формуються не лише за рахунок землі чи природних ресурсів, а передусім через ефективне інвестування в інноваційний розвиток [6].

Позитивний вплив інноваційного інвестування спостерігається і в Україні, особливо на рівні великих агрохолдингів та агрокорпорацій. Саме

поєднання природної родючості ґрунтів, значних земельних банків, капіталу, сучасних технологій і професійного менеджменту дозволило окремим українським аграрним компаніям посісти провідні позиції на національному, європейському та світовому ринках. Великі інноваційні аграрні та агропромислові підприємства, зокрема «Миронівський хлібопродукт», «Кернел», «Нібулон» та інші, стали прикладами того, як інвестування у виробничі, логістичні, технологічні та управлінські інновації забезпечує експортний потенціал, валютні надходження та міжнародну конкурентоспроможність українського аграрного сектору [40, с. 20].

Водночас масштаби й напрями інновацій у середніх і малих аграрних підприємствах, а також в особистих селянських господарствах залишаються недостатніми та потребують розширення. Саме ці суб'єкти мають значний потенціал для розвитку овочівництва, садівництва, ягідництва, виноградарства, квітникарства, вирощування лікарських рослин, коноплярства, льонарства, тваринництва, харчової та легкої промисловості. Проте реалізація такого потенціалу потребує належного фінансування, доступу до інноваційних технологій, консультаційної підтримки, державних і міжнародних програм, а також ефективних механізмів управління інноваційними проектами [85, с. 53].

Малі й середні аграрні підприємства мають менші інвестиційні можливості для впровадження інноваційних проектів, що зумовлює нерівномірність інноваційного розвитку у галузевому та регіональному вимірі. Як наслідок, частина аграрного сектору втрачає потенційні можливості підвищення продуктивності, ефективності та конкурентоспроможності. Саме тому одним із важливих завдань державної політики та інституційної підтримки є створення умов для розширення доступу малих і середніх підприємств до інвестиційних ресурсів, цифрових сервісів, грантового фінансування, пільгового кредитування й інноваційної інфраструктури [119, с. 6].

Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», інновації

пов'язані з використанням і комерціалізацією результатів наукових досліджень і розробок, а також із впровадженням нових конкурентоспроможних товарів і послуг. У міжнародному методологічному документі Oslo Manual інноваційна діяльність розглядається ширше – як сукупність наукової, технологічної, організаційної, фінансової та комерційної діяльності, включаючи інвестиції в нові знання, що ведуть до створення нових технологій, продуктів, послуг, процесів і видів робіт [6]. Такий підхід є важливим для аграрної сфери, оскільки дозволяє розглядати інновації не лише як технологічні нововведення, а й як управлінські, фінансові, маркетингові, організаційні та цифрові зміни.

На реалізацію інноваційної діяльності та управління інноваційними проектами підприємств агросфери впливають як конкурентоспроможні позитивні чинники, що стимулюють інвестування, так і негативні чинники, ризики та загрози, які його стримують. До позитивних чинників можна віднести високий природно-ресурсний потенціал України, наявність великих аграрних компаній як драйверів інновацій, зростання попиту на продовольство, розвиток цифрових технологій, міжнародну підтримку, перспективи євроінтеграції, потребу у відновленні аграрної інфраструктури та поступове розширення грантових і кредитних програм. Водночас стримувальними чинниками залишаються дефіцит фінансових ресурсів, обмежений доступ до кредитів, високі інвестиційні ризики, воєнні загрози, пошкодження інфраструктури, нестача кваліфікованих кадрів, недобросовісна конкуренція, корупційні прояви, недостатність державної та місцевої підтримки [136, с. 74; 137].

Отже, в умовах діджиталізації та невизначеності інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств формується під впливом двох взаємопов'язаних груп чинників. З одного боку, цифрові технології, інноваційна інфраструктура, експортний потенціал, природно-ресурсні переваги та міжнародна підтримка створюють передумови для посилення конкурентоспроможності аграрного бізнесу. З іншого боку, війна, фінансова

нестабільність, ризики безпеки, нерівномірність доступу до інвестицій і недостатня інституційна підтримка обмежують можливості впровадження інновацій, особливо для малих і середніх підприємств [22]. Саме тому особливої актуальності набуває виявлення та систематизація обставин, що перешкоджають інноваційному розвитку аграрних підприємств, а також визначення напрямів їх подолання, що узагальнено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Чинники впливу на інвестиційну діяльність аграрних підприємств

Екзогенні чинники (зовнішні)	Ендогенні чинники (внутрішні)
Сприяють інноваційній діяльності	Сприяють інноваційній діяльності
Розвиток конкуренції на ринку наукомісткої продукції	Наявність інноваційних ресурсів (фінансових, матеріально-технічних тощо)
Підтримка науково-технічного потенціалу та державне стимулювання інноваційної діяльності	Сприйнятливість до змін, відкритість до інновацій, прагнення до самореалізації
Розвиток міжнародної науково-технічної співпраці	Доступ до науково-технічних знань
Розвиток інноваційної інфраструктури	Наявність умов для творчої діяльності та матеріального стимулювання праці
Законодавче забезпечення інноваційної діяльності та захист інтелектуальної власності	Наявність механізмів і алгоритмів реалізації інновацій
Стримують інноваційну діяльність	Стримують інноваційну діяльність
Недостатність або відсутність джерел фінансування	Відсутність інноваційних ресурсів і наукової бази
Ускладнення науково-дослідних розробок	Недостатня орієнтація організаційних структур на інновації
Низький науково-інноваційний потенціал держави	Опір змінам під час впровадження інновацій
Недостатність міжнародного науково-технічного співробітництва	Орієнтація на короткострокові результати
Недосконалість законодавчої бази	Відсутність матеріальних стимулів
Відтік наукових кадрів	Домінування інтересів поточного виробництва
Недостатність інформаційної бази	Низький рівень аналітично-інформаційного забезпечення
Обмежений доступ до кредитів і державної підтримки	Високі витрати на інновації
Нерозвиненість інформаційного забезпечення	Відсутність ринкової інформації
Негативний вплив державного регулювання	Високий рівень ризику
Недостатня активність держави	Дефіцит кваліфікованого персоналу
Нерозвиненість інноваційної інфраструктури	Низька платоспроможність споживачів

Проте в умовах воєнних дій, руйнування цивільної інфраструктури, пошкодження виробничих потужностей, порушення логістичних ланцюгів і зростання безпекових ризиків навіть великі інтегровані аграрні утворення, зокрема агрохолдинги зі значними земельними банками, масштабами виробництва та диверсифікованою структурою бізнесу, змушені переглядати свої інвестиційні й інноваційні пріоритети [22]. За таких обставин частина підприємств скорочує обсяги виробництва, зменшує випуск готової продукції, оптимізує зайнятість, переглядає витрати на оплату праці та змушена переорієнтовуватися на нові ринки збуту й альтернативні способи доставки продукції. Це свідчить про те, що конкурентоспроможність аграрного бізнесу в умовах невизначеності залежить не лише від виробничого потенціалу, а й від здатності швидко адаптувати інвестиційні рішення до змін зовнішнього середовища.

Ще складнішою є ситуація для малих і середніх аграрних підприємств, які мають обмеженіші фінансові резерви та менший доступ до зовнішніх джерел інвестування. Зростання цін на енергоносії, сировину, матеріали, техніку, добрива, засоби захисту рослин, скорочення платоспроможного попиту, зменшення кількості споживачів і погіршення умов реалізації продукції істотно звужують можливості таких підприємств щодо інноваційного оновлення [122]. У цих умовах товаровиробники змушені враховувати не лише традиційні інвестиційні ризики, пов'язані з окупністю інновацій, а й ризики воєнних нападів, втрати майна, руйнування виробничої бази, ускладнення простого відтворення діяльності та небезпеки для життя і здоров'я працівників.

Інноваційну діяльність аграрних підприємств гальмує не тільки дефіцит фінансових ресурсів, а й психологічна, організаційна та управлінська неготовність до впровадження нововведень в умовах високої невизначеності. Частина товаровиробників побоюється, що інновації можуть посилити залежність від постачальників високотехнологічних ресурсів, зокрема гібридного насіння, спеціалізованих кормів, програмного забезпечення,

цифрових платформ чи сервісного обслуговування техніки. Також існують побоювання щодо можливого скорочення зайнятості внаслідок автоматизації, зменшення особистого впливу керівників на прийняття управлінських рішень через використання цифрових систем, а також втрати контролю над окремими бізнес-процесами внаслідок переходу до електронного документообігу, аналітичних платформ і автоматизованих управлінських рішень [158, с. 188].

Окрему групу ризиків формують споживчі упередження щодо аграрних інновацій. Для частини населення новітні агротехнології асоціюються з потенційною шкодою для здоров'я людини та навколишнього природного середовища. У суспільній свідомості традиційні технології часто ототожнюються з поняттями «натуральне», «корисне», «органічне», «домашнє», «без ГМО», «без хімікатів», антибіотиків чи стимуляторів росту. Це створює додаткові комунікаційні та маркетингові бар'єри для впровадження інноваційної продукції, особливо якщо підприємства не забезпечують належного інформування споживачів, прозорості виробництва, сертифікації та підтвердження безпечності нових технологій [85, с. 53].

Водночас конкурентоспроможний розвиток аграрних підприємств в умовах економіки знань і цифровізації об'єктивно потребує масштабного використання досягнень науки, техніки та сучасних технологій. Саме інноваційний потенціал аграрних підприємств, зокрема малих і середніх, слід розглядати як сукупність нововведень, ресурсних можливостей, компетентностей персоналу, управлінської готовності та перспектив практичного використання інновацій для підвищення ефективності діяльності.

Його формування дозволяє підприємствам конкурувати на національному й світовому ринках, зміцнювати фінансово-економічні показники та забезпечувати стійкість у довгостроковій перспективі. Особливої ваги це набуває з огляду на розвиток п'ятого і шостого техніко-технологічних укладів, які пов'язані з цифровізацією, біотехнологіями,

нанотехнологіями, штучним інтелектом, автоматизацією та конвергенцією різних науково-технологічних напрямів [148, с. 36].

Відповідно, організація та впровадження інноваційних розробок в аграрну діяльність потребують суттєвого оновлення підходів до інвестування. Якщо раніше ключовими напрямками модернізації були електрифікація, механізація та хімізація виробництва, то нині пріоритетними стають автоматизація, цифрові й віртуальні технології, дистанційний моніторинг, програмне забезпечення, робототехніка, точне землеробство, електронна комерція та цифрові системи управління [134, с. 197]. Змінюються і форми обґрунтування інновацій: замість окремих технічних завдань дедалі більшого значення набувають бізнес-плани, інноваційні та інноваційно-інвестиційні проекти, стартапи, цифрові платформи й моделі комерціалізації нових рішень. Це вимагає класифікації інновацій за рівнем новизни, належністю до відповідних техніко-технологічних укладів, впливом на продуктивність, ефективність, безпеку, ресурсозбереження, стратегічні пріоритети та джерела інвестиційного забезпечення.

У сучасних економічних умовах інновації найчастіше розглядаються як процес упровадження новітніх технологій у виробництво, сферу послуг та систему управління підприємствами. Для аграрної сфери таке розуміння потребує розширення, оскільки інновації охоплюють не лише технічне переоснащення, а й зміни у бізнес-процесах, логістиці, організації праці, фінансуванні, маркетингу, збуті, цифровому обліку та стратегічному управлінні [149, с. 220]. Впровадження інноваційних технологій у виробничу й управлінську діяльність аграрних підприємств дає змогу підвищити якість продукції, ефективність використання ресурсів, рівень безпеки праці, прозорість управлінських рішень і конкурентоспроможність підприємств.

Аграрне виробництво України функціонує як потужний міжгалузевий комплекс, що охоплює вирощування сільськогосподарських культур, тваринництво, переробку сировини, виробництво готової продовольчої та іншої продукції. Його значення давно вийшло за межі внутрішнього ринку і

набуло світового виміру. Однак рівень прибутковості, конкурентоспроможності та інноваційної спроможності різних видів аграрної діяльності істотно відрізняється залежно від масштабів підприємств, регіону, спеціалізації, доступу до ресурсів, інвестиційних можливостей і рівня цифрової готовності [82, с. 84]. У великих аграрних структурах інноваційні процеси здебільшого реалізуються активніше, тоді як малі й середні підприємства частіше стикаються з обмеженнями фінансового, кадрового, інформаційного та організаційного характеру.

На ефективність інвестування інноваційного розвитку негативно впливають чинники невизначеності, серед яких особливе місце посідають воєнні загрози, небезпечні агрокліматичні явища, нестабільність ринкового попиту і пропозиції, нерациональне використання ресурсів, порушення логістики, зростання собівартості та дефіцит оборотного капіталу [170]. В умовах обмежених фінансових ресурсів і необхідності антикризового управління малі аграрні підприємства часто не мають можливості здійснювати довгострокове планування, що знижує їхню здатність до стратегічного інвестування, впровадження інноваційних проєктів і підвищення конкурентоспроможності. Це актуалізує пошук ефективних форм адаптації малого і середнього агробізнесу до реальних умов господарювання через цифровізацію, інноваційне проєктування, кооперацію, грантову підтримку та нові інструменти управління ризиками.

У зв'язку з цим важливим є уточнення змісту понять «інновація», «нововведення», «інноваційний проєкт», а також визначення рівня їх новизни й відповідності сучасним техніко-технологічним укладам. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», інновації розглядаються як новостворені або вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукти чи послуги, а також організаційні й технічні рішення адміністративного, комерційного або іншого характеру, які покращують структуру і якість виробництва та/або соціальної сфери [6]. У працях вітчизняних науковців інновації також трактуються як створені або вдосконалені

конкуентоспроможні технології, продукти чи послуги, що використовуються підприємством у певний період, або як зміни в техніці, технології чи організації, здатні забезпечити вирішення соціально-економічних проблем у майбутньому [159, с. 110].

Разом із тим для аграрної сфери наведені підходи потребують уточнення з урахуванням відтворювальної специфіки сільськогосподарського виробництва, його просторового розміщення, сезонності, залежності від природно-кліматичних умов і зв'язку з живими організмами. На нашу думку, інновації в аграрних підприємствах доцільно визначати як прогресивні зміни у використанні машин і обладнання, матеріальних та енергетичних ресурсів, біологічних об'єктів, технологій, організаційних структур, бізнес-процесів і систем управління, що здійснюються з урахуванням спеціалізації підприємства, життєвого циклу продукції, ринкових позицій, умов розміщення, інституційного забезпечення та досягнутого рівня конкурентоспроможності [151, с. 359].

Інноваційна діяльність аграрних підприємств тісно пов'язана з функціонуванням усієї національної економіки, тому вона має враховувати чинні нормативно-правові, інституційні, фінансові й інформаційні умови, а також загальний рівень інноваційності держави [15, с. 19]. Досвід провідних країн показує, що важливими етапами інноваційного розвитку агросфери були поширення кооперативів, селекція та гібридизація культур, механізація, електрифікація, розвиток фермерського кредитування, захист ґрунтів, штучне осіменіння тварин, використання засобів захисту рослин, біотехнологій, комп'ютерних і цифрових технологій. У XXI ст. дедалі більшого значення набувають точне землеробство, GPS-навігація, дрони, роботи, мініатюрні камери, цифрове управління худобою, фінансами та виробничими процесами [90, с. 260].

Для вітчизняних аграрних підприємств загальні світові тенденції також є характерними, хоча темпи їх впровадження залишаються нерівномірними. Україна має значний цифровий потенціал, сильні позиції в ІТ-сфері,

розвинені окремі елементи цифрового урядування, наукові школи з програмування та цифровізації. Навіть в умовах війни значна частина ІТ-компаній і стартапів зберегла свою активність завдяки державній підтримці, помірному податковому навантаженню, доступу до інтернету, відносно нижчим витратам на оренду й наявності кваліфікованих фахівців [47]. Це створює важливі конкурентоспроможні передумови для поширення цифрових інновацій в аграрній сфері. Водночас у малих і середніх аграрних підприємствах існують суттєві проблеми, пов'язані з дефіцитом фінансових та інноваційних ресурсів, недостатньою цифровою грамотністю, слабкою поінформованістю, нестачею фахівців і низьким рівнем використання безкоштовних інформаційних сервісів та інструментів електронної комерції [119, с. 6].

Важливим теоретичним підґрунтям для аналізу конкурентоспроможних чинників інвестування є розуміння змісту п'ятого і шостого техніко-технологічних укладів. П'ятий уклад, що сформувався на основі мікроелектроніки, інформатики, біотехнологій, генної інженерії, нових матеріалів, супутникового зв'язку та інформаційних систем, забезпечив гнучкість багатьох видів діяльності, зростання продуктивності, зменшення трансакційних витрат і розвиток онлайн-процесів. Шостий уклад пов'язаний із нанотехнологіями, біотехнологіями, інформаційними технологіями, штучним інтелектом, когнітивними науками, соціогуманітарними технологіями та NBIC-конвергенцією. Його інновації відкривають можливості для зниження енерго- і матеріаломісткості виробництва, створення матеріалів та організмів із заданими властивостями, підвищення точності управління й переходу до нової якості аграрного виробництва [148, с. 36].

Малі та середні підприємства в Україні й за кордоном традиційно виступають основою зайнятості, підприємницької активності, формування середнього класу та добробуту населення. Вони займають важливі позиції у виробництві продовольчих товарів, товарів народного споживання, продукції

легкої промисловості, ужитково-прикладного мистецтва, у сфері торгівлі, громадського харчування, готельно-ресторанного господарства та послуг [105, с. 120]. Проте для збереження конкурентоспроможності в умовах ресурсної переваги великого бізнесу малі аграрні підприємства мають бути більш ексклюзивними, інноваційними, продуктивними й здатними швидко реагувати на зміну ринкових умов. Саме тому для них особливого значення набувають цифрові інструменти, нішеві продукти, локальні бренди, кооперація, онлайн-збут, гнучкі бізнес-моделі та доступні форми інвестування.

Сучасні прояви соціально-економічної та комерційної діяльності дедалі більше характеризуються поширенням електронної економіки, цифрової комерції та цифрового управління. За прогнозами, значна частина компаній у світі надаватиме перевагу інвестиціям у діджиталізацію, а вагома частка доходів підприємств формуватиметься за рахунок цифрових продуктів і послуг [88, с. 15]. Для аграрних підприємств це означає, що цифрові технології мають розглядатися не лише як допоміжний інструмент, а як важливий чинник конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та стійкості. Вони охоплюють не тільки окремі операції, а й оптимізацію бізнес-процесів, документообігу, планування, прогнозування, обліку, аналізу, комунікацій із клієнтами та управління ресурсами.

Одним із практичних інструментів цифрової трансформації є програмні продукти Business Process Management, які використовуються для управління різними напрямками діяльності підприємств, виявлення слабких ділянок бізнес-процесів, автоматизації рутинних операцій, мінімізації помилок, зумовлених людським фактором, і підвищення продуктивності праці [158, с. 188]. Для аграрних підприємств такі рішення можуть мати особливе значення, оскільки дають змогу підвищити прозорість управління, оперативність прийняття рішень, контроль за витратами, якість планування та ефективність використання інвестиційних ресурсів. У підсумку саме діджиталізація створює додаткові конкурентоспроможні чинники

інвестування, але водночас потребує подолання ризиків, пов'язаних із вартістю впровадження, кадровим забезпеченням, кібербезпекою, довірою до цифрових рішень і готовністю підприємств до організаційних змін.

Формування та розвиток бізнес-процесів на засадах цифровізації є одним із ключових конкурентоспроможних чинників інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Передусім це стосується великого бізнесу, який має значні масштаби діяльності, ширший доступ до фінансових ресурсів, кадровий потенціал для обслуговування цифрових систем, досвід стратегічного планування та потребу в постійному пошуку нових джерел конкурентних переваг [40, с. 20]. В умовах динамічних ринків і посилення конкуренції саме цифровізація дає змогу великим підприємствам оптимізувати виробничі, логістичні, фінансові й управлінські процеси, скорочувати витрати, підвищувати якість контролю та точність прогнозування.

Для удосконалення бізнес-процесів у передових країнах світу використовується значна кількість цифрових програмних продуктів і платформ. Україна також належить до держав, які активно розвивають цифрові рішення. Реалізація державної політики цифрової трансформації, зокрема через функціонування Міністерства цифрової трансформації України та впровадження цифрових сервісів для населення, бізнесу й органів влади, створила важливе інституційне підґрунтя для поширення цифровізації в підприємницькому середовищі [47; 48]. Зручність, швидкість і доступність цифрових адміністративних, банківських, освітніх, медичних, логістичних та інших послуг сприяють економії часу, праці й коштів, а також формують нову культуру взаємодії між державою, бізнесом і громадянами.

У підприємницьких структурах України для оптимізації діяльності використовуються різні програмні системи управління бізнес-процесами. Зокрема, Creatio дає змогу створювати та автоматизувати бізнес-процеси різного рівня складності, використовувати бібліотеку типових процесів і адаптувати цифрові рішення до потреб конкретного підприємства. Система

Scriptum BPM орієнтована на автоматизацію й оптимізацію бізнес-процесів та їх інтеграцію в уже наявні інформаційні мережі. Бітрікс24 забезпечує створення, редагування, моніторинг, контроль, аналіз і оцінювання кількісних показників бізнес-процесів. Для аграрних підприємств такі інструменти мають практичне значення, оскільки дозволяють удосконалити управління ресурсами, документообігом, персоналом, продажами, взаємодією з клієнтами й партнерами [149, с. 220].

Окремим напрямом цифрового впливу на діяльність аграрних підприємств є електронний документообіг. Він забезпечує цифрове оформлення, збереження, передавання й обробку документів, що особливо важливо для підприємств із великим обсягом фінансової, виробничої, кадрової, договірної та звітної документації. Запровадження електронного документообігу дає змогу економити робочий час, зменшувати витрати на обробку документів, мінімізувати помилки, підвищувати рівень захисту інформації та прискорювати прийняття управлінських рішень. Це є важливим чинником інвестиційної привабливості, оскільки прозорість, керованість і надійність бізнес-процесів знижують ризики для інвесторів і кредиторів [134, с. 197].

Для здійснення електронного документообігу використовуються такі програмні продукти, як Deals, e-Docs, Megapolis.DocNet та інші. Вони дозволяють скорочувати час роботи з документами, уніфікувати документоорієнтовані процеси, забезпечувати швидкий доступ користувачів до необхідної інформації та водночас підтримувати належний рівень інформаційної безпеки. У результаті цифровізація змінює не лише технічні способи ведення документації, а й загальні підходи до організації управління підприємством, контролю виконання завдань, комунікації між працівниками, підрозділами, клієнтами та партнерами.

Важливим напрямом цифрової економіки, що безпосередньо впливає на інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств, є електронна комерція. Вона охоплює торгові, фінансові, маркетингові та комунікаційні

операції, які здійснюються за допомогою електронних пристроїв і мережі Інтернет [91, с. 230]. Для аграрних підприємств електронна комерція відкриває можливості прямого виходу на споживачів, розширення ринків збуту, зменшення залежності від посередників, просування локальних брендів, організації онлайн-продажів, електронних розрахунків і цифрового маркетингу. Саме тому e-commerce стає не лише каналом реалізації продукції, а й важливим інструментом підвищення конкурентоспроможності, особливо для малих і середніх підприємств.

У сучасній виробничо- та соціально-економічній діяльності можна виокремити кілька провідних напрямів електронної комерції: грошові перекази через електронні платіжні системи; інтернет-банкінг; інформаційні сайти, вебінари, коучинг і навчання; інтернет-маркетинг; онлайн-торгівлю. До цього переліку дедалі частіше додаються операції, пов'язані з цифровими фінансовими активами, електронними грошима та криптовалютами. Хоча їх використання в аграрній сфері потребує обережності, правового врегулювання й оцінки ризиків, сам факт поширення цифрових фінансових інструментів свідчить про трансформацію інвестиційного середовища та появу нових можливостей для залучення ресурсів.

Разом із тим цифровізація не усуває традиційних ризиків розвитку аграрного бізнесу, а в окремих випадках навіть поєднується з ними, формуючи складне середовище невизначеності. Раніше основні зовнішні загрози для малих і середніх аграрних підприємств пов'язувалися з монопольним впливом переробних підприємств, постачальників ресурсів, торговельних посередників та неможливістю дрібних товаровиробників впливати на рівень цін. За таких умов ціни на ресурси часто були завищеними, а закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію – заниженими, що знижувало прибутковість і звужувало можливості для інвестування [82, с. 84].

Упродовж останніх десятиліть до цих проблем додалася агрохолдингізація сільського господарства, що супроводжувалася

концентрацією земельних банків, фінансових ресурсів, логістичних потужностей і ринкового впливу у великих інтегрованих структурах. З одного боку, агрохолдинги стали драйверами інновацій, цифровізації, експорту та технологічного оновлення. З іншого боку, їх домінування створило нерівні умови конкуренції для малих і середніх підприємств, які мають обмеженіші можливості доступу до інвестицій, інфраструктури, ринків збуту, державної підтримки та сучасних цифрових рішень [101, с. 8].

Держава намагається пом'якшувати ці диспропорції через заходи фінансово-економічної стабілізації аграрного сектору, зокрема податкові пільги, непряму підтримку, реструктуризацію боргів, державні програми пріоритетного розвитку та інші інструменти. Проте ефективність таких заходів залишається недостатньою, оскільки в аграрному секторі зберігаються неплатежі за ресурси й матеріали, затримки з оплатою праці, збитковість частини підприємств, загрози злиття, поглинання та банкрутства. Крім того, негативними чинниками інвестиційного клімату залишаються корупційні прояви, бюрократія, недосконалість судової системи, нестабільність правил ведення бізнесу та слабкий вплив сільських територіальних громад на прийняття рішень щодо аграрного розвитку [136, с. 74].

До зазначених ризиків в умовах сьогодення додаються безпекові загрози, зумовлені повномасштабною війною. На звільнених територіях, у прифронтових регіонах і зонах, наближених до кордонів з росією, зберігаються ризики артилерійських обстрілів, мінування, застосування керованих авіабомб, ракет і безпілотних літальних апаратів. Для інших територій актуальними залишаються загрози ракетних ударів, атак дронами, пошкодження енергетичної, транспортної, складської та виробничої інфраструктури. Наслідками таких загроз є загибель людей, втрата майна, готової продукції, порушення виробничих циклів і зростання витрат на відновлення [22].

У таких умовах заходи безпеки стають одним із базових елементів

управління та інвестування аграрного розвитку. Вони охоплюють розмінування територій, відновлення майнових комплексів, житла, доріг, енергетичної й логістичної інфраструктури, будівництво захищених споруд і сховищ, встановлення альтернативних джерел енергопостачання, розвиток резервних каналів зв'язку та цифрового контролю. У стратегічній перспективі такі інвестиції сприятимуть підвищенню стійкості й конкурентоспроможності аграрних підприємств. Водночас у короткостроковому періоді вони часто спрямовані не на розширення виробництва чи отримання прибутку, а передусім на збереження активів, забезпечення простого відтворення та виживання бізнесу [170].

Отже, в умовах діджиталізації та невизначеності конкурентоспроможні чинники інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств формуються під впливом двох протилежних тенденцій. З одного боку, цифровізація бізнес-процесів, електронний документообіг, e-commerce, програмні системи управління, цифрові фінансові інструменти й державна політика цифрової трансформації створюють нові можливості для підвищення ефективності, прозорості та інвестиційної привабливості аграрного бізнесу. З іншого боку, ринкова асиметрія, агрохолдингізація, інституційні недоліки, фінансові обмеження та воєнні загрози істотно підвищують ризики інноваційного інвестування, особливо для малих і середніх аграрних підприємств [137]. Саме тому подальший розвиток інвестиційного забезпечення інновацій в агросфері має поєднувати цифрову модернізацію, інституційну підтримку, безпекову стійкість і створення рівніших умов конкуренції для підприємств різних масштабів.

Важливою умовою зниження ризиків інвестування, забезпечення чесної конкуренції та посилення соціальної відповідальності в аграрній сфері є належне нормативно-правове регулювання діяльності аграрних підприємств, зокрема великих інтегрованих структур – агрохолдингів та агрокорпорацій [136, с. 74]. Ідеться передусім про необхідність прозорої реєстрації таких суб'єктів господарювання в Україні, у місцях фактичного

розміщення їх виробничих активів, із відповідною сплатою податків до бюджетів усіх рівнів згідно з вітчизняним законодавством. Не менш важливим є залучення великого агробізнесу до програм державно-приватного партнерства, розвитку соціального менеджменту, реалізації проектів корпоративної соціальної відповідальності та підтримки сільських територій, на яких вони здійснюють свою діяльність.

Надійне нормативно-правове забезпечення виробничої, інвестиційної, інноваційної, екологічної та соціальної діяльності аграрних підприємств належить до базових чинників їх ефективного і конкурентоспроможного розвитку [62, с. 129]. Особливо важливим воно є для малих і середніх аграрних підприємств, які мають обмежені можливості самостійно захищати свої інтереси в умовах нерівної конкуренції, високої ринкової концентрації, обмеженого доступу до фінансових ресурсів і складного інституційного середовища. За таких умов якісне законодавче регулювання повинно не лише встановлювати правила ведення бізнесу, а й створювати передумови для рівнішого доступу підприємств різних масштабів до інновацій, інвестицій, державної підтримки, ринкової інфраструктури та програм відновлення.

Недооцінка ролі нормативно-правового регулювання може спричиняти не лише соціально-економічні, а й суспільно-політичні втрати. Особливо це стосується євроінтеграційного вектору розвитку України, гармонізації аграрної політики з вимогами ЄС, захисту прав власності, розвитку інвестиційного клімату, екологічних стандартів і забезпечення продовольчої безпеки [137]. Водночас законотворча робота у сфері сільського господарства не завжди має системний і випереджальний характер. Частина нормативно-правових актів ухвалюється із запізненням або, навпаки, у надмірно стислий термін, без достатнього врахування реальних потреб аграрного бізнесу, регіональних особливостей, ризиків воєнного часу та перспектив інноваційного розвитку.

Унаслідок цього навіть корисні ініціативи можуть втрачати практичну ефективність або створювати додаткові складнощі для суб'єктів

господарювання. Окремим ризиком для вітчизняних аграрних підприємств є непослідовність продовольчої політики деяких країн – членів ЄС, що проявляється у тимчасових торговельних обмеженнях, логістичних бар'єрах, ускладненні доступу до ринків і, відповідно, втраті частини продукції та прибутків українськими товаровиробниками [22]. Це посилює невизначеність зовнішнього середовища та вимагає від держави більш активної позиції щодо захисту економічних інтересів аграрного сектору на міжнародному рівні.

Окремого значення в системі чинників інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств набувають демографічні та соціальні процеси. Масштабні міграції, спричинені війною, втрати населення, мобілізація, внутрішнє переміщення та виїзд частини працездатних громадян за кордон істотно погіршили трудоресурсну ситуацію на селі. Природний і механічний приріст сільського населення фактично припинився, а тимчасові внутрішньо переміщені особи, навіть за наявності житла у сільській місцевості, частіше намагаються оселитися в містах, де є ширші можливості для працевлаштування, доступу до освіти, медицини, транспорту та соціальних послуг [105, с. 120].

У сільському господарстві зберігається значний розрив у рівні оплати праці порівняно з промисловістю та галузями невиробничої сфери. Крім того, для аграрних підприємств характерними залишаються ризики затримок виплат, сезонних коливань зайнятості, натуральної оплати та нестабільності доходів працівників. Відтік найбільш кваліфікованої, підприємливої та мобільної частини трудових ресурсів з аграрної сфери в інші види виробничої і невиробничої діяльності відбувався ще до війни, однак у сучасних умовах ця проблема суттєво загострилася. Наслідком є не лише депопуляція сільських територій, а й дефіцит кваліфікованих кадрів, управлінців, технічних спеціалістів, операторів цифрових систем і працівників, здатних ефективно працювати з інноваційними технологіями [81, с. 141].

Зменшення чисельності населення та відсутність передумов для його

швидкого відновлення призводять до згорання соціальної інфраструктури сільських територій. Місцеві дороги, транспортне сполучення, системи електро- й енергопостачання, зв'язок, поштові послуги, торгівля, громадське харчування, медицина й освіта потребують нових підходів до організації, фінансування та експлуатації. Погіршення соціальної інфраструктури, своєю чергою, знижує привабливість села для проживання, праці та ведення бізнесу, посилюючи демографічну кризу. Тому розвиток аграрних підприємств, особливо інноваційно орієнтованих, неможливий без активнішої державної аграрної політики, залучення фінансових ресурсів, партнерства великого бізнесу та підтримки територіальних громад [82, с. 84].

Додатково слід наголосити, що демографічні та соціальні чинники безпосередньо впливають на інвестиційну привабливість аграрних підприємств. Для впровадження цифрових технологій, автоматизованого обладнання, сучасних систем обліку, аналізу, контролю та управління потрібні не лише кошти, а й персонал, здатний працювати з такими рішеннями. Тому дефіцит кваліфікованих кадрів перетворюється на один із ключових ризиків інноваційного інвестування, оскільки навіть за наявності фінансових ресурсів підприємство може не досягти очікуваного ефекту через нестачу компетентних працівників [158, с. 188].

У цьому контексті важливо розглядати інвестування інноваційного розвитку не лише як вкладення у техніку, обладнання чи цифрові платформи, а й як інвестиції в людський капітал, освіту, професійну підготовку, перепідготовку кадрів і формування сучасної управлінської культури. Саме поєднання технологічного оновлення з розвитком персоналу може забезпечити реальне підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств, особливо в умовах діджиталізації, воєнної невизначеності та загострення боротьби за трудові ресурси [88, с. 15].

Розвиток аграрного виробництва у багатьох випадках супроводжується екологічними ризиками, які також необхідно враховувати під час формування інвестиційної та інноваційної політики підприємств. У

сфері землекористування це насамперед деградація агроландшафтів, виснаження природної родючості ґрунтів, надмірний рівень розорювання угідь, порушення сівозмін, інтенсивне вирощування енергоємних і ґрунтовиснажливих культур без належної компенсації втрат природного потенціалу [13, с. 22]. За умов слабого державного та суспільного контролю такі процеси не лише погіршують екологічний стан територій, а й у довгостроковій перспективі знижують продуктивність, прибутковість і конкурентоспроможність аграрних підприємств.

Отже, навіть загальний аналіз зовнішнього середовища дає підстави стверджувати про наявність значної кількості негативних чинників, що впливають як на аграрне виробництво загалом, так і на кожне підприємство зокрема. До таких чинників належать інституційна нестабільність, недосконалість нормативно-правового регулювання, демографічна криза, дефіцит трудових ресурсів, згортання соціальної інфраструктури, екологічні ризики, нерівність конкурентних умов, воєнні загрози та обмежений доступ до інвестицій [170]. Водночас саме їх своєчасне виявлення й урахування дає змогу підприємствам формувати більш реалістичні стратегії інноваційного розвитку та підвищувати стійкість до зовнішніх викликів.

Чинники внутрішнього і зовнішнього середовища мають використовуватися у процесі планування конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств та управління ним. Проте у більшості малих і середніх аграрних підприємств планування часто зводиться лише до складання річних виробничих чи фінансових планів, тоді як система стратегічного планування, прогнозування, оцінки ризиків і розроблення альтернативних сценаріїв розвитку залишається недостатньо сформованою [35, с. 29]. Це послаблює здатність підприємств своєчасно реагувати на зміни ринку, використовувати інноваційні можливості, залучати інвестиції та адаптуватися до умов невизначеності.

До типових слабких сторін малих і середніх аграрних підприємств можна віднести відсутність чітких стратегічних напрямів діяльності,

недостатній розвиток маркетингових стратегій, недоліки у плануванні та прогнозуванні, наявність екологічно виснажливих виробництв, слабку диверсифікацію діяльності, високу собівартість продукції, дефіцит грошових коштів, нестабільні канали реалізації, труднощі із залученням сучасних управлінських кадрів, недостатню мотивацію працівників і недосконалу організаційну структуру. Для встановлення взаємозв'язку між сильними і слабкими сторонами підприємства, а також можливостями і загрозами зовнішнього середовища доцільно використовувати матричні інструменти стратегічного аналізу, що дають змогу систематизувати управлінські рішення та визначити пріоритети подальшого інноваційного розвитку [72, с. 112].

Аналіз внутрішнього потенціалу аграрних підприємств свідчить, що їх конкурентоспроможність у сфері інвестування значною мірою визначається сукупністю наявних сильних сторін, які формують передумови для ефективного впровадження інновацій і цифрових рішень [31, с. 74]. До таких чинників доцільно віднести вигідне географічне розташування, сприятливі природно-кліматичні умови, забезпеченість трудовими ресурсами, наявність практичного досвіду ведення аграрного виробництва, достатній рівень матеріально-технічного забезпечення, фінансову стійкість і стабільне майнове становище. Важливою конкурентною перевагою є також низький рівень кредитного навантаження або відсутність довгострокової заборгованості, що підвищує інвестиційну привабливість підприємств і розширює їх можливості щодо залучення зовнішніх джерел фінансування. Додатковим чинником стабільності виступає сформований попит на продукцію, що забезпечує відносну передбачуваність грошових потоків і знижує ринкові ризики.

Зазначені переваги створюють основу для реалізації інвестиційних можливостей підприємств в умовах діджиталізації. Йдеться насамперед про потенціал підвищення ефективності виробництва, оптимізації витрат, впровадження цифрових систем обліку, контролю та управління бізнес-процесами [90, с. 260]. Важливим напрямом виступає диверсифікація

діяльності, зокрема через розширення асортименту продукції, освоєння більш прибуткових сегментів аграрного виробництва, розвиток переробки та використання сучасних каналів реалізації. Застосування цифрових маркетингових інструментів, електронної комерції та онлайн-комунікацій сприяє виходу на нові ринки, розширенню клієнтської бази та підвищенню обсягів реалізації. Таким чином, інтеграція внутрішнього потенціалу підприємств із можливостями цифровізації виступає одним із ключових чинників підвищення ефективності інвестування інноваційного розвитку [40, с. 20].

Водночас функціонування аграрних підприємств відбувається в умовах високого рівня невизначеності, що зумовлює наявність значних ризиків інвестування. До основних загроз належать зростання вартості ресурсів, зокрема енергоносіїв, насіння та матеріалів, нестабільність попиту, можливі втрати ринків збуту, низький рівень впровадження інновацій, а також вплив воєнних чинників. Сукупність зазначених факторів підвищує ризикованість інвестиційних рішень, ускладнює процес стратегічного планування та вимагає від підприємств гнучкості, адаптивності й здатності до антикризового управління [72, с. 112].

За таких умов формування конкурентоспроможної стратегії інвестування інноваційного розвитку має базуватися не лише на врахуванні факторів зовнішнього середовища, а й на узгодженості із місією та стратегічними орієнтирами підприємства. Визначення чітких стратегічних цілей і пріоритетів розвитку є необхідною передумовою ефективного управління інвестиційною діяльністю, особливо в частині впровадження цифрових технологій, модернізації виробництва та підвищення ринкової адаптивності [88, с. 15].

Традиційно місія аграрних підприємств асоціюється з отриманням прибутку, однак в умовах діджиталізації, глобалізації та зростання ризиків вона потребує суттєвого розширення. До її змісту доцільно включити забезпечення конкурентоспроможності на аграрних ринках на засадах

економічної ефективності, інноваційності, енерго- та ресурсозбереження, екологічної відповідальності, соціальної орієнтації та безпеки. Такий підхід дозволяє інтегрувати економічні, технологічні, екологічні та соціальні аспекти розвитку в єдину систему стратегічного управління, що виступає необхідною умовою підвищення ефективності інвестування в умовах діджиталізації та високого рівня невизначеності [57, с. 55].

1.3. Методичні засади оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств

Оцінка ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств потребує чіткої методичної основи, яка передбачає послідовність аналітичних дій, використання системи показників та врахування специфіки функціонування аграрного виробництва в умовах діджиталізації та невизначеності [153, с. 164]. Така оцінка має ґрунтуватися на системному підході, що включає ідентифікацію об'єктів дослідження, відбір типових підприємств, формування аналітичної бази, проведення оцінки та обґрунтування напрямів підвищення ефективності інвестування.

Першим етапом виступає ідентифікація аграрних підприємств за масштабами діяльності, організаційно-правовими формами, спеціалізацією та рівнем інноваційної активності. Особливу увагу доцільно приділяти малим і середнім підприємствам, які, з одного боку, обмежені у фінансових ресурсах, а з іншого – мають потенціал до швидкої адаптації та впровадження інновацій. Визначення типових підприємств дозволяє забезпечити репрезентативність подальших розрахунків і узагальнень [43, с. 41].

Наступним етапом є формування системи показників оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку. До неї доцільно включати показники виробничої ефективності, рентабельності,

продуктивності праці, ефективності використання основного капіталу, рівня інноваційної активності, цифровізації бізнес-процесів, структури інвестиційних ресурсів, а також показники фінансової стійкості та ліквідності [72, с. 110]. Важливо, що оцінка має враховувати не лише економічні результати, але й технологічні, соціальні та екологічні ефекти інвестування, особливо в умовах переходу до цифрової економіки [158, с. 185].

Подальший етап передбачає аналіз динаміки визначених показників, виявлення основних тенденцій і проблем розвитку, оцінку рівня економічної безпеки підприємств та визначення ключових чинників впливу на ефективність інвестицій. На основі отриманих результатів формуються стратегічні пріоритети інноваційного розвитку, зокрема напрями цифровізації, модернізації виробництва, підвищення ефективності використання ресурсів і зміцнення конкурентних позицій [57, с. 55].

Ефективність інвестиційного забезпечення значною мірою залежить від фінансово-економічного стану підприємства, його ресурсного потенціалу, етапу відтворювального циклу, рівня ризиків та здатності до адаптації. Для її оцінки доцільно застосовувати комплекс кількісних і якісних показників, що дозволяють об'єктивно охарактеризувати стан підприємства та виявити фактори, які найбільшою мірою впливають на результати його діяльності [28, с. 235].

З метою підвищення обґрунтованості оцінки та прогнозування ефективності інвестицій доцільно застосовувати економіко-математичні моделі, які дозволяють встановити залежність результативних показників від ключових факторів виробництва, зокрема капіталу та трудових ресурсів. Такий підхід забезпечує можливість кількісної оцінки впливу інвестицій на виробничі результати та визначення ефективності їх використання в умовах впровадження інновацій [71, с. 109].

Системний аналіз фінансових результатів, ефективності використання ресурсів і капіталу дозволяє розрахувати інтегральні показники ефективності,

зокрема коефіцієнти використання капіталу і трудових ресурсів, а також здійснити класифікацію підприємств за рівнем фінансового стану: задовільний, нестабільний, кризовий. Це створює основу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо підвищення ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку [24, с. 29].

Методичні засади оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств мають базуватися на комплексному підході, що поєднує аналітичні методи, систему показників та інструменти прогнозування, з урахуванням сучасних тенденцій цифровізації, ризиків невизначеності та специфіки аграрного виробництва [62, с. 127; 91, с. 230].

$$y = aK^{\alpha}L^{\beta} \quad , \quad (1.1)$$

де K – капітал;

L – праця чи трудові ресурси;

a, α, β – параметри.

Відповідна ж функціональна залежність для кожного окремого досліджуваного підприємства описується функцією:

$$y = aK^{\alpha}L^{\beta}U \quad , \quad (1.2)$$

де U – випадкова величина, математичне сподівання якої дорівнює одиниці.

Запропонована залежність (2) за допомогою логарифмування може бути перетворена у лінійну. За допомогою лінійної регресії знаходяться параметри a, α, β для сукупності досліджуваних підприємств протягом періоду 2021-2023 рр. Системний аналіз показників фінансової діяльності, ефективності використання ресурсів і капіталу дозволяє визначити інтегральний коефіцієнт використання капіталу і трудових ресурсів. Розподіл малих суб'єктів господарювання агросфери за значенням відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу й трудових ресурсів визначається як середнє значення за три роки за формулою:

$$U = \frac{U_{07} + U_{08} + U_{09} + U_{10} + U_{11}}{5}, \quad (1.3)$$

Таким чином, розрахувавши фінансово-економічні показники за величиною відносного інтегрального коефіцієнта ефективності використання капіталу, малі аграрні підприємства можна розподілити на три групи. Об'єкти господарювання першої групи, (у яких його значення >1) мають всі можливості для ефективності використання капіталу і трудових ресурсів порівняно з іншими групами. Друга група (у яких значення < 1 , тобто від 0,500 до 1) має можливості для покращення ефективності використання вище названих факторів. Третій групі (значення яких < 1 , але в інтервалі від 0 до 0,500) потрібно переглянути стратегії, інструменти та напрями діяльності.

Важливе методичне значення для оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств має обґрунтування послідовності аналітичних і управлінських дій, що дають змогу визначити результативність залучення та використання інвестиційних ресурсів [153, с. 164]. Такий процес повинен охоплювати не лише оцінку фінансово-економічних показників, а й аналіз інноваційної активності, рівня цифровізації, виробничо-технічного оновлення, конкурентоспроможності продукції та здатності підприємства до адаптації в умовах невизначеності.

На першому етапі доцільно визначати мету оцінки, об'єкт дослідження, стратегічні орієнтири інноваційного розвитку та напрями інвестиційного забезпечення. Йдеться про з'ясування, які саме інноваційні зміни потребують інвестування: модернізація техніки, впровадження цифрових інструментів, розвиток переробки, оновлення системи управління, розширення ринків збуту чи підвищення безпеки виробництва. Це дозволяє конкретизувати зміст оцінки та визначити показники, за якими надалі буде вимірюватися ефективність інвестицій [43, с. 41].

На другому етапі здійснюється аналіз ринку, сегментація споживачів, визначення попиту на продукцію та оцінка можливостей її реалізації. Для інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку цей етап є важливим,

оскільки інновації повинні мати не лише виробничу, а й ринкову доцільність. Іншими словами, вкладення в нові технології, продукти чи бізнес-процеси мають оцінюватися з позиції того, наскільки вони сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності підприємства, розширенню ринкових можливостей і збільшенню економічного ефекту [57, с. 55].

На третьому етапі проводиться оцінка відповідності діяльності підприємства чинним стандартам, нормативам і вимогам щодо якості, безпеки, екологічності, ефективності виробництва та фінансової стійкості. У межах цього етапу визначаються також основні засоби досягнення результативності інвестиційного забезпечення: виробничо-технічні, фінансово-економічні, інноваційно-інвестиційні, організаційно-управлінські, цифрові, соціальні та безпекові. Такий підхід дозволяє оцінити не лише поточний стан підприємства, а й його готовність до впровадження інноваційних проєктів [62, с. 127].

На четвертому етапі доцільно здійснювати порівняльний аналіз із підприємствами-аналогами, потенційними партнерами та конкурентами. Це дає змогу визначити відносний рівень інноваційності, інвестиційної активності, ефективності використання ресурсів і конкурентоспроможності підприємства. Порівняння з аналогами дозволяє виявити сильні та слабкі сторони, оцінити реалістичність інвестиційних планів і встановити напрями, у яких підприємство має найбільший потенціал для підвищення ефективності [72, с. 112].

На завершальному етапі виконуються варіативні розрахунки показників ефективності інвестиційного забезпечення та прогнозуються можливі результати інноваційного розвитку залежно від обраних стратегій. Доцільно оцінювати не один, а кілька сценаріїв: базовий, оптимістичний і ризиковий. Це дає змогу врахувати вплив невизначеності, зміни ринкової кон'юнктури, коливання цін на ресурси, доступність фінансування, технологічні ризики та безпекові загрози [35, с. 29].

У найбільш загальному вигляді результати такої оцінки можуть бути

використані для вибору стратегій охоплення ринку, маркетингових стратегій, стратегій виходу на нові сегменти, позиціонування продукції, а також стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку. Важливе місце в цьому процесі посідають креативні управлінські рішення, аграрні стартапи, інноваційно-інвестиційні проекти та механізми управління ними. Їх ефективність має визначатися не лише за обсягом вкладених ресурсів, а й за здатністю забезпечити приріст продуктивності, зниження витрат, підвищення якості продукції, розширення ринків збуту та зміцнення конкурентних позицій підприємства [91, с. 230].

Методична оцінка ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств повинна враховувати ресурсні можливості підприємства і регіону його розміщення, потреби потенційних споживачів, параметри конкурентоспроможного продукту, рівень інноваційної готовності, доступність фінансування та ризику зовнішнього середовища. Саме поєднання інвестиційного, інноваційного, ринкового, цифрового й безпекового аспектів дозволяє сформулювати обґрунтовану систему оцінки ефективності та визначити пріоритети подальшого розвитку аграрних підприємств [158, с. 185].

Для оцінки рівня нормативних параметрів використовується спеціальний критерій, який має лише два значення: 1 або 0. Якщо готова продукція відповідає обов'язковим нормам і стандартам, то цей показник дорівнює 1, якщо ні – 0. Загальний критерій за нормативними параметрами ($S_{н.п}$) розраховується як добуток часткових показників за кожним параметром [24, с. 29]:

$$S_{н.п} = \prod_i^n g_i , \quad (1.4)$$

де g_i - частковий показник по i -му нормативному параметру;

n - кількість параметрів, які необхідно врахувати при визначенні конкурентоспроможності.

Як ми бачимо, якщо один з часткових показників буде дорівнює 0, то загальний показник також буде дорівнює 0, а значить, продукт у цьому випадку є неконкурентоспроможним. Оцінка відповідності властивостей товару вимогам конкурентоспроможності здійснюється, головним чином, у процесі споживання продукту [19]. Тому цю групу оціночних показників у спеціальній літературі з маркетингу називають консументною. При оцінці консументних параметрів спочатку визначається, які властивості готової продукції найбільш цінні для споживача, а потім відповідність властивостей існуючого товару цієї потреби по еталону. У кількісному відношенні оцінка може бути проведена за формулою:

$$K_i = \frac{R_{ni}}{R_{ei}} \cdot 100\% , \quad (1.5)$$

де K_i - частковий консументний показник по i -му параметру;

R_{ni} - величина i -го параметра аналізованого товару;

R_{ei} - величина i -го параметра конкурентоспроможного еталонного товару.

Після розрахунку інших часткових консументних показників визначається загальний показник за консументним параметром ($K_{к.п}$):

$$K_{к.п} = \sum_{i=1}^n K_i a_i , \quad (1.6)$$

де a_i - питома вага i -го параметра із загального числа параметрів;

n – число параметрів, за якими здійснюють оцінку конкурентоспроможності готової продукції або послуг.

Розрахований загальний показник $K_{к.п}$ дає відповідь, наскільки реальний товар, вироблений у тому або іншому аграрному або малому аграрному підприємстві, відповідає еталонному товару по даному параметру. На практиці таке зіставлення можливо з товаром-конкурентом. Тому реальне значення $K_{к.п}$ повинно бути перевірено на відповідність конкретної потреби:

$$K_{к.п} = \sum_{i=1}^n \frac{R_{ni}}{R_{ki}} a_i , \quad (1.7)$$

де R_{ni} – величина консументного параметра аналізованої готової продукції;

R_{ki} – величина консументного параметра товару-конкурента.

Оцінка економічних параметрів конкурентоспроможності продукції та послуг пов'язана з визначенням ціни покупки аналізованої готової продукції та порівняння її з ціною покупки товару-конкурента. Порівняння цін здійснюється за формулою:

$$E = \frac{Ц_{п.а}}{Ц_{п.к}} \leq 1, \quad (1.8)$$

де E – загальний показник за економічними параметрами;

$Ц_{п.а}$ – ціна покупки аналізованої готової продукції;

$Ц_{п.к}$ – ціна покупки товару-конкурента.

На нашу думку, успіх будь-якого товару на ринку визначають усі чинники конкурентоспроможності, в тому числі і маркетингові параметри, які можуть бути причиною ризику при виході готової продукції або послуг на відповідні ринки збуту. Відсутність маркетингового супроводу товару суттєво знижує рівень його конкурентоспроможності та може бути виправдана лише в умовах нестійкого фінансового стану дефіцитної економіки. Після визначення загальних показників конкурентоспроможності розраховується інтегральний показник рівня конкурентоспроможності товару, продукції або послуги:

$$K_{i.n.} = S_{н.н.} \frac{K_{к.п.}}{E} \geq 1, \quad (1.9)$$

При $K_{i.n.} \geq 1$ продукція або послуги вважаються конкурентоспроможними.

Оцінка ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку малих аграрних підприємств потребує врахування рівня їх конкурентоспроможності як інтегральної характеристики результативності використання інвестиційних ресурсів. Такий підхід дозволяє поєднати аналіз фінансово-економічних показників із оцінкою інноваційної активності, стратегічного потенціалу та здатності підприємства забезпечувати стійкий

розвиток в умовах конкурентного середовища [24, с. 29]. Визначення конкурентоспроможності у цьому контексті виступає важливим інструментом обґрунтування напрямів інвестування, прогнозування результатів та виявлення факторів, що впливають на ефективність інноваційних змін.

Методичний підхід до оцінки передбачає виявлення резервів підвищення ефективності інвестиційного забезпечення на основі аналізу ресурсного потенціалу підприємств, рівня їх виробничо-економічного розвитку, соціальної значущості та ринкових позицій [72, с. 110]. Це дозволяє визначити пріоритетні напрями інвестування, зокрема у технологічне оновлення, цифровізацію бізнес-процесів, розвиток переробки, удосконалення систем управління та підвищення якості продукції.

Оцінка конкурентоспроможності як складової ефективності інвестиційного забезпечення здійснюється за сукупністю якісних і кількісних показників. Це забезпечує можливість аналітичного розкладання інтегрального результату та визначення внеску окремих функціональних підсистем підприємства у формування ефекту від інвестування [30]. До таких підсистем належать постачання, виробництво, логістика і реалізація продукції, а також управління. Кожна з них виступає самостійним об'єктом інвестування і формує відповідний рівень витрат та результатів, що підлягають оцінці.

У межах методики важливо враховувати також галузеву структуру діяльності підприємства, зокрема ефективність розвитку рослинництва і тваринництва, функціонування територіальних підрозділів, а також рівень використання ресурсів і їх продуктивність. Це дає змогу оцінити вплив окремих елементів виробничої системи на загальну ефективність інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку та обґрунтувати напрями його підвищення [82, с. 84]. Суттєве значення має аналіз фінансово-економічних показників, зокрема рівня рентабельності, структури витрат, динаміки доходів і прибутків, а також співвідношення власного і залученого

капіталу. Такий аналіз дозволяє оцінити фінансову стійкість, ліквідність і платоспроможність підприємства як ключові умови реалізації інвестиційних проєктів [70]. Саме фінансово-інвестиційні ресурси забезпечують можливість впровадження інновацій, розвитку стартапів, модернізації виробництва та підтримання безпеки діяльності підприємств.

Методичні засади оцінки передбачають також урахування ролі допоміжних і обслуговуючих підрозділів, зокрема логістики, збуту, маркетингу, транспорту та соціальної інфраструктури, які впливають на кінцеву ефективність інвестицій. Це обумовлено комплексним характером аграрного виробництва, яке функціонує як складна система взаємопов'язаних елементів, де результативність інвестування визначається не лише виробничими, а й організаційними, економічними та соціальними факторами [81, с. 141].

У процесі оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку доцільно використовувати систему кількісних і якісних показників, що відображають результати впровадження інновацій. До них належать обсяги інвестицій у нововведення, доходи від їх реалізації та економічний ефект; рівень впровадження нових технологічних процесів; частка ресурсозберігаючих технологій; обсяги виробництва та реалізації інноваційної продукції; рівень оновлення матеріально-технічної бази; позиції підприємства за інноваційним рейтингом у галузі [153, с. 164]. Застосування таких показників дозволяє здійснити об'єктивну оцінку результативності інвестування та визначити ефективність використання інноваційних рішень.

При цьому оцінка результатів інвестування повинна враховувати специфіку аграрного виробництва, зокрема різну тривалість прояву ефектів від впровадження інновацій. Частина з них забезпечує швидкий економічний результат, тоді як інші мають відкладений ефект, що проявляється через тривалий період, залежно від технологічних циклів, природних умов і характеру виробництва [91, с. 230]. Це зумовлює необхідність використання динамічного підходу до оцінки ефективності інвестиційного забезпечення та

подальшого розвитку методичних положень у цьому напрямі.

Рис. 1.3. Ефективність впровадження інновацій в аграрних підприємствах

У цьому контексті методичні засади оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств повинні базуватися на комплексному підході, що враховує не лише економічні результати, а й виробничі, екологічні та соціальні ефекти реалізації інноваційних проєктів [153, с. 164]. Така оцінка має охоплювати також відповідність якості продукції встановленим стандартам, рівень організації управління інноваційними процесами та ефективність використання інвестиційних ресурсів у різних сферах діяльності підприємства [158, с. 185].

З метою узагальнення результатів оцінки доцільно застосовувати інтегральні показники, які дозволяють поєднати різноспрямовані ефекти інвестування в єдину систему вимірювання. Одним із таких інструментів є інтегральний критерій ефективності інновацій, який забезпечує комплексну оцінку результативності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку та відображає сукупний вплив виробничих, фінансових, екологічних і соціальних факторів (рис. 1.4) [24, с. 29].

Рис. 1.4. Етапи та зміст оцінювання ефективності впровадження технологічних інновацій та інноваційних проектів в аграрних підприємствах

Визначення інтегрального критерію ефективності інноваційного розвитку передбачає застосування чітко структурованого алгоритму, який охоплює систему показників інвестування та їх кількісну оцінку. Такий підхід включає обґрунтування переліку показників технологічної, економічної, соціальної та екологічної ефективності інноваційної діяльності, їх розрахунок, подальшу бальну, або відносну, оцінку та узагальнення результатів у вигляді інтегрального показника [153, с. 164]. Це дозволяє сформувані обґрунтовані висновки щодо доцільності реалізації інноваційного проекту або впровадження окремих інновацій у господарську діяльність аграрних підприємств.

На першому етапі здійснюється моніторинг, збір і систематизація інформації, необхідної для проведення оцінки. Джерелами даних виступають технічна документація на обладнання та технології, нормативні та фактичні

витрати ресурсів, кошториси й бізнес-плани, інформаційні матеріали розробників інновацій, статистичні збірники, результати наукових досліджень, а також дані щодо екологічного впливу виробництва та умов праці [72, с. 110]. Така інформаційна база забезпечує об'єктивність і достовірність подальших розрахунків ефективності інвестиційного забезпечення.

На другому етапі здійснюється розрахунок показників ефективності інновацій за основними напрямками – технологічним, економічним, соціальним і екологічним. Перелік показників має гнучкий характер і може змінюватися залежно від специфіки діяльності підприємства або інтересів інвестора, однак ключовою вимогою залишається забезпечення їх репрезентативності при мінімальній складності розрахунків [24, с. 29].

Група технологічних показників характеризує виробничий ефект від інновацій і формується з урахуванням галузевої спеціалізації. Зокрема, у рослинництві оцінюються витрати насіння, добрив, засобів захисту, паливно-мастильних матеріалів та інтенсивність технологічних операцій, тоді як у тваринництві – витрати кормів, енергії, води, заходів ветеринарного забезпечення тощо. Це дозволяє оцінити зміни у виробничих процесах та ефективність використання ресурсів у результаті інвестування [82, с. 84]. Фінансово-економічні показники відображають результативність інвестицій з позицій формування доходів і прибутків, зниження собівартості продукції та підвищення рентабельності виробництва. Саме вони визначають економічну доцільність впровадження інноваційних проєктів і виступають ключовим орієнтиром для прийняття інвестиційних рішень. В умовах ринкової економіки кінцевий фінансовий результат залишається основним критерієм ефективності інвестиційного забезпечення [70].

Соціальна ефективність оцінюється через зміни показників продуктивності праці, умов праці, рівня зайнятості, доходів працівників, а також впливу інновацій на розвиток сільських територій. До непрямих показників належать рівень соціальної відповідальності підприємства, стан

соціальної інфраструктури, динаміка ринку праці та інклюзивність діяльності [81, с. 141]. Оцінка екологічної ефективності передбачає порівняння показників впливу виробництва на навколишнє середовище до і після впровадження інновацій. Йдеться про зміни стану ґрунтів, водних ресурсів, агроландшафтів, біологічних об'єктів, якості продукції та рівня екологічної безпеки. Такий підхід дозволяє врахувати довгострокові наслідки інвестування та забезпечити екологічну збалансованість розвитку [13, с. 22].

На наступному етапі всі показники підлягають узагальненню шляхом їх переведення у відносні величини та бальної оцінки за відповідною шкалою. Після цього здійснюється розрахунок інтегрального показника ефективності інноваційної діяльності, який відображає сукупний результат інвестування [153, с. 164].

При цьому доцільно враховувати, що окремі види ефектів мають різну вагу при прийнятті інвестиційних рішень. Найбільш значущими показниками для оцінки ефективності інноваційних проєктів в аграрних підприємствах виступають обсяги виробництва, урожайність, продуктивність тварин, собівартість продукції, рівень рентабельності, якісні та екологічні характеристики продукції, а також показники родючості ґрунтів [91, с. 230]. Відповідно до методики, негативним результатам присвоюється від'ємна оцінка, а позитивним – додатна, що дозволяє кількісно відобразити вплив інновацій на результати діяльності.

Сума бальних оцінок формує інтегральний критерій ефективності інноваційного проєкту, значення якого варіюється в установлених межах. Чим вищим є значення цього показника, тим більш обґрунтованим є впровадження відповідного інноваційного рішення. Отримані результати слугують основою для формування управлінських висновків, визначення доцільності інвестування та подальшого вдосконалення механізмів інноваційного розвитку аграрних підприємств [62, с. 127].

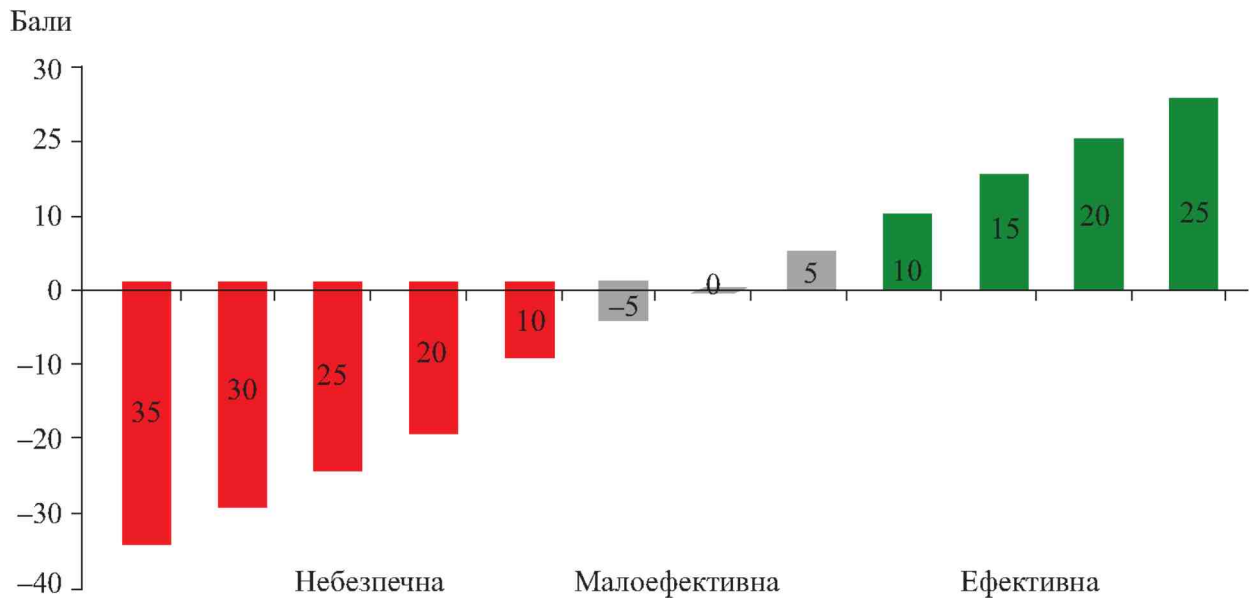

Рис. 1.5. Визначення ефективності впровадження інновації за значенням інтегрального критерію (ІКЕІ)

При використанні інтегрального критерію ефективності інновацій доцільно встановлювати певні інтервали його інтерпретації, що дає змогу не лише виконати кількісну оцінку, а й сформулювати практичні управлінські висновки [153, с. 164]. Так, за значення ІКЕІ 10 і вище інновація може вважатися ефективною та доцільною для впровадження в господарську практику аграрного підприємства. Нейтральний результат, що свідчить про малоефективність інновації, не обов'язково означає повну відмову від її реалізації. У такому разі впровадження може бути можливим за умов наявності вільних коштів, очікування позитивних ефектів у майбутньому, використання інновації у суміжних виробництвах або після доопрацювання проекту й усунення виявлених недоліків. Натомість інновації, які за результатами оцінки мають ризикові або небезпечні наслідки з економічної, соціальної, екологічної чи виробничої позицій, повинні відхилятися як недоцільні для інвестування.

Для підвищення об'єктивності оцінки окремих видів впливу інноваційного проєкту доцільно залучати експертну групу у складі не менше трьох осіб [24, с. 29]. До неї мають входити фахівці аграрного підприємства,

представники компанії-розробника інновації або інноваційного проекту, а також незалежні експерти – науковці, консультанти, фахівці інших аграрних підприємств чи профільних установ. Такий підхід дозволяє поєднати внутрішнє розуміння виробничих процесів, технічні знання розробника та незалежну професійну оцінку ефективності й ризиків. Відбір експертів і сама процедура експертизи повинні здійснюватися відповідно до загальноприйнятих принципів наукової обґрунтованості, неупередженості, компетентності, прозорості та відтворюваності результатів.

За результатами індивідуальних експертних оцінок формується узагальнюючий критерій ефективності інноваційного проекту. Для перевірки узгодженості думок експертів доцільно використовувати відповідні статистичні інструменти, зокрема коефіцієнт узгодженості, критерій Пірсона, а також критерії Кендалла або Спірмена [72, с. 112]. Це дозволяє знизити суб'єктивність оцінювання, підвищити достовірність отриманих результатів і забезпечити більшу надійність управлінських рішень щодо доцільності інвестування.

Практична апробація такого підходу можлива на прикладі оцінки конкретних інноваційних технологій, що впроваджуються в аграрному виробництві. Зокрема, як приклад може розглядатися система Clearfield («чисте поле»), розроблена компанією BASF. Її застосування передбачає поєднання спеціального гербіциду та високоефективних гібридів насіння, стійких до його дії, отриманих традиційними методами селекції без використання генної інженерії. Така технологія дає змогу отримувати високоякісний урожай навіть на полях зі значним поширенням бур'янів, зменшуючи потребу в додатковому обробітку ґрунту та повторному використанні засобів захисту рослин [91, с. 230].

З позиції методичної оцінки ефективності інвестиційного забезпечення ця інновація може бути проаналізована за кількома групами показників: виробничими, економічними, екологічними та соціальними. До виробничих ефектів належать підвищення чистоти посівів, стабілізація врожайності та

зменшення технологічних втрат; до економічних – скорочення витрат на додаткові операції, підвищення рентабельності та зростання доходів; до екологічних – зменшення негативного впливу надмірного хімічного навантаження за умови правильного застосування технології; до соціальних – полегшення умов праці та підвищення керованості виробничого процесу [13, с. 22]. Саме комплексне врахування цих ефектів дозволяє визначити доцільність інвестування в подібні інноваційні рішення.

Таким чином, інтегральний критерій ефективності інновацій може використовуватися як концептуальний методичний інструмент для обґрунтування доцільності впровадження окремих нововведень та інноваційних проєктів у практику аграрного господарювання [62, с. 127]. Його перевага полягає у можливості поєднання різних за змістом показників в єдину систему оцінювання, що дозволяє враховувати не лише прямий економічний результат, а й технологічні, екологічні, соціальні та управлінські наслідки інвестування. Водночас перелік кількісних і якісних показників може уточнюватися залежно від специфіки конкретного підприємства, виду інновації, галузевої спеціалізації, масштабу інвестиційного проєкту та очікуваних результатів.

Важливим є те, що оцінка ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку не повинна завершуватися лише розрахунком показників. Її результати мають бути використані для подальшого управління інноваційними проєктами, коригування стратегічних рішень, виявлення ризиків, визначення джерел фінансування та вибору найбільш результативних напрямів інвестування [35, с. 29]. Саме тому методика оцінки повинна поєднувати аналітичну, прогнозну та управлінську функції.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває оцінка ефективності інвестицій у цифрові інструменти, зокрема електронну комерцію, онлайн-просування, цифрові платформи збуту, системи аналізу споживчого попиту та маркетингової аналітики [149, с. 220]. У цьому випадку початковим етапом має бути визначення цінності продукту або

послуги для ринку, розуміння місії бізнесу, потреб цільової аудиторії та очікувань споживачів. Спеціалізовані програмні системи дозволяють аналізувати запити споживачів, популярність окремих продуктів на продовольчому ринку, регіональні особливості попиту та індивідуальні уподобання клієнтів.

Наступним етапом є аналіз конкурентного середовища, зокрема оцінка сайтів, реклами, каналів просування, сильних і слабких сторін конкурентів. На основі такої інформації підприємство може обґрунтувати вибір напрямку діяльності, розробити сайт або іншу цифрову платформу, сформулювати маркетингову стратегію та визначити інструменти реалізації продукції [134, с. 197]. Однією з результативних форм такого підходу є унікальна торгова пропозиція, яка має спиратися на розуміння потреб цільової аудиторії, чинників поведінкової економіки та принципів соціально відповідального бізнесу.

Отже, методичні засади оцінки ефективності інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств мають охоплювати як традиційні виробничо-економічні показники, так і нові критерії, пов'язані з цифровізацією, екологічною безпекою, соціальною відповідальністю, якістю управління та ринковою адаптивністю [158, с. 185]. Такий підхід дає змогу не лише оцінити доцільність окремого інноваційного проєкту, а й сформулювати підґрунтя для стратегічного вибору напрямів інвестування, підвищення конкурентоспроможності та забезпечення стійкого розвитку аграрних підприємств в умовах невизначеності.

Висновки до розділу 1

1. Інвестування визначається як процес, господарські операції вкладення коштів в інноваційний розвиток або інші сфери прикладання з метою збереження грошей від інфляції, девальвації національної валюти та

приросту капіталів у перспективі. Його основними категоріями у теорії та складниками на практиці є інвестиції, фінанси і фінансування, капіталовкладення; інвестиційно-інноваційні проекти; інвестиційні джерела, напрями й засоби; інструменти, механізми, методи інвестування.

2. Зміст інвестування в сучасних умовах має інноваційні складники завдяки діджиталізації й наявності потужної вітчизняної цифрової екосистеми; пріоритетне здійснення в інноваційний розвиток аграрних підприємств як у найбільш надійну сферу в умовах невизначеності та воєнного стану; різні масштаби й структуру та результати й ефективність інвестування великих агрокорпорацій та середніх і малих аграрних підприємств; скорочення обсягів через війну; наявність державної та міжнародної підтримки й стимулювання від дружніх країн. Інвестування в умовах переміщення великих мас населення, дефіциту трудових ресурсів, великих руйнувань війни та інших небезпек, дефіциту державного бюджету та концентрації витрат на захисті країни з однієї сторони; зростання аграрної сфери як світового виробника продовольства, джерела валютних надходжень з іншої вимагає збільшення та удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств.

3. Конкурентоспроможними сприятливими чинниками інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств є його надійність як сфери здійснення, віддачі та приросту; наявність вільних власних та позикових коштів; діджиталізація як основа удосконалення власне інвестування на інноваційній основі; наявність інноваційних кадрів, інструментів та великого досвіду інвестування у вітчизняній агросфері; наявність потужних драйверів інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств в особі великих агрохолдингів і агрокорпорацій; постійні приклади успішної й швидкої окупності інвестицій у впровадження інновацій в аграрні підприємства.

4. Несприятливий вплив на інвестування здійснюють дефіцит власних фінансових ресурсів переважної більшості малих і середніх підприємств для системних і послідовних інвестицій; недосконале їх управління та внутрішня

організація; суб'єктивні помилки й прорахунки; загрози від ударів війни. В цих умовах важливого значення набуває управління інвестуванням на засадах врахування всіх чинників, закономірностей його проявів та принципів організації; вибір адекватних інструментів, механізмів та методів здійснення; упередження проблем та захисту.

5. Методичні засади формування та удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств спираються на теоретико-методологічне забезпечення у вигляді наявності та формулювання певних законів і закономірностей прояву; чинників та принципів здійснення і змін; наявності системних компонентів. Вони охоплюють сукупності кількісних і якісних показників; використовують традиційні та новітні інструменти, механізми, методи у певній послідовності.

6. Так, якщо визначення ефективності інвестування означає порівняння вкладених коштів з прибутком від цього, то оцінка ефективності його здійснення у широкому розумінні передбачає визначення ефективності функціонування аграрних підприємств як середовища здійснення інвестицій та визначення фінансових результатів для цього; виявлення структури господарської діяльності та прогнозування її розвитку з метою інвестування; оцінку ефективності та проблем інвестування з метою прогнозування їх перспективного результативного розвитку.

РОЗДІЛ 2

ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ Й ІНВЕСТУВАННЯ ЇХ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Ефективність функціонування аграрних підприємств як основи та середовища інвестування інноваційного розвитку

Ефективність функціонування вітчизняних аграрних підприємств визначається кількісними чинниками впливу на рівні внутрішнього середовища, зокрема розмірами землекористування, матеріально-технічної бази, трудових ресурсів, витратами, собівартістю продукції, а також чинниками зовнішнього середовища господарювання – платою за ресурси, податками, орендною платою, нормами амортизації, цінами тощо [82, с. 84]. Водночас важливе значення мають якісні чинники, до яких належать продуктивність ресурсів і праці, відповідність спеціалізації та технологій умовам виробництва, діяльність конкурентів, рівень розвитку техніки й технологій, а також масштаби їх практичного впровадження [72, с. 110]. Їх вплив втілюється у складниках, структурі, спеціалізації, розміщенні та динаміці аграрного виробництва, урожайності, обсягах виробництва та зміні цих показників у часі (табл. 2.1).

Структура й динаміка виробництва аграрної продукції є основоположними індикаторами, які відображають відповідність між галузями агросфери та доступними виробничими ресурсами [31, с. 74]. Вони також показують рівень раціональності спеціалізації з урахуванням ринкового попиту та прибутковості. Позитивні зміни в цих показниках свідчать про вищий рівень ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств. Крім того, такі дані дозволяють оцінити потенціал продовольчої безпеки через їх порівняння з нормативними показниками споживчих продовольчих фондів, а також вказують на обсяги й тенденції

споживчого попиту, що відображають рівень та якість життя населення як основного споживача [105, с. 120].

Таблиця 2.1

Структура, обсяги та динаміка виробництва аграрних підприємств*

Вид продукції	Питома вага в структурі обсягу внутрішнього ринку агропродовольчої продукції по роках, %						
	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021
Ринок сільськогосподарської продукції							
Ринок продукції рослинництва							
зернові та зернобобові культури (у вазі після доробки)	1,49	3,96	12,46	10,21	9,49	9,50	26,75
цукрові буряки (фабричні)	0,54	0,59	1,48	1,76	2,24	1,04	1,90
насіння соняшнику (у вазі після доробки)	0,20	0,66	2,31	2,96	2,69	3,09	5,75
Картопля	0,002	0,004	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Овочі	0,60	1,22	5,61	6,86	6,71	5,31	10,58
Ринок продукції тваринництва							
м'ясо усіх видів	0,01	0,01	0,05	0,07	0,06	0,05	0,13
молоко всіх видів	0,01	0,02	0,08	0,10	0,08	0,08	0,16
яйця від птиці всіх видів	0,004	0,01	0,02	0,02	0,01	0,02	0,04
Інша сільськогосподарська продукція	74,14	70,53	54,98	55,01	55,71	57,90	31,68
Ринок продовольчих товарів							
Цукор-пісок	0,08	0,15	0,12	0,12	0,13	0,12	0,18
Борошно	0,08	0,08	0,09	0,09	0,10	0,11	0,13
Макаронні вироби	0,21	0,16	0,19	0,18	0,18	0,20	0,25
Ковбасні вироби	3,24	3,95	2,08	2,24	2,30	2,21	2,49
Тваринне масло	0,43	0,52	0,61	0,59	0,68	0,76	1,16
Жирні сири	8,07	4,51	1,36	1,11	1,40	1,46	2,10
Олія соняшникова	0,24	0,18	0,13	0,12	0,08	0,08	0,13
Маргаринова продукція	1,51	1,36	1,04	0,69	0,71	0,71	0,96
Хліб і хлібобулочні вироби	0,11	0,14	0,15	0,15	0,16	0,18	0,23
Кондитерські вироби	2,30	1,30	0,93	1,01	1,20	1,34	1,92
Інша продукція	6,72	10,64	16,30	16,69	16,07	15,83	13,46

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Як показує аналіз даних табл. 2.1, структура виробництва та наявність у ній провідної питомої ваги зернобобових, цукрових буряків, овочів і картоплі відповідає наявному агроресурсному потенціалу та його розміщенню. На це

вказує й значна позитивна динаміка обсягів виробництва продукції рослинництва й тваринництва. Однак у рослинництві вказані тенденції не можна назвати однозначними. Якщо збільшення виробництва овочів є цілком виправданим і конкурентоспроможним, то цукрових буряків – конкурентоспроможним, але екологічно небезпечним через їх значну енергоємність і негативний вплив, як і соняшнику, на природну родючість ґрунтів.

Позитивної оцінки заслуговує тенденція збільшення виробництва тваринницької продукції всіх видів як такої, що завершує виробничий ланцюг у процесі розширеного відтворення. Однак протягом останніх років, як і раніше, все ще не вдається подолати негативне співвідношення рослинництва й тваринництва як 70:30 у галузевій структурі виробництва. При цьому характер структурних зрушень виробництва й аграрного ринку свідчить про певне покращення якості споживання в державі, адже зростання питомої ваги м'яса усіх видів та овочів (табл. 2.1) викликане в т.ч. й оптимізацією загальної структури споживчого попиту населення та підвищенням його добробуту. До того ж слід враховувати й динаміку цін на різні види сільськогосподарської продукції, яка може суттєво відрізнитися по більшості з них.

Безумовно, при оцінці ефективності підприємств агросфери та потенціалу їх власних джерел інвестування інноваційного розвитку за обсягами виробництва та їх зростанням, а також за збалансованістю структури продукції, необхідно враховувати вплив зміни цін на неї. Порівняння ланцюгових індексів цін на основні види аграрної продукції з даними щодо зміни питомої ваги цих товарів у загальному обсязі виробництва дозволяє констатувати їхнє незначне зростання, а для цукрових буряків та зернобобових культур – навіть зниження. Це підтверджує обґрунтованість висновку про переважно високий рівень аграрних підприємств як за обсягами натурального виробництва, так і за фінансовими та відносними показниками (табл.2.2).

Таблиця 2.2

Величина та динаміка індексів цін основних видів продукції аграрних підприємств в Україні*

Вид продукції	Ланцюговий індекс цін по видах продукції, %						
	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021
Продукція рослинництва							
зернові та зернобобові культури (у вазі після доробки)	1,05	2,21	0,85	0,92	1,23	1,62	0,93
цукрові буряки (фабричні)	0,93	1,03	1,34	0,85	0,96	2,02	0,72
насіння соняшнику (у вазі після доробки)	1,08	1,53	0,97	1,30	1,05	0,85	1,39
картопля	0,89	1,05	0,85	1,29	1,56	0,96	1,12
овочі	1,08	1,28	1,21	1,19	1,06	1,29	1,03
Продукція тваринництва							
м'ясо усіх видів	1,07	1,33	1,46	1,36	0,91	1,03	1,57
молоко всіх видів	1,25	1,49	1,20	1,35	0,95	1,55	1,24
яйця від птиці всіх видів	1,07	1,35	1,23	1,06	0,77	1,42	1,38

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Згідно з розрахунками рівня відповідності обсягів пропозиції продовольчої продукції раціональним нормам споживання основних продуктів харчування, що є задовільним, можна також зробити висновок про ефективність й, відповідно, інвестиційну спроможність аграрних підприємств. Для зернових культур та продуктів їх переробки спостерігається навіть перевищення потреб внутрішнього споживання в 2,9 разів (рис. 2.1).

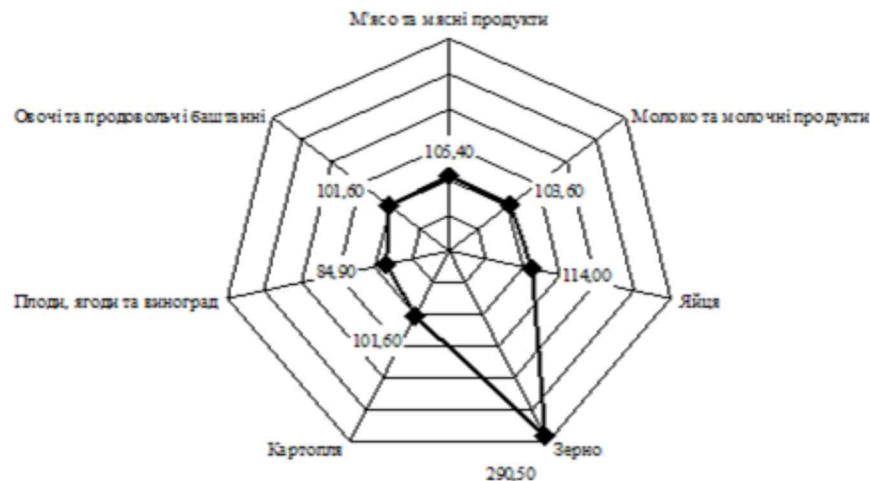

Рис. 2.1. Визначення ефективності й інвестиційної спроможності аграрних підприємств за відповідністю обсягів виробництва раціональним нормам споживання в 2021 р. (побудовано за даними Державної служби статистики України)

Проте аналіз обсягів виробництва валової продукції сільського господарства України за період 2000-2021 років показує значні коливання (табл. 2.3) як загалом по галузі, так і в аграрних підприємствах.

Таблиця 2.3

Обсяги та динаміка валової продукції вітчизняної агросфери та аграрних підприємств у 2000 -2021 рр.,*

Роки	В цілому по галузі, млн. грн.			Аграрні підприємства, млн. грн.		
	Разом	в тому числі		Разом	в тому числі	
		рослин-ництво	тварин-ництво		рослин-ництво	тварин-ництво
2000	282774,2	145502,0	137272,2	199161,3	117938,0	81223,3
2005	183890,3	106329,6	77560,7	99448,6	67549,1	31899,5
2010	151022,2	92838,9	58183,3	57997,7	45791,0	12206,7
2015	179605,8	114479,9	65125,9	72764,7	55677,0	17087,7
2016	194886,5	124554,1	70332,4	94089,0	66812,7	27276,3
2017	233696,3	162436,4	71259,9	121053,7	92138,4	28915,3
2018	223254,8	149233,4	74021,4	113082,3	82130,2	30952,1
2019	252859,0	175895,2	76963,8	136590,9	103127,8	33463,1
2020	251427,2	177707,9	73719,3	139058,4	105529,5	33528,9
2021	239467,3	168439,0	71028,3	131918,6	99584,7	32333,9
2021 р. до 1990 р, (+,-)	-43306,9	22937,0	-66243,9	-67242,7	-18353,3	-48889,4

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Його спричиняють нестійкі погодні умови, явища і процеси; диспропорції між галузями рослинництва й тваринництва та дефіцит органічних добрив і зменшення природної родючості ґрунтів внаслідок цього; дефіцит зрошення та обводнення угідь, особливо на Півдні, в зонах ризикованого землеробства. Також це недостатнє застосування інноваційних технологій, здатних подолати вказані виклики та загрози.

Нарешті, це негативні організаційно-економічні наслідки минулих не досить послідовних реформ аграрних підприємств і сільських територій з втратою основних виробничо-економічних зв'язків, порушенням науково

обґрунтованих сівозмін, недостатньою державною підтримкою малого агробізнесу, надмірною централізацією владних повноважень на селі, дефіцитом інвестування. Однак в останні роки завдяки розвитку інноваційної екосистеми в країні, впровадженню новітніх технологій інформатизації й цифровізації, зростанню експортної орієнтації агробізнесу, адміністративно-територіальній реформі ситуація значно покращилась, а виробництво стабілізувалось і зростає з невеликими коливаннями, однак досить повільними темпами у малих і середніх та значними – у великих аграрних підприємствах [83]. Це спричиняє нерівні умови господарювання та інвестування, проте здатне підтримувати загальну ефективність та може бути підґрунтям для її підвищення на перспективу.

Оцінка ефективності функціонування аграрних підприємств є важливою передумовою визначення їх спроможності до інвестування інноваційного розвитку. Саме фінансово-економічні результати, структура виробництва, динаміка валової продукції, співвідношення рослинництва і тваринництва, а також роль різних категорій товаровиробників формують основу для подальшого впровадження інновацій, цифрових технологій, модернізації виробництва та підвищення конкурентоспроможності аграрної сфери.

Порівняння структури, стану та динаміки виробництва сільськогосподарської продукції у Полтавській області дає змогу визначити основні тенденції функціонування аграрних підприємств як середовища формування власних інвестиційних ресурсів. Особливе значення має аналіз співвідношення між продукцією рослинництва і тваринництва, оскільки саме галузева структура виробництва визначає рівень прибутковості, стабільність грошових потоків та можливості підприємств щодо фінансування інноваційного розвитку.

Таблиця 2.4

**Обсяги та динаміка виробництва продукції сільського господарства у
Полтавській області в 2000–2021 рр., млн грн**

Показники	2000 р.	2005 р.	2010 р.	2015 р.	2021 р.	2021 р. у % до 2000 р.	2021 р. у % до 2010 р.
Господарства всіх категорій							
Усього	15633,0	8730,0	8946,1	15100,0	14680,0	93,90	164,09
Продукція рослинництва	8351,0	5982,9	5709,5	11775,0	11444,0	137,04	200,44
Продукція тваринництва	7281,8	2747,1	3236,6	3325,5	3235,6	44,43	99,97
Сільськогосподарські підприємства							
Усього	12404,0	3929,8	4586,5	8702,4	8110,0	65,38	176,82
Продукція рослинництва	7246,3	3085,7	3204,0	7096,5	6617,8	91,33	206,55
Продукція тваринництва	5158,1	844,1	1382,5	1605,9	1492,2	28,93	107,93
у тому числі фермерські господарства							
Усього	–	168,7	435,5	1220,9	1168,7	–	268,36
Продукція рослинництва	–	159,6	409,9	1188,0	1131,6	–	276,07
Продукція тваринництва	...	9,1	25,6	32,9	37,0	–	144,53
Господарства населення							
Усього	3228,4	4800,2	4359,6	6398,0	6569,5	203,49	150,69
Продукція рослинництва	1104,7	2897,2	2505,5	4678,4	4826,1	436,87	192,62
Продукція тваринництва	2123,7	1903,0	1854,1	1719,6	1743,4	82,09	94,03

Розраховано за даними Державної служби статистики України

Дані табл. 2.4 свідчать, що у Полтавській області впродовж 2000-2021 рр. відбулися суттєві структурні зміни у виробництві сільськогосподарської продукції. Загальний обсяг валової продукції господарств усіх категорій у

2021 р. становив 14680,0 млн грн, що дорівнює 93,9% рівня 2000 р., але перевищує показник 2010 р. на 64,1%. Це свідчить про часткове відновлення виробничого потенціалу після попереднього спаду, однак базовий рівень 2000 р. повністю досягнутий не був.

Найбільш динамічно розвивалося рослинництво. У господарствах усіх категорій обсяг продукції рослинництва у 2021 р. порівняно з 2000 р. зріс на 37,0%, а порівняно з 2010 р. – більш ніж удвічі. Це підтверджує посилення рослинницької спеціалізації аграрної сфери Полтавської області та формування основних фінансових результатів саме за рахунок галузей рослинництва. Водночас виробництво продукції тваринництва у 2021 р. становило лише 44,4% рівня 2000 р., що вказує на тривалу тенденцію скорочення цієї галузі.

Особливо помітною є зміна структури виробництва в сільськогосподарських підприємствах. Якщо загальний обсяг їх продукції у 2021 р. становив 65,4% рівня 2000 р., то продукція рослинництва досягла 91,3%, а порівняно з 2010 р. зросла у 2,1 раза. Натомість продукція тваринництва залишилася на значно нижчому рівні – лише 28,9% до 2000 р. Це свідчить про переорієнтацію аграрних підприємств на більш прибуткові та швидкоокупні напрями рослинництва, що створює короткострокові фінансові переваги, але водночас посилює структурні диспропорції аграрного виробництва.

Фермерські господарства демонструють зростання обсягів виробництва, особливо у рослинництві. У 2021 р. порівняно з 2010 р. загальний обсяг їх продукції збільшився у 2,7 раза, а продукція рослинництва – у 2,8 раза. Це підтверджує посилення ролі фермерських господарств у виробничій структурі Полтавської області. Однак їх тваринницький напрям залишається менш розвиненим, хоча й демонструє певне зростання.

Господарства населення, навпаки, зберігають вагомую роль у виробництві як рослинницької, так і тваринницької продукції. У 2021 р.

загальний обсяг їх виробництва перевищив рівень 2000 р. у 2 рази. Особливо значним було зростання продукції рослинництва – у 4,4 рази. Водночас тваринництво у господарствах населення також скоротилося порівняно з 2000 р., що свідчить про загальну для регіону тенденцію зменшення ролі цієї галузі.

Таким чином, ефективність функціонування аграрних підприємств Полтавської області як основи інвестування інноваційного розвитку визначається насамперед зростанням ролі рослинництва, посиленням фермерського сектору та збереженням вагомого значення господарств населення. Водночас скорочення тваринництва, галузеві диспропорції та недостатня диверсифікація виробництва знижують стійкість аграрної сфери й актуалізують потребу в інвестуванні інноваційних технологій, переробки, логістики, кормовиробництва та відновлення тваринницьких напрямів.

Для більш повної характеристики ефективності функціонування аграрних підприємств Полтавської області доцільно порівняти їх основні показники із середніми значеннями по Україні. Такий аналіз дозволяє визначити регіональні особливості використання земельних ресурсів, трудового потенціалу, виробничих витрат, прибутковості та рентабельності. Саме ці показники формують основу для оцінки інвестиційної спроможності аграрних підприємств і визначення можливостей їх інноваційного розвитку. Дані табл. 2.5 свідчать, що аграрні підприємства Полтавської області мають більші середні площі сільськогосподарських угідь порівняно із середніми показниками по Україні. У середньому на одне підприємство припадає 2609 га сільськогосподарських угідь, що на 338 га більше, ніж у середньому по країні. Площа ріллі також є більшою – на 348 га. Це свідчить про вищу концентрацію земельних ресурсів у регіональних аграрних підприємствах і створює об'єктивні передумови для масштабнішого впровадження інноваційних технологій у рослинництві.

Таблиця 2.5

Порівняння основних показників функціонування аграрних підприємств Полтавської області та України у 2021 р.

Показники	Україна	Полтавська область	Відхилення показників Полтавської області від середніх по Україні (+, -)
У середньому у розрахунку на 1 підприємство:			
Площа сільськогосподарських угідь, га	2271	2609	+338
у т. ч. рілля, га	2176	2524	+348
Із загальної кількості сільськогосподарських угідь взято в оренду, %	98,4	97,6	-0,8
Кількість працівників, осіб	64	59	-5
Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р., тис. грн	15022	13978	-1044
Вартість товарної продукції, тис. грн	16711	18347	+1636
Сума прибутку від реалізації продукції, тис. грн	2750	3050	+300
У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, тис. грн:			
Виробничі витрати	584	534	-50
Валова продукція сільського господарства у постійних цінах 2010 р.	662	536	-126
Вартість товарної продукції	736	703	-33
Сума прибутку від реалізації продукції	121,1	116,9	-4,2
Рівень рентабельності, %	19,7	19,9	+0,2

Розраховано за даними Державної служби статистики України

Водночас кількість працівників у розрахунку на одне підприємство у Полтавській області є меншою на 5 осіб порівняно із середнім показником по Україні. Це може свідчити про вищий рівень механізації, більшу виробничу концентрацію або інтенсивніше навантаження на одного працівника. У контексті інвестування інноваційного розвитку така особливість вказує на потребу подальшого впровадження цифрових інструментів управління, автоматизації виробничих процесів і технологій підвищення продуктивності праці.

Попри більші площі землекористування, валова продукція у постійних цінах 2010 р. у розрахунку на одне підприємство в Полтавській області є нижчою за середній показник по Україні на 1044 тис. грн. У розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь відставання є ще помітнішим: валова продукція становить 536 тис. грн проти 662 тис. грн у середньому по Україні. Це свідчить про наявність резервів підвищення ефективності використання земельних ресурсів, насамперед через технологічне оновлення, оптимізацію структури посівів, розвиток точного землеробства, цифровий моніторинг та впровадження ресурсозберігаючих технологій.

Разом із тим Полтавська область має вищу вартість товарної продукції у розрахунку на одне підприємство – 18347 тис. грн проти 16711 тис. грн в Україні. Також вищою є сума прибутку від реалізації продукції – на 300 тис. грн більше у розрахунку на одне підприємство. Це свідчить про достатньо високу комерційну результативність діяльності аграрних підприємств регіону, що створює передумови для формування власних інвестиційних ресурсів.

Виробничі витрати у розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у Полтавській області є нижчими на 50 тис. грн порівняно із середнім показником по Україні. За майже однакового рівня рентабельності це свідчить про відносну витратну стриманість виробництва. Рівень рентабельності в області становить 19,9%, що на 0,2 в.п. перевищує середній показник по Україні. Це підтверджує, що аграрні підприємства Полтавської області мають достатній потенціал для інвестування інноваційного розвитку, однак цей потенціал потребує посилення через зростання валової продуктивності землекористування.

Важливою особливістю сучасної організації аграрного виробництва є надзвичайно висока частка орендованих земель у структурі землекористування. У Полтавській області цей показник становить 97,6%, що лише на 0,8 в.п. менше середнього рівня по Україні. Така ситуація створює певні ризики для довгострокового інвестування, оскільки орендна модель

землекористування може знижувати мотивацію товаровиробників до вкладень у відновлення родючості ґрунтів, меліорацію, екологізацію виробництва та інші довгострокові інноваційні заходи.

З огляду на це ефективність функціонування аграрних підприємств Полтавської області як середовища інвестування інноваційного розвитку є достатньо високою, однак неоднорідною. З одного боку, регіон має значний земельний потенціал, прибутковість і достатній рівень рентабельності. З іншого – нижча валова продуктивність у розрахунку на площу угідь, висока орендозалежність і структурна перевага рослинництва свідчать про потребу цілеспрямованого інвестування у технологічне оновлення, диверсифікацію виробництва, розвиток тваринництва, переробки та цифрового управління.

Важливим аспектом оцінки ефективності функціонування аграрних підприємств є визначення їх питомої ваги у виробництві валової продукції сільського господарства порівняно з господарствами населення. Це дозволяє встановити, яка категорія товаровиробників формує основний виробничий та інвестиційний потенціал аграрної сфери, а також оцінити роль підприємницького сектору у створенні передумов для інноваційного розвитку.

Таблиця 2.6

Обсяги та динаміка виробництва валової продукції за категоріями підприємств агросфери, %

Показники	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021
Аграрні підприємства								
Валова продукція – усього	70,4	54,1	38,4	40,5	48,3	51,8	50,7	54,0
у тому числі продукція рослинництва	81,1	63,5	49,3	48,6	53,6	56,7	55,0	58,6
продукція тваринництва	59,2	41,1	21,0	26,2	38,8	40,6	41,8	43,5
Господарства населення								
Валова продукція – усього	29,6	45,9	61,6	59,5	51,7	48,2	49,3	46,0
у тому числі продукція рослинництва	18,9	36,5	50,7	51,4	46,4	43,3	45,0	41,4
продукція тваринництва	40,8	58,9	79,0	73,8	61,2	59,4	58,2	56,5

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Дані табл. 2.6 підтверджують, що аграрні підприємства поступово відновлюють провідну роль у структурі виробництва валової продукції сільського господарства. Якщо у 2010 р. їх частка становила лише 38,4%, то у 2021 р. вона зросла до 54,0%. Це свідчить про посилення позицій підприємницького сектору як основного середовища формування інвестиційного потенціалу аграрної сфери.

Особливо відчутним є домінування аграрних підприємств у рослинництві. У 2021 р. вони виробили 58,6% продукції рослинництва, тоді як господарства населення – 41,4%. Така структура підтверджує концентрацію високотоварного рослинницького виробництва саме в підприємствах, які мають більші можливості для залучення інвестицій, використання сучасної техніки, цифрових технологій, систем точного землеробства та логістичного забезпечення.

У тваринництві ситуація залишається іншою: господарства населення у 2021 р. виробили 56,5% продукції, тоді як аграрні підприємства – 43,5%. Це свідчить про збереження значної ролі особистого сектору у тваринницькому виробництві та недостатній рівень розвитку цієї галузі в підприємницькому секторі. У контексті інвестування інноваційного розвитку це означає потребу в модернізації тваринництва, розвитку кормовиробництва, оновленні матеріально-технічної бази, впровадженні сучасних технологій утримання тварин і переробки продукції.

Аналіз структури виробництва показує, що аграрні підприємства мають значний потенціал для підвищення ефективності, однак він залежить від розмірів підприємств, спеціалізації, рівня диверсифікації та інноваційної активності. Найбільш прибутковими залишаються зернові й зернобобові культури, соняшник, технічні культури, окремі овочеві та садово-городні культури. Водночас надмірна концентрація на енергоємних культурах, порушення сівозмін, скорочення тваринництва та повільне впровадження інновацій можуть у перспективі знижувати стійкість аграрних підприємств і погіршувати умови для їх інвестиційного розвитку.

Фінансово-економічні результати діяльності аграрних підприємств є безпосередньою основою формування власних інвестиційних ресурсів. Саме прибутковість, рентабельність, фінансова стійкість і динаміка оплати праці визначають можливості підприємств щодо впровадження інновацій, цифровізації, модернізації виробництва та забезпечення конкурентоспроможного розвитку.

Таблиця 2.7

Величина та динаміка основних показників діяльності аграрних підприємств

Показники	2010	2015	2017	2020	2021	2021 р. у % до 2017 р.
Чистий прибуток, млн грн	5744,3	7576,4	17253,4	25904,3	26960,8	156,3
Підприємства, які одержали чистий прибуток, % до загальної кількості	71,1	69,2	69,4	83,4	78,6	113,3
Фінансовий результат прибуткових підприємств, млн грн	11745,0	13961,6	22099,5	30938,4	33716,7	160,6
Підприємства, які одержали чистий збиток, % до загальної кількості	28,9	30,8	30,6	16,6	21,4	69,9
Фінансовий результат збиткових підприємств, млн грн	6000,7	6385,2	4846,1	5034,1	6755,9	139,4
Рівень рентабельності всієї діяльності, %	7,7	8,7	17,5	18,8	20,5	117,1
Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	1806	9060	11239	12633	13023	135,0

Розраховано за даними Державної служби статистики України.

Дані табл. 2.7 свідчать про позитивну динаміку основних фінансово-економічних показників діяльності аграрних підприємств. Чистий прибуток у 2021 р. порівняно з 2017 р. зріс на 56,3%, а рівень рентабельності всієї діяльності підвищився до 20,5%. Це підтверджує, що аграрні підприємства мають достатній економічний потенціал для формування власних джерел інвестування інноваційного розвитку.

Частка прибуткових підприємств у 2021 р. становила 78,6%, що на

13,3% більше порівняно з 2017 р. Водночас 21,4% підприємств залишалися збитковими. Це свідчить про неоднорідність фінансового стану аграрного сектору: поряд із підприємствами, здатними інвестувати в інновації, існує значна група суб'єктів, для яких першочерговими залишаються питання фінансової стабілізації, зниження витрат і підвищення ефективності поточної діяльності.

Зростання середньомісячної номінальної заробітної плати також має важливе значення для оцінки середовища інноваційного розвитку. У 2021 р. вона становила 13023 грн, що на 35,0% більше порівняно з 2017 р. Підвищення оплати праці сприяє збереженню кадрового потенціалу, однак для впровадження цифрових і технологічних інновацій важливим залишається не лише рівень заробітної плати, а й якість професійної підготовки персоналу.

Фінансові результати діяльності аграрних підприємств засвідчують наявність економічної бази для інвестування інноваційного розвитку, проте сама можливість такого інвестування залежить не лише від прибутковості чи рентабельності. Важливе значення мають також масштаби підприємств, розміри їх земельних банків, обсяги основного капіталу, рівень матеріально-технічного забезпечення та здатність акумулювати ресурси для довгострокових інноваційних проєктів. Саме тому подальший аналіз доцільно спрямувати на оцінку розмірів сільськогосподарських підприємств як одного з визначальних чинників їх інвестиційної спроможності.

На ефективність функціонування аграрних підприємств як середовища інвестування інноваційного розвитку істотно впливають розміри основних засобів, насамперед площа сільськогосподарських угідь, обсяги капіталу та рівень виробничої концентрації. Чим більшими є земельний банк і ресурсна база підприємства, тим ширшими є його можливості для впровадження сучасної техніки, цифрових технологій, систем точного землеробства, автоматизації виробничих процесів та інших інноваційних рішень. Водночас значна частина сільськогосподарських підприємств України має обмежені

площі землекористування, що звужує їх інвестиційні можливості й ускладнює реалізацію масштабних інноваційних проектів.

Аналіз розмірів сучасних сільськогосподарських підприємств в Україні показує, що у 2021 р. більшість із них належала до групи малих землекористувачів. Зокрема, 27 270 сільськогосподарських підприємств мали площу угідь до 50 га, що становило 48,8% від їх загальної кількості (рис. 2.2). Така структура свідчить про значну кількісну перевагу малих підприємств, однак їх частка у земельних ресурсах і, відповідно, у можливостях акумулювання інвестиційного капіталу залишається обмеженою. Це зумовлює потребу в диференційованих підходах до інвестування інноваційного розвитку: для великих підприємств – через масштабну технологічну модернізацію, для малих і середніх – через доступні цифрові рішення, кооперацію, грантову підтримку, пільгове кредитування та ресурсозберігаючі технології.

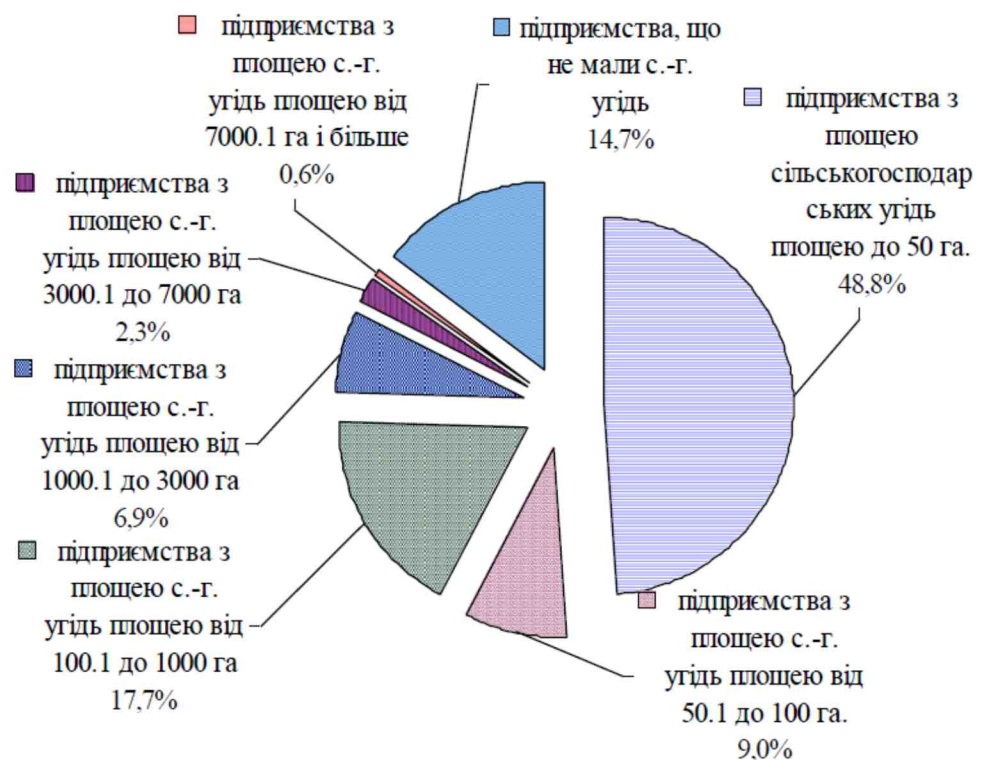

Рис. 2.2. Питома вага сільськогосподарських підприємств за площею угідь у загальній кількості сільськогосподарських товаровиробників у 2021 р. (побудовано за даними Державної служби статистики України)

Концентрація земельних ресурсів і виробничого потенціалу є важливою передумовою формування ефективного середовища інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Зокрема, підприємства з невеликими земельними площами, які обробляють близько 625,3 тис. га сільськогосподарських угідь, забезпечують менше ніж 5% загального обсягу земельних ресурсів, що суттєво обмежує їх інвестиційні можливості. Водночас великі аграрні формування, зокрема агрохолдинги, концентрують значні площі – понад 2,7 млн га, або 8,4% усіх угідь, що забезпечує їм суттєві переваги у доступі до капіталу, впровадженні інновацій, використанні сучасних технологій та масштабуванні виробництва. Таким чином, ефективність функціонування аграрних підприємств значною мірою визначається рівнем концентрації ресурсів, що формує різні можливості для інвестування інноваційного розвитку.

Водночас, незалежно від масштабів діяльності ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств виступають інновації, які дозволяють підвищувати продуктивність, оптимізувати витрати та адаптуватися до змін зовнішнього середовища. У структурі виробництва аграрної продукції визначальну роль відіграють базові виробничі ресурси: у рослинництві – земельні угіддя, а в тваринництві – поголів'я тварин. Саме стан і динаміка цих ресурсів значною мірою формують ефективність функціонування підприємств та їх інвестиційну привабливість.

Аналіз розвитку тваринницької галузі свідчить про наявність негативних тенденцій, що обмежують можливості інноваційного розвитку. Зокрема, протягом тривалого періоду спостерігається скорочення поголів'я великої рогатої худоби, що у 2021 р. становило 4646 тис. голів, зменшившись порівняно з попередніми роками. Незважаючи на певне уповільнення темпів скорочення після 2019 р., загальна тенденція залишається спадною. Серед основних причин – переорієнтація на рослинницьку продукцію, зміни у фінансово-економічних механізмах, недосконалість цінової політики, а також вплив імпорту дешевої продукції. Це негативно впливає на збалансованість

аграрного виробництва та знижує потенціал диверсифікації інвестицій.

Суттєвим фактором, що визначає ефективність функціонування аграрного сектору, є структура виробництва між різними категоріями господарств. Значна частка поголів'я тварин зосереджена у господарствах населення, які у 2021 р. утримували понад 70% великої рогатої худоби та домінували у виробництві молока. Однак зниження поголів'я і в цьому секторі свідчить про загальносистемні проблеми галузі, що обмежують можливості інвестування та впровадження інновацій, особливо у малому агробізнесі.

Слід зазначити, що ефективність функціонування аграрних підприємств формується під впливом ресурсних, структурних і технологічних чинників, які визначають їх здатність до інвестування інноваційного розвитку. Технологічне забезпечення, впровадження сучасних інноваційних рішень, модернізація матеріально-технічної бази та використання цифрових інструментів виступають ключовими умовами підвищення конкурентоспроможності. Саме поєднання ресурсного потенціалу з інноваційними підходами створює основу для сталого розвитку аграрних підприємств і формує ефективне середовище їх подальшої інвестиційної активності.

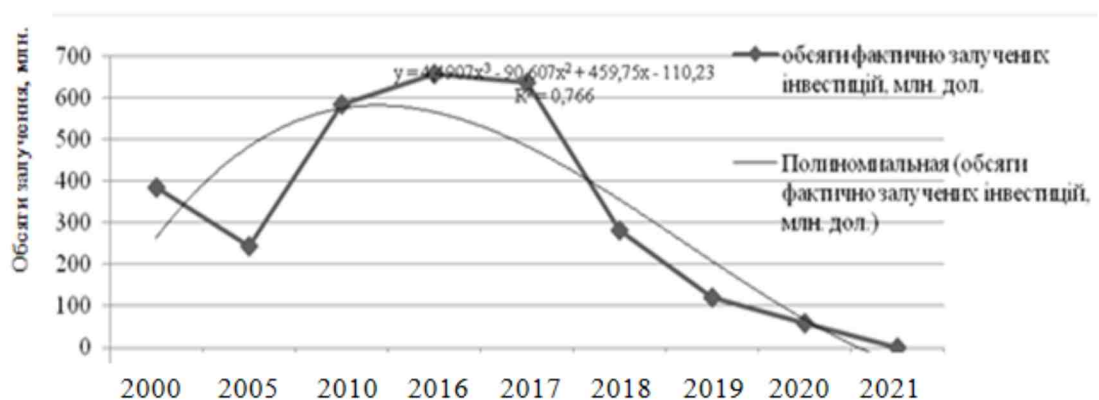

Рис. 2.3. Фактичні обсяги інвестицій, залучених вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами у 2000-2021 рр., млн дол США (побудовано за даними Державної служби статистики України)

Аналіз динаміки залучення інвестицій в аграрні підприємства свідчить, що їх обсяги залишаються недостатніми для забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та реалізації масштабних інноваційних перетворень. Крім того, інвестиційні потоки характеризуються нестабільністю, що ускладнює довгострокове планування розвитку та знижує ефективність функціонування аграрних підприємств як середовища інвестування. За таких умов особливого значення набуває орієнтація на впровадження інноваційних технологій, зокрема тих, що поєднують відносно низьку вартість із високою результативністю, що є особливо актуальним в умовах цифрової економіки.

Інноваційні технології у виробничій сфері аграрних підприємств повинні бути спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, зростання обсягів виробництва, покращення якості продукції, а також на зниження трудомісткості та капіталомісткості виробничих процесів. Це, у свою чергу, забезпечує підвищення фондовіддачі, оптимізацію витрат і формує економічну основу для подальшого інвестування інноваційного розвитку. Водночас, ефективність функціонування аграрних підприємств значною мірою залежить від впровадження інновацій і у сфері реалізації продукції, де ключовими напрямками є розширення ринків збуту, використання цифрових каналів продажу, удосконалення маркетингових стратегій та формування стійких конкурентних позицій.

У контексті формування ефективного інвестиційного середовища важливим є обґрунтований вибір напрямів інноваційного технологічного розвитку, який має враховувати як потребу в інвестиційних ресурсах, так і реальні можливості їх залучення. При цьому визначальними чинниками виступають спеціалізація підприємств, масштаби виробництва, рівень їх ресурсного забезпечення та потенційні економічні результати впровадження інновацій. Особливу роль відіграє також цінова конкуренція, що обумовлена переважно сировинним характером аграрної продукції. Саме тому

підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств як основи інвестування інноваційного розвитку значною мірою залежить від здатності поєднувати інноваційні технології з оптимізацією витрат і формуванням конкурентних переваг у цій площині.

2.2. Структура та складники інноваційного розвитку аграрних підприємств для інвестування

Ключовою характеристикою сучасного етапу розвитку цифрової економіки є активне впровадження інноваційних технологій у всі сфери господарської діяльності, що безпосередньо впливає на трансформацію аграрного сектору [90, с. 260]. Ефективність функціонування аграрних підприємств дедалі більше залежить від рівня їх інноваційного забезпечення, яке виступає не лише чинником підвищення продуктивності, а й базою для формування інвестиційної привабливості та довгострокового розвитку [153, с. 164].

У цьому контексті інноваційний розвиток аграрних підприємств доцільно розглядати як багаторівневу систему, що включає взаємопов'язані складники технологічного, організаційного, економічного та цифрового характеру [62, с. 127]. Така структура відображає логічну послідовність формування та реалізації інноваційних рішень – від генерації нових знань і технологій до їх практичного впровадження у виробництво, управління та реалізацію продукції.

Відповідно до сучасних підходів, структура інноваційного розвитку аграрних підприємств може бути представлена у вигляді багаторівневої моделі (рис. 2.4), яка охоплює основні складники інноваційного забезпечення – науково-технологічну базу, виробничо-технічні ресурси, цифрові інструменти управління, інституційне середовище, інвестиційні механізми та

ринкові канали реалізації [148, с. 36]. Саме інтеграція цих елементів забезпечує формування ефективної системи інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств і підвищення їх конкурентоспроможності в умовах цифровізації економіки [40, с. 20].

Рис. 2.4. Логічна послідовність інноваційного розвитку аграрних підприємств для інвестування

Структура інноваційного розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах формується як багаторівнева система взаємопов'язаних елементів, що забезпечують поступовий перехід від традиційного виробництва до високотехнологічних моделей функціонування [62, с. 127]. Такий підхід дозволяє не лише підвищити ефективність господарської діяльності, але й створити надійну основу для інвестування інноваційних проєктів. У цьому контексті інноваційний розвиток доцільно розглядати як сукупність структурних рівнів, кожен з яких виконує окрему функцію у формуванні інвестиційної привабливості підприємства.

Перший, базовий рівень інноваційного розвитку представлений матеріально-технічною базою аграрних підприємств, яка включає сучасну техніку, обладнання, інфраструктуру та виробничі ресурси. Саме цей рівень

визначає стартові можливості підприємства щодо впровадження інновацій та формує передумови для залучення інвестицій [82, с. 84]. Другий рівень пов'язаний із підвищенням продуктивності використання наявних ресурсів, що досягається шляхом модернізації технічних засобів, оптимізації виробничих процесів і впровадження ресурсозберігаючих технологій. Інвестування на цьому етапі спрямоване на підвищення ефективності використання капіталу, праці та природних ресурсів.

Третій рівень інноваційного розвитку охоплює впровадження сучасних технологій виробництва, які забезпечують зростання врожайності, продуктивності тваринництва, покращення якості продукції та зниження собівартості. На цьому етапі інвестиції набувають більш інноваційного характеру і спрямовуються на освоєння новітніх технологічних рішень [153, с. 164]. Четвертий рівень пов'язаний із розвитком точного землеробства, яке передбачає використання високотехнологічних засобів для управління виробничими процесами на основі аналізу даних про стан ґрунтів, рослин та кліматичних умов.

П'ятий рівень інноваційного розвитку включає використання супутникового моніторингу та геоінформаційних систем, які дозволяють здійснювати просторовий аналіз агровиробництва, контролювати стан посівів, оптимізувати використання ресурсів та прогнозувати результати діяльності. Інвестиції на цьому рівні спрямовуються на цифрову трансформацію виробництва та підвищення точності управлінських рішень [90, с. 260]. Шостий рівень передбачає впровадження сучасних систем управління бізнес-процесами, автоматизацію планування, обліку, контролю та аналізу діяльності підприємства. Це дозволяє значно підвищити ефективність управління, мінімізувати помилки та скоротити витрати часу і ресурсів [158, с. 188].

Сьомий рівень інноваційного розвитку характеризується переходом до диференційованого управління виробництвом, що передбачає виділення зон неоднорідності та застосування адаптивних технологій обробітку. Такий

підхід дозволяє максимально ефективно використовувати ресурси, враховувати природні особливості кожної ділянки та забезпечувати стабільність виробничих результатів. Саме цей рівень є найбільш інноваційно насиченим і потребує значних інвестицій, однак водночас забезпечує найвищий економічний ефект [148, с. 36].

Практичний досвід функціонування провідних аграрних підприємств свідчить про високу результативність інвестування у структурні складники інноваційного розвитку. Зокрема, впровадження систем GPS-моніторингу дозволяє здійснювати контроль за використанням ресурсів, знижувати витрати та підвищувати ефективність виробництва [134, с. 197]. Використання інноваційних підходів до управління родючістю ґрунтів, зокрема диференційованого внесення добрив та повернення органічних залишків, сприяє зменшенню витрат і одночасному підвищенню продуктивності.

Суттєвий ефект інвестування в інноваційний розвиток проявляється у зниженні ресурсомісткості виробництва та підвищенні його ефективності. Застосування сучасних технологій дозволяє скорочувати витрати добрив, паливно-мастильних матеріалів, трудових ресурсів, а також оптимізувати технологічні операції. Водночас цифровізація аграрного виробництва забезпечує підвищення якості управлінських рішень, швидкість реагування на зміни зовнішнього середовища та зниження рівня виробничих ризиків [40, с. 20].

Разом з тим, рівень впровадження інноваційних технологій у вітчизняних аграрних підприємствах є неоднорідним. Великі агрохолдинги, які володіють значними фінансовими ресурсами, активно інвестують у цифрові та технологічні інновації, формуючи власні інноваційні системи управління [101, с. 8]. Натомість середні та малі підприємства обмежені у можливостях інвестування та впроваджують інновації фрагментарно, що знижує загальну ефективність їх функціонування та стримує розвиток конкурентних переваг.

У міжнародній практиці інноваційний розвиток аграрного сектору характеризується більш високим рівнем комплексності та системності. Використання технологій точного землеробства, автоматизованих систем управління, цифрових платформ і аналітичних інструментів є масовим явищем і забезпечує швидку окупність інвестицій [91, с. 230]. В Україні ж інноваційні технології часто впроваджуються частково, що не дозволяє повною мірою реалізувати їх потенціал і знижує інвестиційну привабливість відповідних проєктів.

Структура інноваційного розвитку аграрних підприємств визначає ключові напрями інвестування та формує основу для підвищення ефективності господарської діяльності. Її комплексне формування та послідовна реалізація дозволяють забезпечити зростання конкурентоспроможності, стійкості та інвестиційної привабливості аграрних підприємств в умовах цифрової економіки [62, с. 127].

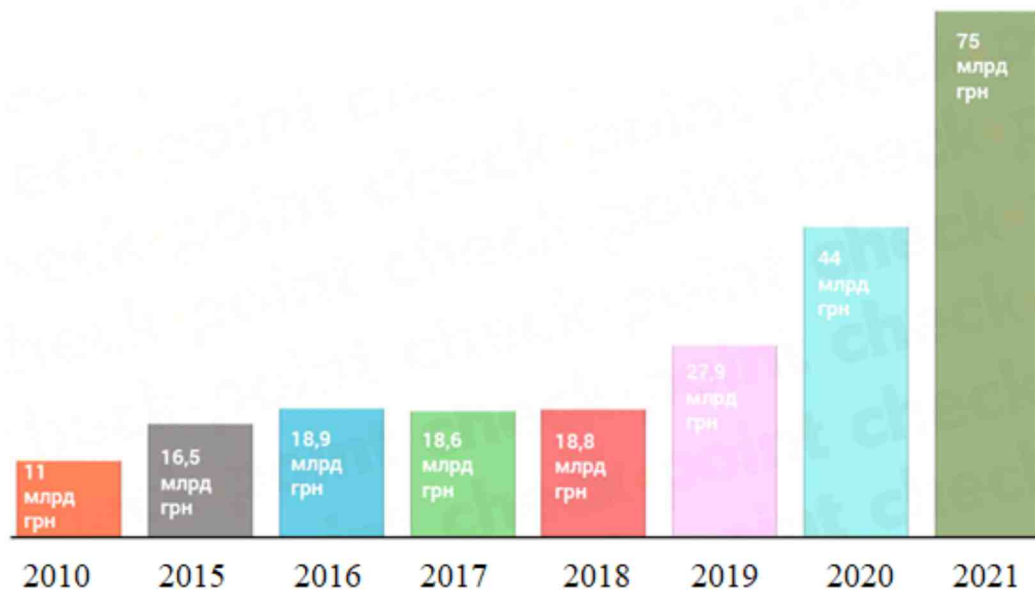

Рис. 2.5. Обсяги та динаміка інвестування в аграрну сферу України за 2010-2021 рр., млрд грн (побудовано за даними Державної служби статистики України)

Попри позитивну динаміку капітальних інвестицій після спаду 2019 р., їх обсяги залишаються недостатніми для повноцінної модернізації та

системного інноваційного розвитку аграрних підприємств [153, с. 164]. В останній період обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь становив орієнтовно 70–100 дол. США, тоді як для визнання галузі такою, що розвивається в інвестиційно-інноваційному напрямі, необхідним є рівень близько 150 дол. США/га. Отже, фактичне інвестиційне забезпечення становить лише 50–75% від потреби, що обмежує можливості комплексного впровадження інноваційних технологій, особливо у середніх і малих аграрних підприємствах [82, с. 84].

Безумовно, процеси залучення та використання інноваційних технологій були суттєво уповільнені внаслідок війни, руйнування інфраструктури, зростання ризиків і переорієнтації частини інвестицій на завдання виживання та безпеки [170]. Водночас, використання продуктивного садивного матеріалу, новітньої техніки, цифрових технологій, сучасних систем управління виробництвом і технологій для вирощування експортно орієнтованої аграрної продукції залишається важливою умовою збереження технологічного потенціалу аграрних підприємств [148, с. 36].

Особливого значення набуває підтримка інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку малого та середнього агробізнесу, зокрема через державні дотації, компенсації, гранти, донорську й міжнародну допомогу. Це має не лише виробничо-економічний, а й соціальний ефект, оскільки сприяє стабілізації цін на продукти харчування, збереженню зайнятості, підтриманню доходів населення та розвитку продовольчого ринку [81, с. 141].

Прискорення темпів інвестування в аграрну сферу значною мірою було зумовлене сприятливою для сільського господарства фазою економічного циклу С. Кузнеця, яка проявилася після 2010 р. У цей період через дефіцит сировини виробничі потужності підприємств харчової промисловості були завантажені не повністю, тоді як високий попит на світових аграрних ринках стимулював швидке зростання експорту сільськогосподарської сировини [91, с. 230]. Отримання порівняно швидких доходів, зокрема у твердій валюті,

посилило сировинну рослинницьку орієнтацію аграрних підприємств і частково знизило зацікавленість у завершенні повного циклу агропромислового відтворення через глибшу переробку.

Унаслідок цього інвестиційні потоки концентрувалися переважно у сільському господарстві, а не в переробній промисловості. Так, у 2021 р. на 1 грн капітальних інвестицій у харчову промисловість припадало 3,4 грн інвестицій у сільське господарство. З одного боку, це сприяло інноваційному розвитку рослинництва, підвищенню його рентабельності, фінансової стійкості та прибутковості аграрних підприємств [70]. З іншого боку, така структура інвестування посилила диспропорції між окремими ланками агропромислового комплексу, обмежила розвиток переробки, логістики, зберігання та створення продукції з більшою доданою вартістю [62, с. 127].

Саме тому структура інноваційного розвитку аграрних підприємств для інвестування має охоплювати не лише виробничі технології рослинництва, а й ширший комплекс складників: технічне переоснащення, цифровізацію управління, розвиток переробки, логістики, зберігання, маркетингу, енергозабезпечення, безпеки та екологізації виробництва [40, с. 20]. Лише за умови такого комплексного підходу інвестування інноваційного розвитку може забезпечити не короткострокове зростання прибутковості окремих галузей, а довгострокове підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств [57, с. 55].

З іншого боку, саме прибутковість основної виробничої та маркетингової діяльності, фінансово-економічна стійкість, наявність ринкового попиту й можливість швидкого повернення вкладених ресурсів виступають основними критеріями вибору стратегій інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств [35, с. 29]. У цьому зв'язку доцільним є узагальнення основних стратегічних орієнтирів і напрямів інвестування інноваційного розвитку, що відображено на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Фінансово-економічні результати реалізації продукції аграрних підприємств та їх динаміка, 2010-2021 рр.,% (побудовано за даними Державної служби статистики України)

Порівняння даних, наведених на рис. 2.5 і рис. 2.6, дає підстави стверджувати, що періоди зростання інвестиційної активності аграрних підприємств загалом збігаються з періодами покращення їх фінансових результатів від реалізації продукції, насамперед продукції рослинництва. Це свідчить про тісний взаємозв'язок між прибутковістю основної діяльності та можливостями інвестування інноваційного розвитку. За наявності достатнього чистого прибутку аграрні підприємства отримують можливість фінансувати впровадження нових технологій, модернізувати матеріально-технічну базу, розширювати виробництво та запроваджувати сучасні управлінські рішення за рахунок самофінансування.

У такому контексті власні інвестиційні ресурси аграрних підприємств можна розглядати як частину чистого прибутку, що спрямовується на забезпечення наступних виробничих циклів, технологічне оновлення, підвищення ефективності діяльності та формування конкурентних переваг на аграрних ринках. Саме прибутковість виробництва виступає одним із провідних внутрішніх джерел інвестування інноваційного розвитку, особливо в умовах обмеженого доступу до зовнішнього фінансування, високих кредитних ризиків і нестабільності інвестиційного середовища. Подібну

позицію поділяють й інші науковці. Зокрема, О. Захарчук та співавтори зазначають, що в умовах війни частка власних коштів аграрних підприємств у фінансуванні інвестицій може перевищувати 90%.

З огляду на це, структура інноваційного розвитку аграрних підприємств для інвестування має враховувати не лише наявність перспективних технологій, а й реальні джерела їх фінансування. Найбільш стійким джерелом таких ресурсів залишаються доходи від реалізації високорентабельних видів продукції, передусім у галузі рослинництва. Саме вони формують фінансову основу для подальшого впровадження інноваційних технологій, цифрових інструментів управління, ресурсозберігаючих рішень і модернізації виробничих процесів.

Для подальшого дослідження впливу прибутковості діяльності аграрних підприємств на можливості інвестування інноваційного розвитку доцільним є їх групування за обсягами реалізації основних видів продукції рослинництва. Для аналізу обрано найбільш рентабельні культури, які забезпечують стабільніше формування прибутку та можуть виступати джерелом самофінансування інноваційних змін. Результати такого групування наведено в табл. 2.8-2.11.

Таблиця 2.8

Рентабельність основних видів продукції аграрних підприємств та її динаміка, %*

Продукція	Роки	
	2019	2021
Продукція рослинництва і тваринництва	37,3	45,6
Продукція рослинництва	44,3	50,6
Зернові та зернобобові культури	37,7	43,1
Соняшник	61,9	80,5
Цукрові буряки (фабричні)	24,2	28,2
Продукція тваринництва	7,7	22,1
Велика рогата худоба на м'ясо	-24,9	-17,9
Свині на м'ясо	-4,6	12,7
Птиця на м'ясо	4,9	-6,1
Молоко	18,4	12,6
Яйця курячі	0,6	60,9

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Як свідчать дані табл. 2.8, виробнича діяльність аграрних підприємств загалом характеризується прибутковістю за більшістю товарних груп, за винятком окремих видів діяльності, зокрема вирощування великої рогатої худоби. Це підтверджує, що саме прибуток від реалізації сільськогосподарської продукції виступає ключовим внутрішнім джерелом інвестування інноваційного розвитку, забезпечення фінансової стійкості та підтримки безперервності виробничих процесів. У таких умовах самофінансування стає основою впровадження інноваційних технологій, модернізації матеріально-технічної бази та підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств.

Водночас отримані результати дають підстави для більш глибокого висновку: визначальним є не лише факт наявності прибутку, а й його достатність та стабільність для забезпечення інвестиційних потреб. Саме рівень прибутковості та її диференціація за видами продукції визначають можливості підприємств щодо фінансування інноваційних проєктів, впровадження цифрових технологій і формування довгострокових конкурентних переваг.

Таблиця 2.9

Групування вітчизняних аграрних підприємств за обсягами та цінами реалізації пшениці у 2021 р.*

	кількість підприємств		кількість реалізованої продукції	
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до загальної кількості
Підприємства – усього	7189	100,0	16437,6	100,0
з них із середньою ціною реалізації, грн за 1 т				
до 6 500,0	22	0,3	11,9	0,1
6 500,1 - 7 000,0	45	0,6	11,6	0,1
7 000,1 - 7 500,0	123	1,7	205,8	1,3
7 500,1 - 7 750,0	278	3,9	268,4	1,6
7 750,1 - 8000,0	1261	17,5	2039,3	12,4
8 500,1 - 9 000,0	3843	53,5	9127,3	55,5
більше 9 000,0	1617	22,5	4773,5	29,0

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Як свідчать дані табл. 2.9, переважна більшість аграрних підприємств реалізують пшеницю високої якості за відносно високими цінами та у значних обсягах. Зокрема, понад 53% підприємств здійснюють продаж пшениці другого класу, що формує понад 55% загального обсягу її реалізації. Це вказує на позитивні зрушення у підвищенні якості продукції, зростанні врожайності, ефективності використання ресурсів та загальної результативності виробництва. Водночас існують суттєві резерви для подальшого підвищення цих показників, що, у свою чергу, створює передумови для збільшення прибутків і формування внутрішніх інвестиційних ресурсів, у тому числі для самофінансування впровадження інновацій. Аналогічні тенденції простежуються і щодо реалізації кукурудзи на зерно (табл. 2.10) та інших високорентабельних культур.

Таблиця 2.10

Групування аграрних підприємств за обсягами та цінами реалізації кукурудзи на зерно у 2021 р.*

	кількість підприємств		кількість реалізованої продукції	
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до загальної кількості
Підприємства - усього	5026	100,0	16899,8	100,0
з них із середньою ціною реалізації, грн за 1 т				
до 1 500,0	28	0,6	7,8	0,0
1 500,1 - 2 000,0	47	0,9	31,9	0,2
2 000,1 - 2 500,0	175	3,5	365,4	2,2
2 500,1 - 3 000,0	483	9,6	626,5	3,7
3 000,1 - 3 500,0	1824	36,3	4639,6	27,5
3 500,1 - 4 000,0	2097	41,7	9000,3	53,3
більше 4 000,0	372	7,4	2228,3	13,1

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

У цьому контексті оцінка інвестиційної спроможності аграрних підприємств повинна базуватися на комплексному врахуванні як ресурсних, так і результативних показників їх діяльності [153, с. 164]. Доцільним є використання показників обсягів необхідного капіталу для забезпечення

розширеного відтворення та стабільного функціонування, а також показників ефективності виробничо-збутової діяльності, які характеризуються величиною отриманого прибутку та рівнем рентабельності [70]. В умовах підвищеної невизначеності саме ці показники набувають ключового значення як індикатори інвестиційної привабливості та здатності підприємств до фінансування інноваційного розвитку.

Динаміка інвестиційного забезпечення аграрних підприємств Полтавської області відображає посилення ролі інвестицій як ключового складника структури інноваційного розвитку. Зростання обсягів інвестування упродовж останніх років зумовлене необхідністю системного оновлення матеріально-технічної бази, впровадження сучасних технологій та цифрових рішень, що формують основу технологічної модернізації аграрного виробництва [82, с. 84]. У цьому контексті інвестиції виступають не лише фінансовим ресурсом, а й структурним елементом інноваційного розвитку, який забезпечує реалізацію його ключових складників – технічного, технологічного, організаційного та управлінського [62, с. 127].

Водночас ефективність виробничо-збутової діяльності та фінансово-економічна стійкість аграрних підприємств визначають можливості формування інвестиційних ресурсів і, відповідно, рівень розвитку окремих складників інноваційної системи [35, с. 29]. Саме ці показники обумовлюють вибір напрямів інвестування, зокрема модернізацію виробництва, цифровізацію бізнес-процесів, розвиток логістики, впровадження інноваційних технологій у рослинництві та тваринництві, а також удосконалення маркетингових і збутових механізмів [40, с. 20].

Таким чином, структура інноваційного розвитку аграрних підприємств для інвестування формується під впливом взаємодії інвестиційних ресурсів і результативності господарської діяльності. Вона охоплює сукупність елементів, що забезпечують технологічне оновлення, підвищення ефективності використання ресурсів, розвиток цифрової інфраструктури та зміцнення конкурентних позицій підприємств. З метою кількісного

відображення цих процесів та оцінки їх динаміки у табл. 2.11 наведено відповідні облікові показники, які характеризують рівень інвестиційної активності та ефективність функціонування аграрних підприємств у довгостроковому періоді.

Таблиця 2.11

Рівень та динаміка економічної ефективності виробництва й реалізації основних видів продукції аграрних підприємств Полтавської області, %*

Продукція	Роки							
	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Продукція, разом	17,6	27,5	23,0	10,8	24,2	47,8	36,9	42,2
Продукція рослинництва	23,3	36,7	26,6	11,7	27,8	56,5	48,7	46,6
Продукція тваринництва	5,2	5,2	8,8	8,0	11,9	3,6	8,8	11,4
Зерно	-4,1	23,1	9,4	-1,2	28,6	37,7	44,8	43,5
Соняшник	61,1	69,0	60,8	35,3	29,9	87,3	68,1	62,1
Цукрові буряки	-27,5	18,4	16,1	2,3	26,5	9,6	8,9	6,4
М'ясо ВРХ	-40,7	17,6	-46,6	-55,2	-45,5	-39,9	-21,6	-15,2
М'ясо свиней	-15,1	-35,4	-14,4	0,0	0,0	0,7	2,3	1,6
М'ясо птиці	-38,7	-53,4	-44,2	-36,6	-14,7	-11,1	-1,9	1,3
Молоко	23,6	17,6	9,1	17,7	21,6	17,1	15,9	17,7
Яйця	22,1	47,1	56,1	36,2	53,6	15,2	26,1	19,8

* Складено за даними Головного управління статистики в Полтавській області, 2022 р.

Як підтверджує аналіз даних табл. 2.11, рентабельність і дохідність окремих галузей аграрного виробництва виступають важливими структурними чинниками формування інноваційного розвитку та визначають пріоритети інвестування. Зокрема, рівень рентабельності рослинництва в аграрних підприємствах регіону у 4 і більше разів перевищує відповідні показники тваринництва, що обумовлює концентрацію інвестиційних ресурсів саме у цій сфері. Найбільш привабливими для інвестування залишаються виробництва зернових культур і соняшнику, тоді як менш рентабельними є цукрові буряки.

У структурі тваринництва спостерігається значна диференціація ефективності: відносно вищу рентабельність демонструє виробництво яєць і молока, тоді як вирощування свиней і птиці характеризується нижчими

показниками, а виробництво великої рогатої худоби протягом останніх років залишається збитковим. Така ситуація формує нерівномірність інвестиційних потоків між галузями, що впливає на загальну структуру інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Водночас навіть за умов достатньо високого рівня рентабельності виробництва її динаміка характеризується значними коливаннями, що зумовлено впливом зовнішніх факторів, зокрема кон'юнктури ринку, кліматичних умов, цінових коливань та рівня витрат. Незважаючи на це, у довгостроковому періоді простежується тенденція до підвищення ефективності діяльності, що створює передумови для нарощування інвестиційних ресурсів і посилення інноваційної складової розвитку.

Таким чином, рівень рентабельності виступає одним із ключових елементів структури інноваційного розвитку, оскільки безпосередньо визначає фінансові можливості підприємств щодо інвестування у технологічне оновлення, цифровізацію та модернізацію виробництва. Виявлена залежність між показниками рентабельності та обсягами інвестування в інновації підтверджується також даними, наведеними на рис. 2.7, що відображають взаємозв'язок між ефективністю діяльності та інвестиційною активністю аграрних підприємств.

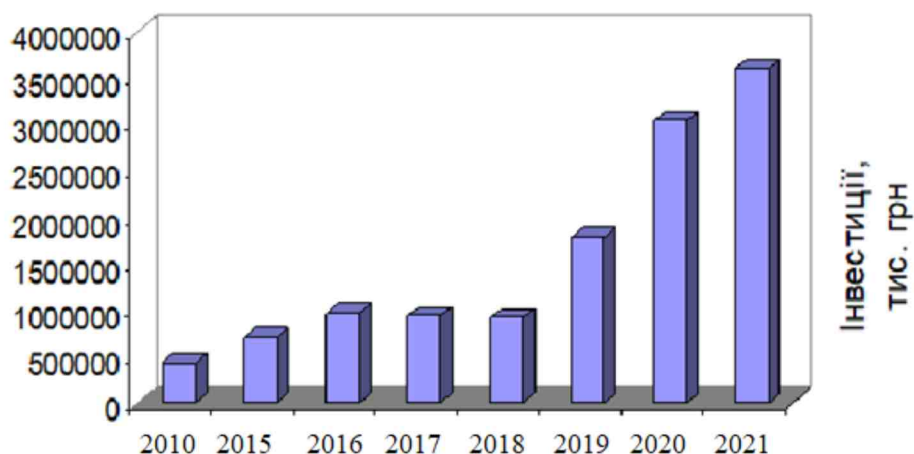

Рис. 2.7. Інвестиційне забезпечення аграрних підприємств Полтавської області за 2010-2021 рр., тис грн. (побудовано за даними Головного управління статистики в Полтавській області)

Як показує рис. 2.7, обсяги інвестицій в аграрних підприємствах мають загальну тенденцію до зростання, хоча їх динаміка супроводжується певними коливаннями за роками. Водночас абсолютні значення інвестицій залишаються недостатніми для повноцінного впровадження інноваційного розвитку, оскільки значна частина ресурсів спрямовується передусім на відтворення основних засобів виробництва, підтримання поточної діяльності та забезпечення технологічної безперервності виробничих процесів. Це свідчить про те, що в структурі інноваційного розвитку аграрних підприємств інвестиційний складник поки що не повною мірою забезпечує потреби модернізації, цифровізації та впровадження нових технологічних рішень.

Важливим чинником підвищення результативності інвестування є стабільність виробничо-збутових зв'язків. Зменшенню коливань прибутковості та посиленню інвестиційної спроможності аграрних підприємств сприяло б формування гарантованих маркетингових каналів реалізації продукції. Особливо це стосується продукції рослинництва, яка є основним джерелом доходів і самофінансування інноваційного розвитку. У цьому контексті переробні підприємства могли б виступати стратегічними партнерами аграрних товаровиробників, забезпечуючи стабільний попит, прогнозованість грошових надходжень і кращі умови для планування інвестицій.

Однак дані табл. 2.12 свідчать, що за останні роки роль переробних підприємств у структурі реалізації окремих видів аграрної продукції Полтавської області є неоднорідною. Частка реалізації зернових і зернобобових культур переробним підприємствам залишається дуже низькою та у 2021 р. становила лише 2,0%. Подібною є ситуація з олійними культурами, де цей показник у 2021 р. дорівнював 3,2%. Натомість переважна частина цієї продукції реалізується за іншими каналами, частка яких у 2021 р. становила відповідно 94,8% для зернових і зернобобових та 96,4% для олійних культур.

Інша ситуація спостерігається щодо молока, де переробні підприємства залишаються основним каналом реалізації. У 2021 р. через них було реалізовано 92,1% молока, що свідчить про збереження відносно стабільних виробничо-збутових зв'язків у цьому сегменті. Водночас щодо цукрових буряків частка реалізації переробним підприємствам суттєво скоротилася: з 94,5% у 2010 р. до 52,6% у 2021 р. Це вказує на зміну структури збуту та потенційні проблеми у взаємодії між виробниками сировини і переробними підприємствами. Для тварин у живій масі, навпаки, частка реалізації переробним підприємствам зросла до 47,5%, що може свідчити про поступове посилення організованих каналів збуту в цьому напрямі.

Таблиця 2.12

Структура та динаміка обсягів реалізації основних видів продукції аграрних підприємств Полтавської області за каналами маркетингу, %

Продукція	Роки						
	2010	2015	2017	2018	2019	2020	2021
<i>Переробним підприємствам</i>							
Зернові та зернобобові	3,2	2,0	2,1	2,6	2,5	2,7	2,0
Олійні культури	3,0	4,0	4,1	3,5	2,2	2,7	3,2
Цукрові буряки	94,5	74,1	70,4	76,5	80,8	71,1	52,6
Тварини (в живій масі)	19,9	23,5	24,8	17,8	28,0	37,3	47,5
Молоко	40,8	88,6	92,3	92,6	93,0	94,5	92,1
<i>За «іншими» каналами</i>							
Зернові та зернобобові	23,4	85,9	89,6	91,3	91,9	92,7	94,8
Олійні культури	30,5	94,5	94,5	95,5	97,1	96,9	96,4
Цукрові буряки	2,0	25,9	29,6	23,5	19,2	28,9	47,4
Тварини (в живій масі)	6,6	67,6	66,6	72,9	64,4	56,6	45,0
Молоко	7,7	7,9	4,2	4,3	4,3	3,1	5,7

* Складено за даними Головного управління статистики в Полтавській області, 2022 р.

Наведені дані підтверджують, що маркетинговий і збутовий складники є важливими елементами структури інноваційного розвитку аграрних підприємств для інвестування. Нестабільність або недостатня організованість каналів реалізації знижує прогнозованість доходів, а отже, обмежує можливості підприємств щодо планування інноваційних інвестицій. Тому поряд із технологічною модернізацією важливого значення набувають інвестиції у збутову інфраструктуру, логістику, цифрові платформи продажу, договірні відносини з переробними підприємствами, маркетингову аналітику та формування довгострокових партнерств.

Для підвищення результативності інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств необхідною є деталізована оцінка рентабельності виробництва окремих видів продукції та аналіз усіх складників, які впливають на формування прибутковості. Це дозволяє визначити перспективні напрями інвестицій, обґрунтувати доцільність впровадження інноваційно-інвестиційних проєктів, а також спрогнозувати потенціал розвитку окремих виробничих підрозділів або напрямів діяльності підприємства.

Водночас практична реалізація таких проєктів ускладнюється тим, що значна частина аграрних підприємств зосереджується переважно на одній стратегії – інвестуванні в інноваційний розвиток основного виробництва. Такий підхід є зрозумілим в умовах фінансових обмежень, ризиків збитковості та необхідності підтримання поточної стійкості, однак він звужує можливості комплексної трансформації підприємства. Для повноцінного інноваційного розвитку інвестування має охоплювати не лише виробничу, а й збутову, логістичну, цифрову, управлінську та переробну складові, які в сукупності формують цілісну структуру інноваційного розвитку аграрних підприємств.

2.3. Особливості, рівень, результативність та проблеми інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств

Теорія і практика інноваційного розвитку аграрних підприємств підтверджують, що його результативність безпосередньо залежить від рівня, достатності та системності інвестиційного забезпечення [153, с. 164]. Інновації здатні суттєво підвищувати ефективність господарювання, продуктивність ресурсів, якість продукції та конкурентоспроможність аграрних підприємств, однак лише за умови їх послідовного, комплексного й фінансово забезпеченого впровадження [62, с. 127]. Фрагментарне використання окремих нововведень не дає очікуваного ефекту, якщо воно не підкріплене відповідними інвестиційними ресурсами, організаційними рішеннями, ефективним управлінським супроводом і довгостроковими стратегіями розвитку.

Особливістю інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств у сучасних умовах є те, що воно має охоплювати не лише фінансування технічного переоснащення чи впровадження окремих технологій, а й ширший комплекс складників: цифровізацію бізнес-процесів, модернізацію управління, розвиток логістики, переробки, безпеки, екологізації, кадрового потенціалу та маркетингової інфраструктури [40, с. 20]. Відповідно, інвестиційне забезпечення також повинно бути системним, достатнім і інноваційним за своїми інструментами, формами організації та механізмами управління [158, с. 188].

У нинішніх умовах виконання таких вимог є складним завданням і потребує тісної взаємодії різних суб'єктів інноваційно-інвестиційного процесу. Йдеться про аграрні підприємства, розробників інновацій, аграрні стартапи, провайдерів цифрових і технологічних рішень, фінансові установи, державні інститути, міжнародних донорів та науково-освітні організації [91,

с. 230]. Саме узгодження їхніх зусиль може забезпечити формування ефективного середовища інвестування інноваційного розвитку, особливо для малих і середніх аграрних підприємств, які мають обмежені власні ресурси.

Важливу роль у регулюванні такої взаємодії має відігравати державна аграрна політика, зокрема її інвестиційна, інноваційна та цифрова складові. Організаційною та стратегічною основою цього процесу можуть виступати Державна стратегія цифрового розвитку інноваційної діяльності України до 2030 року, Державна стратегія регіонального розвитку України до 2027 року, Рамкова програма процвітання України та інші програмні документи, спрямовані на відновлення економіки, підтримку бізнесу, залучення інвестицій і розвиток інноваційної інфраструктури [47; 48].

Особливого значення в умовах післявоєнного відновлення набуває Рамкова програма процвітання України, яка передбачає консолідацію зусиль України, країн ЄС, США та міжнародних фінансових організацій щодо відбудови й довгострокового розвитку держави. Вона ґрунтується на оцінках потреб України у фінансуванні та охоплює стратегічні напрями, пов'язані зі зростанням продуктивності, формуванням сприятливого бізнес-середовища, посиленням конкуренції, інтеграцією в єдиний ринок ЄС, збільшенням обсягів інвестування, координацією донорської допомоги та продовженням фундаментальних реформ [22].

У межах цієї програми важливими є напрями, що безпосередньо стосуються інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Зокрема, йдеться про залучення зовнішніх інвестиційних ресурсів, координацію фінансової підтримки з боку країн «Великої сімки», Європейської комісії, Світового банку, Міжнародного валютного фонду та інших міжнародних організацій, а також про зміцнення верховенства права, протидію корупції, модернізацію державного управління й підвищення прозорості інвестиційного середовища [137]. Заявлений масштаб програми – до 800 млрд дол. США інвестування до 2040 р., із проміжною метою

залучення близько 500 млрд дол. США протягом першого десятиріччя – свідчить про стратегічний характер таких завдань.

У короткостроковій і середньостроковій перспективі інвестування інноваційного розвитку аграрного виробництва має бути спрямоване на забезпечення стійкості агробізнесу, підтримку його фінансової спроможності та підвищення конкурентоспроможності [80, с. 79]. Основними пріоритетами залишаються продовольча безпека країни, розвиток інфраструктури аграрного ринку, посилення експортного потенціалу, захист вітчизняних товаровиробників, удосконалення механізмів державного протекціонізму та підтримка депресивних сільських територій. У цьому контексті інноваційні інвестиції мають забезпечувати не лише економічне зростання, а й соціальний ефект — збереження зайнятості, підвищення доходів населення, розвиток сільської інфраструктури та подолання демографічних проблем села [81, с. 141].

Теоретичні дослідження і практичний досвід засвідчують, що аграрні підприємства України потребують значних обсягів інвестиційного забезпечення як у поточному періоді, так і в довгостроковій перспективі [35, с. 29]. За розрахунками науковців ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України, для оновлення аграрного інноваційного потенціалу та повноцінного забезпечення інвестиційного процесу потрібні ресурси, еквівалентні близько 150 млрд дол. США [69]. Водночас в умовах війни, зростання державного боргу, бюджетного дефіциту, необхідності соціальних і пенсійних виплат, а також низької дохідності значної частини малих і середніх підприємств агросфери залучення таких обсягів фінансування є надзвичайно складним завданням [170].

Саме тому в останні роки особлива увага науковців і практиків зосереджується на визначенні джерел, ресурсів, резервів та пріоритетів інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств [78]. У ситуації скорочення внутрішніх капіталовкладень і недостатньої ефективності

механізмів накопичення власних інвестиційних ресурсів обґрунтованою є потреба активізації зовнішніх джерел фінансування. Йдеться про міжнародні інвестиції, грантову підтримку, донорські програми, пільгове кредитування, державно-приватне партнерство та спеціальні програми відновлення аграрного сектору. Наразі, ці джерела ще не стали визначальними для розвитку вітчизняного агробізнесу, а їх використання залишається нерівномірним і недостатньо системним [62, с. 127].

У сфері інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності аграрних підприємств сформувалася низка негативних причинно-наслідкових залежностей. Недостатній рівень фінансування та інвестування стримує модернізацію виробництва, уповільнює впровадження інновацій, знижує продуктивність і може спричиняти спад або нестійкість обсягів аграрного виробництва [82, с. 84]. У свою чергу, погіршення виробничих і фінансових результатів знижує інвестиційну привабливість підприємств, обмежує їх можливості щодо самофінансування, ускладнює доступ до кредитних ресурсів і зменшує здатність держави підтримувати інноваційні процеси через бюджетні програми [57, с. 55].

Таким чином, проблеми інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств мають комплексний характер і пов'язані як із внутрішніми обмеженнями самих підприємств, так і з макроекономічними, інституційними та воєнними чинниками. Недостатність власних ресурсів, обмежений доступ до зовнішнього фінансування, нестабільність інвестиційного середовища, воєнні ризики, низька фінансова стійкість частини малих і середніх підприємств та обмежені можливості державної підтримки формують систему перешкод, які потребують подальшого кількісного аналізу. Динаміку бюджетного фінансування, капіталовкладень та інших складників інвестиційного забезпечення аграрних підприємств наведено в табл. 2.13.

Таблиця 2.13

Джерела, обсяги та динаміка інвестиційних ресурсів у сільському господарстві України, млн грн.*

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів							
		власних		вітчизняних інвесторів		іноземних інвесторів		інших джерел	
		усього	від загальної суми, %	усього	від загальної суми, %	усього	від загальної суми, %	усього	від загальної суми, %
2005	1757,1	1399,3	79,6	7,7	0,4	133,1	7,6	217,0	12,3
2006	1971,4	1654,0	83,9	55,8	2,8	58,5	3,0	203,1	10,3
2007	3013,8	2141,8	71,1	45,5	1,5	264,1	8,8	562,4	18,7
2008	3059,8	2148,4	70,2	93,0	3,0	130,0	4,2	688,4	22,5
2009	4534,6	3501,5	77,2	63,4	1,4	112,4	2,5	857,3	18,9
2010	5751,6	5045,4	87,7	28,1	0,5	157,9	2,7	520,2	9,0
2011	6160,0	5211,4	84,6	114,4	1,9	176,2	2,9	658,0	10,7
2012	10821,0	7969,7	73,7	144,8	1,3	321,8	3,0	2384,7	22,0
2013	11994,2	7264,0	60,6	336,9	2,8	115,4	1,0	4277,9	35,7
2014	7949,9	5169,4	65,0	127,0	1,6	1512,9	19,0	1140,6	14,3
2015	8045,5	4775,2	59,4	87,0	1,1	2411,4	30,0	771,9	9,6
2016	14333,9	7585,6	52,9	149,2	1,0	56,9	0,4	6542,2	45,6
2017	11480,6	7335,9	63,9	224,3	2,0	994,8	8,7	2925,6	25,5
2018	9562,6	6973,4	72,9	24,7	0,3	1253,2	13,1	1311,3	13,7
2019	7695,9	6540,3	85,0	344,1	4,5	138,7	1,8	672,8	8,7
2020	13813,7	13427,0	97,2	55,1	0,4	58,6	0,4	273,0	2,0
2021	16877,2	16556,5	98,1	33,7	0,2	50,6	0,3	236,3	1,4

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Актуальною проблемою реалізації результативної інвестиційної політики в аграрній сфері залишається технічна модернізація виробництва. Попри певне поліпшення ринкової ситуації у сільському господарстві, загальний рівень матеріально-технічного забезпечення аграрних підприємств підвищується повільно, особливо у малому та середньому агробізнесі [82, с. 84]. Значна частина підприємств не має достатньої кількості сучасної техніки й обладнання, необхідних як для виконання традиційних технологічних операцій, так і для впровадження інноваційних технологій.

Однією з ключових проблем інвестування є високий рівень фізичного та морального зносу машинно-тракторного парку. Частка техніки, яка відпрацювала свій виробничий ресурс, зростає швидше, ніж відбувається її оновлення. Це обмежує продуктивність праці, підвищує витрати на ремонт і технічне обслуговування, знижує ефективність виробництва та стримує впровадження сучасних інноваційних рішень [173]. За таких умов зменшується роль традиційних джерел оновлення матеріально-технічної бази, зокрема амортизаційних фондів і прибутку, оскільки їх обсягів недостатньо для повноцінного технічного переоснащення.

Основною перешкодою технічної модернізації залишається дефіцит фінансових ресурсів. За оцінками, для повного оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств необхідні капіталовкладення у розмірі близько 350 млрд грн. Такий обсяг інвестицій є надзвичайно складним для забезпечення лише за рахунок власних коштів підприємств, особливо в умовах воєнних ризиків, нестабільності ринків, зростання вартості ресурсів і обмеженого доступу до кредитування [35, с. 29].

Важливим напрямом інвестиційного забезпечення технічного оновлення аграрних підприємств є фінансовий лізинг. Його перевага полягає в тому, що підприємства можуть отримати необхідну техніку та обладнання без одночасної сплати повної вартості. Це дозволяє зберегти частину власних фінансових ресурсів для інших напрямів інноваційного розвитку, а лізингові платежі здійснювати поступово – у період використання техніки та отримання економічного ефекту від її експлуатації [83].

Фінансовий лізинг є особливо важливим для малих і середніх аграрних підприємств, які мають обмежені можливості для одноразового придбання сучасної техніки. Завдяки лізинговим механізмам вони можуть оновлювати матеріально-технічну базу, впроваджувати інноваційні технології, підвищувати продуктивність і поступово формувати основу для розширеного відтворення. При цьому сплата коштів за отриману техніку може здійснюватися за рахунок прибутків, отриманих від її більш раціонального та продуктивного використання.

Однак більш перспективним напрямом є поступове зменшення прямого бюджетного фінансування закупівлі техніки та розширення механізмів часткової компенсації її вартості. Доцільним є використання бюджетних коштів для компенсації частини вартості техніки, придбаної через фінансовий лізинг, зокрема за участі приватних лізингових компаній, банківських установ, заводів-виробників, фінансово-промислових груп або незалежних організацій. Такий підхід дозволяє поєднати державну підтримку з приватними інвестиціями та зробити оновлення техніки більш доступним для аграрних підприємств.

Зокрема, компенсація може становити до 40% вартості техніки, отриманої через лізинг, без урахування додаткових складових лізингових платежів [7, с. 105]. У разі здійснення авансових платежів і часткової компенсації бази лізингових розрахунків фінансове навантаження на підприємства істотно зменшується. Це створює більш прийнятні умови для лізингоодержувачів і водночас сприяє залученню довгострокових приватних інвестицій в аграрну сферу.

Разом із тим обсяги внутрішніх інвестицій, навіть за наявності окремих механізмів державної підтримки, залишаються обмеженими. Це пояснюється, по-перше, обмеженими бюджетними можливостями держави, а по-друге, недостатністю власних фінансових ресурсів у значної частини аграрних підприємств. Особливо гостро ця проблема проявляється у малому та середньому агробізнесі, де прибутковість часто є нестабільною, а можливості формування інвестиційних фондів – обмеженими [70].

Крім об'єктивних фінансових обмежень, існують і суб'єктивні чинники, що стримують інвестування інноваційного розвитку. До них належать недостатній рівень економічної, управлінської та інноваційної підготовки власників, менеджерів і працівників; дефіцит сучасної техніки вітчизняного виробництва; слабкість інституцій державної підтримки; недостатня ефективність механізмів залучення іноземних інвесторів; обмеженість консультативного, інформаційного та правового супроводу інноваційно-інвестиційних проєктів [158, с. 188].

У таких умовах важливого значення набуває залучення прямих іноземних інвестицій. Потреба аграрної сфери у зовнішньому інвестиційному забезпеченні залишається високою. Загальна потреба України в іноземних інвестиціях оцінюється у понад 40 млрд дол США, з яких понад 7,5 млрд дол США доцільно спрямувати саме в аграрне виробництво для забезпечення його інноваційного розвитку. Такі ресурси могли б бути використані для модернізації техніки, розвитку переробки, цифровізації, підвищення енергоефективності, впровадження точного землеробства та забезпечення продовольчої безпеки [35, с. 29].

Масштаб інвестиційних проблем у сільському господарстві свідчить, що їх вирішення є складним, але стратегічно необхідним завданням галузевого й державного значення. Зволікання з розв'язанням проблем інвестування інноваційного розвитку може призвести до втрати частини виробничого, ресурсного й технологічного потенціалу аграрних підприємств. Водночас, ці проблеми можуть бути вирішені не лише шляхом прямого державного фінансування, а передусім через створення ефективних умов для залучення приватних, іноземних, кредитних, лізингових, грантових і донорських ресурсів [62, с. 127].

До стратегічних пріоритетів активізації інвестування матеріально-технічного оновлення та інноваційного розвитку аграрних підприємств належить удосконалення економічних відносин між усіма суб'єктами аграрного відтворення. Йдеться про забезпечення еквівалентного обміну між аграрним виробництвом, переробною промисловістю, фінансовим сектором, торгівлею та іншими спорідненими галузями. Через фінансово-економічні та цінові механізми необхідно формувати умови, за яких аграрні підприємства зможуть отримувати достатній прибуток для створення власних інвестиційних ресурсів [57, с. 55].

Важливими складниками формування сприятливого інвестиційного клімату в агробізнесі є обмеження необґрунтованого адміністративного втручання, мінімізація бюрократичних бар'єрів, подолання корупційних проявів, стабільність нормативно-правового середовища та прозорість

державної політики [136, с. 74]. Цілеспрямована діяльність органів державної влади щодо формування сприятливого інвестиційного середовища має забезпечувати додаткові можливості для інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств [62, с. 146].

Для активізації іноземного інвестування аграрної сфери доцільно передбачити розширення стратегічних пріоритетів розвитку, у тому числі щодо органічного, соціально орієнтованого та інноваційного виробництва; врахування і страхування ризиків аграрного виробництва; гарантування безпеки інвесторів; впровадження автоматизованих, цифрових та інформаційних систем у сфері інвестування; консультативне, нормативно-правове, фінансове та страхове супроводження інвестицій; створення реєстрів потенційних інвесторів і банків даних про інвестиційні проекти [137].

Реалізація таких заходів сприятиме створенню прозорих умов для обігу інвестиційного капіталу, зменшенню корупції, бюрократії та тіньової економіки. Для посилення їх результативності важливо забезпечити публічність рішень органів влади, поширення практики громадських обговорень і експертиз інноваційно-інвестиційних проектів, удосконалення механізмів підтримки фінансової стійкості аграрних підприємств, розвиток конкурсного відбору інвестиційних проектів, страхування інвестиційних ризиків, створення баз даних інвесторів і проектів, а також розширення мережі аудиторських і консалтингових послуг.

Сучасні тенденції залучення інвестиційних ресурсів для забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств залишаються недостатньо системними, особливо на рівні малих і середніх підприємств. Обсяги інвестування характеризуються коливаннями та значною залежністю від масштабів діяльності підприємств, їх прибутковості, доступу до кредитів, державної підтримки й зовнішніх фінансових джерел [63]. Воєнні ризики, зниження інвестиційної привабливості окремих територій і нестабільність ринкового середовища посилюють накопичення інвестиційних проблем [170].

Для їх системного вирішення необхідно врегулювати фінансові, кредитні, страхові, податкові та економічні відносини між аграрними підприємствами, фінансовими установами, державними інститутами та суб'єктами інших галузей економіки; сформувати доступні механізми кредитного забезпечення; сприяти залученню інвестиційних ресурсів із переробної промисловості, банківського сектору, ритейлу; запроваджувати фінансово-економічні механізми стимулювання інвестиційної привабливості; активніше використовувати новітні форми фінансування – венчурні компанії, стартапи, пілотні проекти, гранти, донорські фонди та цифрові платформи [91, с. 230].

Проблема формування інвестиційного забезпечення інноваційної діяльності є критично важливою не лише для аграрного бізнесу, а й для національної економіки загалом. Одним із головних недоліків сучасного сільського господарства України залишається недостатній рівень конкурентоспроможності значної частини малих і середніх аграрних підприємств, які становлять більшість у кількісній структурі галузі [163]. Їх обмежені фінансові можливості, недостатній рівень інноваційності та відсутність системного інвестиційного забезпечення стримують модернізацію виробництва.

Структура аграрного сектору України має виражену дуальність. З одного боку, функціонують великі корпоративні утворення з потужними земельними банками, значним капіталом, сучасними системами управління та високим рівнем інноваційності. З іншого боку, середні й малі аграрні підприємства, які становлять основну частину галузі, лише частково використовують інновації вищих технологічних рівнів [101, с. 8]. Їхня діяльність часто обмежується окремими елементами цифровізації – контролем використання техніки й пального, електронним обліком, супутниковим моніторингом, автопілотуванням, диференційованим внесенням добрив і застосуванням нових сортів та гібридів.

Однак навіть такі інновації переважно не застосовуються системно й комплексно. Це знижує їх економічний ефект, обмежує продуктивність,

стримує формування конкурентних переваг і зменшує інвестиційну привабливість аграрних підприємств. Особливо це характерно для малих і середніх суб'єктів господарювання, які майже не залучають іноземні інвестиції й здебільшого покладаються на власний прибуток як головне джерело фінансування інноваційного розвитку [70].

Для таких підприємств принципово важливим є забезпечення перевищення доходів над витратами, оскільки саме чистий прибуток формує основу власних інвестиційних фондів [179, с. 32]. Національні експортери часто просувають аграрну продукцію на міжнародних ринках за нижчими цінами, отримуючи вигоду завдяки нижчій орендній платі за землю, дешевшій робочій силі та закупівлі продукції у малих і середніх виробників за вигідними умовами. Тому для вітчизняних підприємств важливим залишається не лише залучення іноземного капіталу, а й ефективна державна підтримка.

Одним із таких інструментів є програми компенсації вартості вітчизняної сільськогосподарської техніки. Передбачена компенсація у розмірі 25% вартості придбаної техніки, а для аграрних підприємств і фермерських господарств прифронтових територій – до 40%. Такий підхід може стимулювати як оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств, так і розвиток вітчизняного машинобудування. Умовою отримання компенсації є повна оплата поставленої техніки, що водночас зберігає певні фінансові бар'єри для підприємств із низькою ліквідністю [7, с. 105].

Результативність основної виробничо-комерційної діяльності та фінансово-економічний стан залишаються базовими критеріями вибору стратегій інвестування інноваційного розвитку. Для більшості аграрних підприємств, за винятком великих холдингів, головним джерелом інвестицій є власний чистий прибуток. Саме він забезпечує наступний виробничий цикл, фінансує впровадження нових управлінських рішень, модернізацію матеріально-технічної бази та формування конкурентних переваг. Матеріально-технічна база аграрних підприємств є одним із ключових

об'єктів інвестування інноваційного розвитку. Вона охоплює будівлі, споруди, транспортні засоби, машини, обладнання, виробничу інфраструктуру та інші засоби праці, що забезпечують здійснення виробництва і реалізації продукції. Її стан безпосередньо впливає на ефективність бізнес-процесів, можливості впровадження інноваційних технологій, продуктивність праці та результативність аграрного виробництва [173].

Як показують дані табл. 2.14, у 2000-2021 рр. вартість основних засобів аграрних підприємств істотно зросла, що свідчить про певне нарощування матеріально-технічного потенціалу. Зокрема, вартість основних засобів збільшилася у 9,3 раза, а залишкова вартість – у 7,5 раза, досягнувши 3475242 млн грн проти 466448 млн грн у 2000 р. Разом із тим така динаміка потребує подальшого аналізу з позицій не лише кількісного зростання вартості активів, а й їх технологічної якості, рівня зносу, інноваційності та здатності забезпечувати ефективний розвиток аграрних підприємств.

Показник ступеня зносу основних засобів є одним із важливих індикаторів рівня інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств, оскільки саме стан матеріально-технічної бази визначає можливості впровадження сучасних технологій, підвищення продуктивності та зниження виробничих витрат. Збільшення ступеня зносу на 11,4 в.п. свідчить про значний фізичний і моральний знос основних засобів та необхідність поступового виведення застарілих елементів із господарського обігу. До 2015 р. ступінь зносу основних засобів досяг критичного рівня – 83,5%, однак до 2021 р. поступово знизився до 55,1%. Попри позитивну динаміку, цей показник залишається досить високим і вказує на потребу подальшого оновлення матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

Таблиця 2.14

Вартість, структура та динаміка основних засобів підприємств України за видами економічної діяльності, млн грн*

	2010 р.		2015 р.		2018 р.		2019 р.		2020 р.		2021 р.		Відношення 2021 р. до 2010 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%, (в.п.)
Усього	828822	100	1276201	100	6648861	100	7641357	100	8177408	100	7733905	100	в 9,3 р.	*
Сільське господарство	97471	11,8	76034	6,0	113388	1,7	210169	2,8	270467	3,3	341622	4,4	в 3,5 р.	-7,4
Промисловість	285328	34,4	456738	35,8	1101199	16,6	3842517	50,3	3072954	37,6	2454483	31,7	в 8,6 р.	-2,7
Добувна промисловість	55746	6,7	80012	6,3	141164	2,1	379055	5,0	410018	5,0	422959	5,4	в 7,6 р.	-1,3
Переробна промисловість	166094	20,0	245800	19,3	705712	10,6	1656971	21,7	1792101	21,9	1168230	15,1	в 7,0 р.	-4,9
Будівництво	15462	1,9	24682	1,9	63113	0,9	62090	0,8	72810	0,9	78704	1,0	в 5,1 р.	-0,9
Оптова та роздрібна торгівля	19641	2,4	36673	2,9	106254	1,6	135378	1,8	175422	2,1	195377	2,5	в 9,9 р.	0,1
Транспорт, поштова діяльність	113437	13,7	184342	14,4	3816055	57,4	1418312	18,6	1562079	19,1	1280369	16,6	в 11,3 р.	2,9
Фінансова та страхова діяльність	6524	0,8	15439	1,2	54676	0,8	51238	0,7	70977	0,9	66275	0,9	в 10,1 р.	0,1
Операції з нерухомим майном	167621	20,2	303927	23,8	798044	12,0	666855	8,7	804040	9,8	928615	12,0	в 5,5 р.	-8,2
Державне управління, оборона; соц. страхування	34238	4,1	34901	2,7	50971	0,8	581	0,01	615	0,01	264	0,01	0,77	-4,1
Освіта	45344	5,5	51639	4,0	72520	1,1	3117	0,04	3596	0,04	3785	0,05	8,3	-5,45
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	21618	2,6	38726	3,0	62377	0,9	12912	0,2	21245	0,3	17359	0,2	80,3	-2,4

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Наведені дані свідчать про загальне зростання вартості основних засобів, однак таке зростання потребує обережної інтерпретації, оскільки девальвація гривні суттєво впливає на реальну вартість активів. У перерахунку на доларовий еквівалент може спостерігатися не зростання, а фактичне зменшення вартості основних засобів до рівня попередніх періодів, що свідчить про обмеженість реального інвестиційного оновлення. Водночас, динаміка вартості основних засобів суттєво відрізняється залежно від виду економічної діяльності. Найвищі темпи приросту спостерігаються у сферах транспорту, поштових послуг, фінансового і страхового сектору, а також гуртової та роздрібною торгівлі. Натомість у низці соціально значущих сфер, зокрема державному управлінні, освіті, охороні здоров'я та соціальній допомозі, в окремі періоди спостерігалось навіть зменшення вартості основних засобів. Така нерівномірність свідчить про дисбаланси у структурі інвестування національної економіки.

Подібні проблеми характерні і для аграрної сфери. Темпи зростання вартості основних засобів підприємств агросфери виявилися майже втричі нижчими, ніж у середньому по національному господарству у гривневому вимірі. Це призводить до зменшення їх частки у загальній структурі основних засобів економіки та свідчить про недостатній рівень інвестування в оновлення матеріально-технічної бази аграрного виробництва. При цьому вибуття основних виробничих засобів у галузі часто перевищує обсяги їх надходження, що ускладнює процес простого й розширеного відтворення.

У таких умовах лише великі агрохолдинги, агрокорпорації та фінансово стійкі середні аграрні підприємства здатні забезпечувати відтворення інноваційної матеріально-технічної бази, придбавати високопродуктивну техніку, цифрове обладнання та технології переважно західного виробництва. Для більшості малих і частини середніх аграрних підприємств оновлення основних засобів залишається складним завданням через обмеженість власного капіталу, недостатній доступ до кредитів, високу вартість техніки та нестабільність фінансових результатів.

Високий рівень зносу основних засобів, особливо технічних, призводить до збільшення витрат на експлуатацію, ремонт і технічне обслуговування. Це негативно позначається на прибутковості аграрних підприємств, знижує їх фінансову стійкість і скорочує обсяги ресурсів, які могли б бути спрямовані на впровадження інноваційних технологій. У результаті виникає замкнене коло: недостатність інвестицій уповільнює оновлення техніки, а застаріла матеріально-технічна база знижує ефективність виробництва і, відповідно, обмежує можливості подальшого інвестування. Водночас, повільні темпи оновлення матеріально-технічної бази не завжди чітко відображаються у фінансових показниках, розрахованих у національній валюті. Зростання окремих показників фондозабезпеченості може створювати уявлення про покращення ресурсного забезпечення, однак реальна інноваційна спроможність підприємств залежить не лише від вартості основних засобів, а й від їх технологічного рівня, ступеня зносу, продуктивності та придатності до впровадження сучасних інноваційних рішень. У зв'язку з цим подальший аналіз фондозабезпеченості аграрного виробництва наведено у табл. 2.15.

Таблиця 2.15

Рівень фондозабезпеченості аграрних підприємств України та його динаміка*

	2010 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Відношення 2021 р. до 2010 р., %
Фондозабезпеченість галузі сільського господарства, грн.	2330,3	1822,4	2727,2	5063,4	6516,5	8234,0	в 3,5 разів
Фондозабезпеченість галузі сільського господарства, дол. США (за курсом НБУ на кінець року)	431,5	360,9	345,2	212,7	239,6	293,0	- 67,9

* Розраховано за даними Державної служби статистики України

Дані, представлені в табл. 2.15, що характеризують величину та динаміку фондозабезпечення аграрних підприємств, свідчать про його суттєве зростання

у гривневому вимірі протягом останніх 10-11 років – у 3,5 разів. Проте така позитивна динаміка має відносний характер, оскільки при перерахунку у доларовий еквівалент за офіційними курсами НБУ спостерігається зниження цього показника на 32%. Це означає, що реальне інвестиційне забезпечення оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інновацій є значно нижчим, ніж це може виглядати за номінальними показниками. Аналогічна ситуація характерна і для оцінки динаміки капітальних інвестицій у сільське господарство. Так, їх обсяги зросли з 7309 млн грн у 2010 р. до 64243,3 млн грн у 2021 р., що формально відповідає зростанню у 8,8 разів. Водночас реальний ефект такого зростання значною мірою нівелюється впливом інфляційних процесів і девальвації національної валюти, що обмежує можливості аграрних підприємств щодо якісного оновлення виробничих засобів та впровадження інноваційних технологій.

Структурний аналіз інвестицій показує, що їх основна частина спрямовується у матеріальні активи, передусім, на відновлення та оновлення техніки й обладнання, транспортних засобів. Така спрямованість інвестування свідчить про домінування відтворювальної моделі розвитку, орієнтованої на підтримання функціонування існуючої виробничої бази, а не на її технологічну модернізацію. У результаті інвестиційні ресурси лише частково забезпечують інноваційний розвиток аграрних підприємств, що обмежує можливості підвищення їх ефективності, конкурентоспроможності та довгострокової стійкості. Аналіз наявності та динаміки технічного оснащення й енергетичних ресурсів у сільському господарстві свідчить про наявність суттєвих проблем у матеріально-технічному забезпеченні аграрних підприємств. Частково це компенсується збільшенням середньої потужності двигунів, що вказує на певне оновлення машинно-тракторного парку більш продуктивною технікою. Проте таке оновлення не є достатнім, оскільки навантаження на один трактор, зернозбиральний або бурякозбиральний комбайн в Україні залишається значно вищим, ніж у розвинутих країнах. Це прискорює фізичний знос техніки, підвищує витрати на ремонт і зумовлює додаткову потребу в інвестиціях.

Сумарні енергетичні потужності машинно-тракторного парку та робочої худоби в аграрних підприємствах у 2021 р. зменшилися на 5,8% і становили 165 кВт на 100 га ріллі, що майже вдвічі менше порівняно з 2010 р. Така динаміка свідчить про послаблення енергетичної забезпеченості аграрного виробництва та недостатність інвестицій у матеріально-технічні засоби. Однією з причин є обмеженість амортизаційних ресурсів, а також невідповідність переоцінки основних фондів їх реальній ринковій вартості в умовах інфляції та девальвації національної валюти.

Недостатня ефективність амортизаційної політики поглиблює інвестиційні проблеми аграрних підприємств. Навіть за наявності дотацій, пільг, субсидій та інших фінансово-організаційних інструментів проблема оновлення технічного потенціалу залишається невирішеною. Це свідчить про потребу не лише у фінансовій підтримці, а й у зміні підходів до регулювання інвестиційного забезпечення, зокрема через посилення цільового використання амортизаційних коштів, стимулювання технічного переоснащення та створення умов для придбання інноваційної техніки.

У контексті інвестування інноваційного розвитку важливим є постійний моніторинг виконання стратегічних цілей матеріально-технічного оновлення аграрних підприємств. Передусім, ідеться про відновлення основних засобів виробничого призначення, впровадження сучасних агротехнологій, підвищення енергетичної забезпеченості та оновлення машинно-тракторного парку. Для цього доцільно використовувати систему індикаторів, серед яких важливе місце займає співвідношення частки інвестицій в основний капітал сільського господарства в загальних інвестиціях національної економіки та частки галузі у валовому внутрішньому продукті або валовій доданій вартості.

Бюджетна підтримка інноваційного розвитку аграрних підприємств має формуватися з урахуванням реальної потреби галузі в основних засобах сільськогосподарського призначення. Її обсяги доцільно співвідносити з внеском сільського господарства у валову додану вартість країни, який, за

різними оцінками, становить близько 12,1–15,7%. Такий підхід дозволив би більш обґрунтовано визначати масштаби державної участі у відтворенні матеріально-технічної бази та створювати передумови для посилення інвестиційної активності аграрних підприємств.

Водночас, залучення додаткових інвестицій має враховувати специфіку аграрного виробництва, зокрема його просторово-часову відтворювальну природу, залежність від природних ресурсів, живих організмів, сезонності, виробничих циклів і природних обмежень. Саме ці особливості ускладнюють інвестування інноваційного розвитку, оскільки результати вкладень не завжди проявляються швидко, а рівень ризику є значно вищим, ніж у багатьох інших видах економічної діяльності. Додатково ситуацію ускладнюють ризики невизначеності, воєнні загрози, втрати майна, руйнування інфраструктури та порушення логістичних зв'язків. За таких умов формування сприятливого інвестиційного клімату стає необхідною передумовою відновлення й розвитку аграрних підприємств. Інвестиційні ресурси мають розглядатися як одне з провідних джерел відтворення інноваційної матеріально-технічної бази, впровадження сучасних технологій і забезпечення довгострокового інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Висновки до розділу 2

1. До повномасштабного вторгнення, зокрема у 2019-2021 рр. суб'єкти господарювання аграрної сфери економіки України мали стабільно високу ефективність діяльності та конкурентоспроможність. Особливо відзначився 2021 р., коли була зібрано рекордний обсяг зернових та олійних культур – понад 107 млн т. Цьому сприяли хороші агрокліматичні умови року й масове впровадження новітніх агротехнологій, інноваційної техніки й автоматизації виробничих процесів, високопродуктивного насіння, добрив і засобів захисту рослин. Середня рентабельність виробництва досягла 30-40%, а для соняшника

й пшениці перевищила вказані значення. Україна посідала перші місця в світі за експортом соняшникової олії та входила у першу п'ятірку провідних експортерів кукурудзи і пшениці. Це забезпечило країні статус світового виробника продовольства; дозволило здійснити 40% усієї валютної виручки. Особливо високу ефективність показували великі інноваційні агрохолдинги, але за їх прикладом точне землеробство, інші інновації почали впроваджувати й середні та малі аграрні підприємства, що дало економічні ефекти.

2. Внаслідок війни прямі фізичні збитки аграрних підприємств на 2026 р. складають 80 – 84 млрд дол. З них пошкодження та викрадення техніки досягло 5,8 – 6,5 млрд дол. Пошкоджено 19% всієї техніки в країні. Було зруйновано або пошкоджено на 1,9 млрд дол елеваторів та зернохосовищ, що катастрофічно відбилося на потенціалі зберігання й первинної переробки. Непрямі витрати оцінюються у 80 млрд дол і стосуються всього агробізнесу. Через окупацію та мінування 20% території країни валовий збір упав до 80 млн т. Через ракетні й дроніві атаки, блокаду портів виробники змушені продавати продукцію за цінами нижче собівартості. Собівартість теж радикально зросла через удари по енергетиці, але внутрішні роздрібні ціни залишаються незмінними, що негативно відбилося на прибутках та інвестуванні із власних джерел.

3. Війна призвела до екологічної деградації та забруднення. Понад 20% території заміновано; ще більше забруднено снарядами, залишками палива. 20 % працівників мобілізовано, що призвело до значного дефіциту саме інноваційних, кваліфікованих кадрів. Відбулися значні зміни і в галузевій структурі. Кукурудза та пшениця заміщуються на олійні культури; загрози збуту спонукали до відродження тваринництва й переробних галузей як надійних його джерел. Значно змінилася територіальна структура із релокацією переробних та інших підрозділів аграрних підприємств з півдня й сходу у центр і на захід. Це потребує створення нової інфраструктури зберігання та логістики. Попри це, агросектор забезпечує 15% ВВП і 60% надходжень валютної виручки.

4. На думку науковців та практиків, у передвоєнний період аграрна сфера України стала однією з найбільш інноваційних у Європі. Провідне значення для інвестування мали технології вищих, тобто 4-го і 5-го технологічних укладів – точне землеробство й цифровізація управління. Основними технологічними трендами стали: системи точного землеробства (Precision Farming). Вони охоплюють GPS-навігацію, диференційоване внесення (VRT), відключення секцій та вважаються основою сучасної ефективності, забезпечуючи 15-30% економії енергії та ресурсів; використання безпілотників (Agro Drones) за напрямками моніторинг; внесення засобів захисту рослин (ЗЗР); цифрові платформи управління (Farm Management Systems). Інтегровані системи Gropio, AgroOnline та ін. дозволяють у режимі реального часу відстежувати стан посівів; телематика повідомляє про стан машин, обладнання, обсяги робіт; розумний моніторинг та аналітика (супутники, метеостанції); інновації в селекції та захисті (біотехнології; лабораторний аналіз ґрунту. Згідно даних FRENDDT, на 2021 р. рівень цифровізації агросфери України досяг 35%. До цього слід додати цифровізацію операційної діяльності й документообігу та аналізу; логістики й реалізації та маркетингу; фінансів та інвестування.

5. Війна корінним чином змінила пріоритети інновацій. Інновації для надприбутків були змушені змінитися на інновації для виживання. Попри величезні названі раніше та інші втрати інноваційний розвиток адаптувався до постійних ризиків і загроз. Названі раніше провідні напрями отримали наступні зміни: стрімке зростання аграрних дронів через неможливість використання авіації, сільгоспмашин та для досягнення економії і безпеки; . всебічна цифровізація через дефіцит кадрів, але насамперед, дистанційне керування, автопілоти; енергонезалежність через руйнування ворогом енергетики (виробництво біогазу й біоетанолу); глибока переробка сировини через загрози логістиці; розмінування та безпека (Agro-Defense) як абсолютно новий вид інновацій – роботизовані розміновувачі; сканери ґрунту; ощадливі технології (Low-cost) для вирішення проблем нестачі

обігових коштів (рідкі добрива; гнучкі рукави для зберігання урожаю та ін).

6. Інвестування є основною передумовою інноваційного розвитку аграрних підприємств. Його основними джерелами визначені державні, комерційні (власні та позикові), матеріально-технічні (придбання нової техніки, лізинг). Традиційними чинниками їх стримування виявлено високі ризики аграрного виробництва, невизначеність погодних і агрокліматичних умов; дефіцит фінансових ресурсів середніх і малих аграрних підприємств; недосконалі інститути. У 2021 р. інвестування досягло історичного максимуму – 68 млрд грн або 2,5 млрд дол або на $\frac{1}{4}$ більше попереднього року. Однак внаслідок пандемії, несприятливих погодно-кліматичних умов вони скоротилися на $\frac{1}{3}$ – до 36-49 млрд грн. До війни на сільське господарство приходилося 10-12% всіх капітальних інвестицій країни. Однак понад 50% з них були спрямовані на оновлення техніки, а не в технології. Понад 75% з них походили з власних джерел. У 2021 р. значно зросли прямі іноземні інвестиції – до 3, за іншими джерелами – до 7,3 млрд дол США.

7. В умовах війни інвестування характеризувалося різким падінням обсягів – на 26%, у т.ч. іноземних – у 8-10 разів; зміною пріоритетів з інновацій вищих технологічних укладів на інноваційне відновлення інфраструктури, в енергозабезпечення, логістику, поглиблену переробку. Основні проблеми інвестування в сучасних умовах – це: безпекові (основні), а саме фізичні руйнування, замінування, недостатнє страхування, особливо для іноземних грошей; фінансові перешкоди означають дефіцит власних коштів, висока вартість кредитів та жорсткі вимоги до застави, валютні обмеження; експортна нестабільність змушує інвестувати в логістику; енергетична криза відтягує інвестиції від інноваційних агротехнологій на покупку джерел живлення; дефіцит фахівців; регуляторні та інституційні ризики. Йдеться у т.ч. і про те, що сільськогосподарські землі не стали інвестиційним активом.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ, ДЖЕРЕЛА Й МЕХАНІЗМИ ЗРОСТАННЯ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕСТУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Основні напрями та пріоритети інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств

В умовах прискорення науково-технічного прогресу та поширення цифрової економіки сільське господарство, попри свою традиційність і об'єктивну природну зумовленість, зазнає глибоких технологічних трансформацій [90, с. 260]. Вони пов'язані, насамперед, із розробкою та впровадженням інноваційних технологій, які змінюють не лише способи виробництва аграрної продукції, а й підходи до управління ресурсами, організації бізнес-процесів, збуту, екологічної відповідальності та стратегічного розвитку підприємств [153, с. 164].

Наразі, необхідно враховувати нове теоретико-методологічне підґрунтя інноваційних змін, які характерні для цифрової економіки й спричинені високими технологічними укладами. Також це зміни, які характерні для невизначеності воєнного стану, а саме необхідність досягнення безпеки; реагування на дефіцит кваліфікованих трудових ресурсів, власних фінансів, різні види загроз; розмінування великих площ сільськогосподарських угідь; запобігання наслідкам екологічних катастроф. При цьому інноваційні технології виступають базовим чинником підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на національному та світовому аграрних ринках, оскільки забезпечують зростання продуктивності праці, ефективне використання природних ресурсів, підвищення урожайності, покращення якості продукції, зниження виробничих витрат і зменшення негативного впливу на довкілля [13, с. 22].

Одним із пріоритетних напрямів інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств є впровадження інноваційних технологій у рослинництві [148, с. 36]. Вони дають змогу скорочувати витрати на насіння, добрива, воду, паливно-мастильні матеріали та засоби захисту рослин, підвищувати стійкість виробництва до погодно-кліматичної невизначеності, збільшувати рентабельність і прибутковість. Саме тому інвестиції в інноваційне рослинництво мають розглядатися як один із найрезультативніших інструментів зміцнення фінансово-економічної стійкості аграрних підприємств [82, с. 84].

Таблиця 3.1

Основні напрями інвестування інноваційних технологій рослинництва в аграрних підприємствах*

Технологія	Інвестиційні переваги	Обмеження та ризики впровадження
Точне землеробство	Зниження витрат на добрива, воду, насіння, паливо та інші ресурси; підвищення урожайності; оптимізація технологічних операцій	Висока вартість обладнання, потреба у цифровій інфраструктурі та підготовлених фахівцях
Біотехнології	Підвищення якості продукції, стійкості рослин до хвороб, шкідників, посухи й інших ризиків; збереження родючості ґрунтів	Потреба у спеціалізованих знаннях, лабораторному супроводі, нормативному контролі та суспільній довірі
БПЛА та дистанційний моніторинг	Швидкий контроль стану ґрунтів і посівів, виявлення проблемних ділянок, точне внесення добрив і засобів захисту рослин	Обмежений час роботи, потреба у сервісному обслуговуванні, програмному забезпеченні та кваліфікованих операторах

* *Складено автором.*

Біотехнології є одним із перспективних напрямів інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств, оскільки вони забезпечують не лише зростання продуктивності, а й підвищення стійкості виробництва до природних і ринкових ризиків [3, с. 178]. Їх використання пов'язане з удосконаленням генетичних властивостей рослин, створенням високопродуктивних сортів і гібридів, підвищенням стійкості до посухи, заморозків, хвороб і шкідників, а також поліпшенням споживчих характеристик продукції. Саме тому інвестиції у біотехнології мають

довгостроковий ефект і можуть формувати стабільні конкурентні переваги аграрних підприємств.

Водночас, біотехнологічні інновації потребують обережного й науково обґрунтованого впровадження. У суспільстві тривають дискусії щодо переваг, ризиків і можливих наслідків використання генної інженерії та генетично модифікованих організмів [79]. Тому заходи з удосконалення інвестування у цей напрям мають включати не лише фінансування досліджень і впровадження технологій, а й нормативний контроль, оцінку екологічної безпеки, інформаційний супровід, прозорість процедур і формування довіри споживачів до інноваційної аграрної продукції.

Важливим складником інвестування біотехнологій є покращення якості ґрунтів, збереження та відновлення їх природної родючості. У цьому напрямі особливого значення набувають біопрепарати, мікробіологічні добрива, корисні мікроорганізми та інші біологічні рішення, які сприяють поліпшенню структури ґрунту, засвоєнню поживних речовин рослинами, зменшенню водної ерозії та підвищенню водоутримуючої здатності [13, с. 22]. Для України, де значна частина аграрного виробництва функціонує в умовах ризикованого землеробства, посух, високих температур і дефіциту вологи, такі інвестиції мають стратегічне значення.

Окрему увагу слід приділяти біотехнологіям, які дають змогу зменшувати використання синтетичних добрив і хімічних засобів захисту рослин. Застосування рослин і мікроорганізмів, здатних забезпечувати природний захист від шкідників або покращувати азотне живлення, дозволяє скорочувати витрати аграрних підприємств, знижувати хімічне навантаження на ґрунти й водні ресурси, а також підвищувати екологічну ефективність виробництва. Це особливо важливо в умовах переходу до сталого розвитку, європейських екологічних стандартів і посилення вимог до якості продовольства [62, с. 127].

Таким чином, інвестиції у біотехнології повинні розглядатися як один із ключових напрямів удосконалення інвестування інноваційного розвитку

аграрних підприємств. Вони забезпечують поєднання економічного, екологічного та соціального ефектів: підвищують урожайність, якість продукції, стійкість виробництва, зменшують витрати й негативний вплив на довкілля, а також створюють передумови для зміцнення продовольчої безпеки та експортного потенціалу країни [153, с. 164].

Наступним важливим напрямом інвестування є технології моніторингу стану ґрунтів і рослин. Вони ґрунтуються на використанні геоінформаційних систем, супутникового спостереження, безпілотних літальних апаратів, сенсорів, камер, інфрачервоних датчиків та інших цифрових інструментів [148, с. 36]. Їх застосування дозволяє аграрним підприємствам оперативно отримувати інформацію про стан посівів, вологість ґрунтів, розвиток рослин, наявність хвороб, шкідників або дефіциту поживних речовин. Це створює можливості для своєчасного прийняття управлінських рішень і більш раціонального використання ресурсів.

Інвестування у БПЛА та супутниковий моніторинг має високу практичну результативність, оскільки ці технології дозволяють швидко виявляти проблемні ділянки, здійснювати картографування полів, контролювати виконання технологічних операцій і забезпечувати точне внесення добрив та засобів захисту рослин [54, с. 35]. У поєднанні зі штучним інтелектом, машинним навчанням і великими даними такі інструменти формують нову якість аграрного управління – від простого спостереження до прогнозування урожайності, оцінки ризиків і оптимізації виробничих рішень.

Особливо важливим напрямом є інвестування в автономну та автоматизовану аграрну техніку. Автономні трактори, машини з елементами штучного інтелекту, автоматизовані системи управління технікою і технологічними операціями зменшують потребу у ручній праці, підвищують точність обробітку ґрунту, скорочують втрати часу та ресурсів [29]. В умовах дефіциту кваліфікованих кадрів, мобілізації, міграції населення та безпекових ризиків такі інвестиції мають не лише економічне, а й

адаптаційне значення.

До пріоритетних заходів збільшення інвестицій в інноваційний розвиток належить також впровадження інтернету речей у системи зрошення, меліорації та управління водними ресурсами. Автоматизовані системи поливу, які враховують потреби рослин, погодні умови, рівень вологості ґрунту й фазу розвитку культур, дозволяють зберігати воду, зменшувати витрати та підвищувати продуктивність. Для аграрних підприємств, які працюють у зонах нестійкого зволоження, це є важливою умовою стабільного виробництва [64, с. 532].

Одним із найбільш результативних напрямів інвестування інноваційного розвитку залишається точне землеробство. Воно поєднує геоінформаційні та навігаційні системи, дистанційне зондування, сенсори, датчики, аналіз великих даних, програмне забезпечення, диференційоване внесення ресурсів і управління урожайністю [171, с. 169]. Точне землеробство є комплексною інновацією, оскільки охоплює весь виробничий цикл – від аналізу ґрунтів і планування посівів до контролю стану рослин, виконання технологічних операцій, прогнозування врожайності та оцінки результатів. Інвестиції у точне землеробство дозволяють аграрним підприємствам підвищувати урожайність, скорочувати перевитрати води, добрив, насіння і засобів захисту рослин, зменшувати виснаження ґрунтів та підтримувати екологічну рівновагу. Саме тому цей напрям має розглядатися як один із базових у системі заходів збільшення й удосконалення інвестування інноваційного розвитку [91, с. 230]. Його ефективність залежить не лише від придбання обладнання, а й від підготовки кадрів, цифрової інфраструктури, якісного аналізу даних, сервісного супроводу та здатності підприємства інтегрувати ці технології у власну систему управління.

З огляду на зазначене, основні напрями інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств мають охоплювати біотехнології, точне землеробство, БПЛА, супутниковий моніторинг, штучний інтелект, інтернет речей, автоматизовану техніку, цифрові системи управління та

ресурсозберігаючі технології. Їх поєднання дозволяє не лише збільшити економічну результативність аграрного виробництва, а й забезпечити його екологічну сталість, адаптивність до кліматичних і воєнних ризиків та підвищення інвестиційної привабливості підприємств [40, с. 20].

Встановлено, що в умовах сучасних конкурентних аграрних ринків навіть великі корпоративні сільськогосподарські підприємства не можуть забезпечувати стійку конкурентоспроможність лише за рахунок концентрації земельних, трудових і фінансових ресурсів. Досвід економічно розвинених країн та провідних аграрних компаній України підтверджує, що вирішальне значення поступово переходить до інноваційних технологій, які забезпечують якісно новий рівень продуктивності, точності, ресурсозбереження та керованості виробництва [101, с. 8]. Саме тому одним із ключових напрямів збільшення й удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств є підтримка технологій, здатних не лише підвищувати обсяги виробництва, а й змінювати саму модель організації аграрної діяльності.

Показовим є досвід країн із несприятливими природно-кліматичними умовами, де інновації фактично компенсують дефіцит традиційних аграрних ресурсів. Зокрема, у країнах Аравійського півострова, у т.ч. в Об'єднаних Арабських Еміратах, в умовах пустельного клімату, високих температур і нестачі прісної води розвивається тепличне виробництво овочів, зелені, ягід і фруктів. Для цього використовують опріснену морську воду, автоматизовані системи подачі поживних розчинів, безґрунтові технології вирощування та біологічні методи захисту рослин. Такий досвід свідчить, що інвестиції в інноваційні технології можуть істотно розширювати виробничі можливості навіть там, де природні умови є вкрай обмежувальними [148, с. 36]. У розвинених країнах активно поширюються автоматизовані, роботизовані та лазерні технології догляду за сільськогосподарськими культурами. Наприклад, у Німеччині використовуються безпілотні трактори з лазерними системами знищення бур'янів, що дає змогу зменшувати застосування гербіцидів і

підвищувати екологічність виробництва. У європейській практиці також застосовуються автономні роботи, зокрема Eserobotix, які працюють на сонячних батареях і забезпечують точне прополювання або локальне внесення засобів захисту рослин. Такі технології потребують значних початкових інвестицій, однак забезпечують економію ресурсів, зменшення трудомісткості та підвищення точності виробничих операцій [90, с. 260].

Окремий напрям інвестування становлять роботизовані системи збирання врожаю. Наприклад, іспанська розробка Agrobot використовується для збирання полуниці та інших ягід, що особливо важливо в умовах дефіциту сезонної робочої сили. Подібні технології мають перспективу і для України, насамперед у ягідництві, овочівництві закритого ґрунту, садівництві та інших трудомістких галузях, де нестача працівників, зростання вартості ручної праці та потреба у швидкому збиранні продукції суттєво впливають на прибутковість [158, с. 188]. Важливе значення для інноваційного розвитку має цифрова діагностика стану ґрунтів і рослин. Зокрема, сканери та цифрові додатки, подібні до рішень AgroCares, дають змогу оцінювати родючість ґрунту безпосередньо в полі та виявляти просторові відмінності між окремими ділянками.

Технології діагностики хвороб рослин за фотографією дозволяють аграріям швидко отримувати рекомендації щодо захисту посівів, скорочувати час на прийняття рішень і зменшувати ризики втрати врожаю [78]. В Україні також створюються й адаптуються цифрові аналоги таких рішень, зокрема системи, здатні розпізнавати бур'яни, шкідників, хвороби, пошкодження листя, проростання насіння та рівень азоту в рослинах. Водночас їх широке використання поки що обмежується потребою у доопрацюванні алгоритмів, підвищенні точності даних і залученні фахівців для інтерпретації результатів.

Однією з найбільш перспективних технологій для інвестування залишаються безпілотні літальні апарати. Світова практика підтверджує їх високу ефективність у моніторингу посівів, картографуванні полів, виявленні бур'янів, шкідників і хвороб, а також у точному внесенні засобів захисту

рослин [54, с. 35]. У Китаї дрони активно застосовуються для внесення хімічних речовин і підтримуються на рівні місцевої влади, а спеціалізовані компанії організують підготовку пілотів. У Бразилії дрони використовуються для зменшення обсягів застосування гербіцидів при вирощуванні сої: спочатку здійснюється обліт і фотографування полів, після чого формується карта забур'яненості та визначаються зони точкового внесення препаратів. Це дозволяє суттєво зменшити витрати на засоби захисту рослин. В Україні також сформувався ринок послуг із використання БПЛА в аграрному виробництві. Вітчизняні підприємства розробляють дрони для обприскування посівів, моніторингу полів і створення карт стану сільськогосподарських угідь. Окремі проєкти передбачають використання «рою» дронів, коли одночасно працюють шість і більше апаратів, що дозволяє значно скоротити час обробки площ. Якщо традиційне обприскування може тривати кілька годин, то застосування групи дронів дає змогу виконати роботи значно швидше, особливо на складних, віддалених або ризикових ділянках [54, с. 35].

Разом із тим БПЛА не завжди можуть повністю замінити традиційну техніку. Для великих аграрних підприємств обприскувачі залишаються ефективнішими при обробці значних площ, оскільки мають більшу продуктивність за зміну. Однак дрони є незамінними поблизу населених пунктів, на складних ділянках, після злив, граду, підтоплень або інших небезпечних погодних явищ, коли потрібно швидко оцінити стан посівів. В умовах війни їх значення додатково посилюється через потребу дистанційного моніторингу та зменшення ризиків для працівників [170].

Ще одним важливим напрямом інвестування є впровадження датчиків для моніторингу полів, теплиць і систем поливу. Завдяки здешевленню технологій передавання даних, зокрема LORA, такі рішення стають доступнішими для фермерів і середніх аграрних підприємств. Датчики дозволяють контролювати температуру, вологість ґрунту, рівень азоту, параметри мікроклімату, освітлення, полив, вентиляцію й опалення.

Особливо ефективними вони є у тепличному господарстві, де умови вирощування можна регулювати більш точно. Для відкритих полів їх використання ускладнюється ризиком пошкодження технікою, проте перспективи таких систем залишаються значними [64, с. 532].

У провідних агрохолдингах України вже тривалий час використовуються системи автопілотування, супутникової навігації та точного землеробства. Наприклад, автоматизовані системи управління тракторами дають змогу виконувати посів, культивуацію, внесення добрив та інші операції з точністю до кількох сантиметрів. Це дозволяє зменшувати перекриття, уникати перевитрат насіння, добрив, засобів захисту рослин і паливно-мастильних матеріалів [171, с. 169]. У результаті підвищується рівномірність посівів, зменшується конкуренція між рослинами, скорочуються втрати врожайності та зростає економічна ефективність виробництва. Супутникові дані також є важливим інструментом інноваційного інвестування. Їх аналіз за тривалий період дозволяє оцінювати продуктивність земель, визначати проблемні ділянки, планувати сівозміни, оптимізувати структуру посівів і формувати довгострокові стратегії управління земельними ресурсами [78]. У поєднанні з автоматизованою технікою, ці дані дають змогу значно підвищити точність обробітку ґрунту, зменшити витрати і забезпечити більш раціональне використання природного потенціалу.

Важливою цифровою інновацією є також облік фактичного часу роботи працівників і техніки в полі. Для цього використовуються GPS-навігатори, датчики, телематичні системи та спеціалізоване програмне забезпечення. Такі рішення дають змогу визначати, скільки часу техніка реально виконувала основні технологічні операції, скільки витрачалося на допоміжні роботи, простої або переміщення. Це підвищує прозорість управління, допомагає оптимізувати трудові процеси, зменшувати непродуктивні витрати часу та формувати більш ефективну систему мотивації персоналу. Для узагальнення основних напрямів інвестування інноваційних технологій в аграрних підприємствах доцільно подати їх у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Перспективні напрями інвестування інноваційних технологій в аграрних підприємствах

Напрямок інноваційного інвестування	Зміст технології	Очікуваний ефект для аграрного підприємства	Основні обмеження впровадження
Тепличні технології та безгрунтове вирощування	Використання закритого ґрунту, поживних розчинів, автоматизованого поливу, клімат-контролю	Вирощування продукції в несприятливих кліматичних умовах, стабільність урожаю, висока якість продукції	Висока вартість будівництва теплиць, потреба в енергії, воді, спеціалізованих знаннях
Біологічний захист рослин	Використання природних ворогів шкідників, органічних сумішей, інтегрованого управління шкідниками	Зниження хімічного навантаження, підвищення екологічності продукції, відповідність вимогам сталого розвитку	Потреба у точному контролі умов, спеціальних знаннях і системному моніторингу
Роботизовані та лазерні технології	Автономні роботи, лазерне знищення бур'янів, роботизований догляд за культурами	Зменшення витрат праці, скорочення використання гербіцидів, підвищення точності операцій	Висока вартість, потреба в сервісному обслуговуванні та цифровій інфраструктурі
Роботизоване збирання врожаю	Використання роботів для збирання ягід, овочів, фруктів	Зменшення залежності від сезонної праці, прискорення збирання, зниження втрат урожаю	Висока ціна обладнання, обмежена адаптація до різних культур і умов
Цифрова діагностика ґрунтів і рослин	Сканери, мобільні додатки, аналіз фото, алгоритми розпізнавання хвороб і дефіциту поживних речовин	Швидке виявлення проблем, точніше внесення ресурсів, зменшення ризиків втрати врожаю	Потреба у точних алгоритмах, якісних даних і фаховій інтерпретації результатів
БПЛА та дистанційний моніторинг	Обліт полів, картографування, виявлення шкідників і бур'янів, точкове внесення ЗЗР	Оперативний контроль посівів, економія засобів захисту, зменшення ризиків для працівників	Обмежений час роботи, потреба в операторах, регуляторні вимоги
Датчики та інтернет речей	Контроль вологості, температури, азоту, мікроклімату, поливу й вентиляції	Оптимізація ресурсів, автоматизація теплиць і поливу, підвищення продуктивності	Ризик пошкодження в полі, потреба у зв'язку, програмному забезпеченні
Автопілотування техніки	GPS-навігація, автоматичне ведення тракторів і агрегатів, точне виконання операцій	Економія насіння, добрив, пального, зменшення переокриттів, підвищення точності робіт	Вартість обладнання, потреба у навчанні персоналу
Супутникові дані та аналітика	Аналіз продуктивності полів, стану посівів, планування сівозмін і технологічних операцій	Довгострокове управління земельними ресурсами, прогнозування врожайності, оптимізація структури посівів	Потреба у якісних даних, аналітичних сервісах і фахівцях
Телематика та облік роботи техніки	Контроль фактичного часу роботи, простоїв, маршрутів, витрат пального	Підвищення дисципліни, оптимізація праці, зниження непродуктивних витрат	Потреба в інтеграції з обліковими системами та управлінськими рішеннями

Складено автором на основі узагальнення сучасних практик інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Наведені напрями у табл. 3.2 демонструють, що збільшення й удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств має бути багатовекторним. Воно повинно охоплювати не лише технічне переоснащення, а й цифрову діагностику, роботизацію, автоматизацію, дистанційний моніторинг, біологічний захист, точне землеробство, управління трудовими процесами та аналітику даних. Саме комплексне поєднання цих інновацій здатне забезпечити підвищення ефективності аграрного виробництва, зменшення витрат, формування конкурентних переваг і створення умов для довгострокового інвестиційного розвитку.

Перспективи підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств безпосередньо пов'язані не лише з оновленням виробничих технологій, а й із розвитком ринку інноваційних рішень у сферах маркетингу, організації бізнес-процесів, цифрових розрахунків, управління, обліку, збуту та аналітики [158, с. 188]. У сучасних умовах інноваційність аграрного підприємства визначається не тільки тим, які технології воно використовує у полі, а й тим, наскільки ефективно воно організовує реалізацію продукції, комунікацію зі споживачами, фінансові операції, контроль витрат і прийняття управлінських рішень [40, с. 20].

Одним із проявів таких змін є поширення нових каналів реалізації аграрної продукції. Фермери дедалі частіше використовують автоматизовані кіоски, прямі продажі закладам громадського харчування, реалізацію некондиційної, але придатної до споживання продукції кафе та ресторанам, а також онлайн-продажі невеликим групам споживачів за попереднім замовленням [138, с. 29]. Такі формати дають змогу скоротити кількість посередників, зменшити втрати продукції, підвищити прибутковість і посилити зв'язок виробника з кінцевим споживачем.

Важливого значення набувають онлайн-розрахунки, цифрові платежі, електронний документообіг, автоматизований облік і використання цифрових платформ для отримання адміністративних послуг [149, с. 220]. Це дозволяє аграрним підприємствам зменшувати витрати часу, підвищувати прозорість

фінансових операцій, прискорювати облік і полегшувати взаємодію з державними інституціями, банками, постачальниками та покупцями. У цьому контексті цифровізація виступає не допоміжним, а стратегічним чинником підвищення конкурентоспроможності.

Окремим перспективним напрямом є організація безвідходного виробництва закритого циклу. Така модель має значні економічні, екологічні та соціальні переваги, оскільки дозволяє максимально використовувати побічну продукцію, зменшувати обсяги відходів, виробляти додаткову енергію, добрива або кормові компоненти [13, с. 22]. У результаті підприємство отримує можливість знижувати собівартість, підвищувати екологічну відповідальність і створювати додану вартість у межах власної виробничої системи.

Водночас, наявність значної кількості інноваційних технологій створює для аграрних підприємств проблему вибору. Часто окремі цифрові сервіси, платформи, датчики, аналітичні інструменти або системи управління частково дублюють функції одне одного. Тому важливим завданням є не просто придбання інновацій, а їх обґрунтований добір відповідно до потреб підприємства, його ресурсів, спеціалізації, розміру, кадрового потенціалу та очікуваного економічного ефекту [153, с. 164]. Для оцінки доцільності впровадження інноваційних технологій доцільно використовувати систему КРІ – ключових показників ефективності. У випадку аграрного виробництва такими базовими критеріями можуть бути прибуток з 1 га, виробіток на 1 працівника та рівень заробітної плати [155, с. 98]. Якщо впровадження певної технології забезпечує зростання цих показників порівняно з попереднім періодом і середньогалузевими значеннями, вона може вважатися доцільною для подальшого інвестування та масштабування.

Додаткові критерії, зокрема екологічність, енергоефективність, безпека праці, зменшення хімічного навантаження та соціальний ефект, мають враховуватися у випадку, коли кілька технологій демонструють подібну економічну результативність. У такій ситуації перевагу слід надавати тим

рішенням, які забезпечують менший негативний вплив на довкілля, кращу якість продукції та відповідність принципам сталого розвитку [62, с. 127]. Проте основним критерієм для більшості аграрних підприємств залишається прибутковість з одиниці земельної площі.

Важливо враховувати й обмеження впровадження інноваційних технологій. До них належать нестача інвестиційних ресурсів, тривалий період окупності, дефіцит фахівців, недостатній рівень цифрової культури, інертність частини власників і менеджерів, а також слабка готовність до зміни традиційних виробничих підходів [158, с. 188]. За оцінками фахівців, повністю інноваційними в Україні можна вважати лише обмежену кількість аграрних компаній, які працюють із великими даними, цифровими платформами, аналітикою та автоматизованим прийняттям рішень.

Разом із тим ринок аграрних інновацій в Україні поступово розширюється. Провідні міжнародні розробники агротехнологій відкривають представництва, сервісні центри та демонстраційні майданчики, що дає українським аграріям можливість тестувати, адаптувати й впроваджувати новітні рішення [91, с. 230]. Спостерігається і тенденція поширення інновацій від найбільших агрохолдингів до середніх підприємств: якщо перші вже впроваджують елементи штучного інтелекту, Big Data та цифрових платформ управління, то інші поступово переймають ці практики у спрощеному або адаптованому форматі.

Однак для повноцінного розвитку ринку інноваційних технологій необхідно враховувати різні групи споживачів інновацій. Інтегратори та постачальники технологічних рішень мають формувати різні маркетингові стратегії для великих агрохолдингів, середніх підприємств, малих фермерських господарств, власників, менеджерів, агрономів і технічних працівників [134, с. 197]. Також слід враховувати стадію розвитку самого підприємства: одні лише переходять до електронного обліку, інші вже використовують супутниковий моніторинг, а частина працює з картами завдань, автопілотуванням і диференційованим внесенням ресурсів.

Практичним прикладом розвитку ринку інноваційних технологій є діяльність компаній-інтеграторів, які поєднують технологічні рішення з консалтингом, аудитом, навчанням і супроводом. Зокрема, SmartFarming працює у сфері точного землеробства, аудиту земельних банків, збору й аналізу інформації про посіви, урожайність, бізнес-процеси та управлінські рішення [171, с. 169]. Її клієнтами є як великі агрохолдинги, так і підприємства різних масштабів, що свідчить про зростання попиту на комплексні інноваційні послуги.

Одним із важливих напрямів таких послуг є аудит земельного банку. Для великих підприємств, які мають тисячі орендних угод, це дає змогу виявляти юридичні, фінансові та просторові ризики. Зіставлення фактичних меж полів із даними договорів часто дозволяє виявити розбіжності у площах, заболочені або залісені ділянки, неефективно використовувані землі [78]. Точний обмір полів і впровадження ГІС-систем управління земельним банком допомагають скоротити втрати, підвищити прозорість управління ресурсами та сформувавши основу для подальших інвестицій у точне землеробство.

Технології точного землеробства охоплюють широкий комплекс цифрових і технічних інструментів, однак їх упровадження має бути послідовним. Першим етапом доцільно вважати системи паралельного водіння, курсовказівники, підрулювачі та автопілоти [171, с. 169]. Без цього інші елементи точного землеробства не забезпечують належної ефективності, оскільки пропуски, перекриття, перевитрати пального, добрив, насіння та засобів захисту рослин знижують загальну результативність виробництва.

Модернізація стосується не лише тракторів, а й навісного обладнання – сівалок, обприскувачів, розкидачів добрив. Використання смарт-систем дозволяє контролювати якість виконання операцій, скорочувати витрати палива й матеріалів, підвищувати точність посіву та внесення ресурсів [148, с. 36]. Вартість таких рішень може суттєво відрізнятись – від відносно доступних систем до дорогих комплексів автоматизації, однак їх ефект полягає в економії ресурсів і підвищенні стабільності результатів.

Таблиця 3.3

Критерії вибору та ринкова доцільність впровадження інноваційних технологій в аграрних підприємствах

Напрямок інновацій	Основний зміст	Критерії доцільності впровадження	Очікуваний ефект	Обмеження для підприємств
Цифрові канали збуту	Онлайн-продажі, попередні замовлення, автоматизовані кіоски, прямі поставки HoReCa	Зростання доходу з одиниці продукції, скорочення посередників, стабільність попиту	Підвищення прибутковості, зменшення втрат продукції, ближчий зв'язок зі споживачем	Потреба в маркетингових навичках, логістиці, цифровій комунікації
Електронні платежі та документообіг	Онлайн-розрахунки, цифрові платформи послуг, автоматизований облік	Скорочення часу операцій, прозорість фінансів, зниження адміністративних витрат	Швидше управління, менше помилок, підвищення фінансової дисципліни	Потреба у цифровій грамотності та інтеграції з обліковими системами
Безвідходне виробництво	Закритий цикл використання ресурсів, переробка відходів, додаткова продукція	Зменшення витрат, додана вартість, екологічний ефект	Економія ресурсів, підвищення сталості, нові джерела доходів	Потреба в інвестиціях, технологіях переробки та організаційній перебудові
КРІ-управління інноваціями	Оцінка технологій через прибуток з 1 га, виробіток на працівника, оплату праці	Перевищення попередніх і середньогалузевих показників	Раціональний вибір інновацій, контроль окупності, підвищення ефективності	Потреба в якісних даних, обліку, аналітиці та управлінській дисципліні
Big Data та аналітика	Використання великих даних для управління виробництвом і ризиками	Точність прогнозів, зниження втрат, підвищення продуктивності	Обґрунтовані рішення, точне планування, вища конкурентоспроможність	Висока потреба у фахівцях, програмному забезпеченні та культурі даних
Аудит земельного банку	Перевірка фактичних площ, договорів, карт полів, ризикових ділянок	Скорочення земельних, юридичних і фінансових втрат	Економія коштів, прозорість землекористування, краща база для інвестицій	Потреба у ГІС-рішеннях, якісних картах і правовому супроводі
ГІС-управління земельним банком	Цифрові карти, аналітика орендних угод, моніторинг паїв	Оперативність управління, актуальність даних, контроль ризиків	Підвищення керованості землекористування, основа для точного землеробства	Потреба в інтеграції даних і регулярному оновленні інформації
Системи паралельного водіння	Курсовказівники, підрюловачі, автопілоти	Зменшення перекриттів і пропусків, економія пального та матеріалів	Економія до 15% ресурсів, підвищення точності операцій	Вартість обладнання, потреба у навчанні операторів
Агрохімічний аналіз ґрунтів	Відбір проб, карти родючості, диференційоване внесення добрив	Оптимізація норм внесення, підвищення урожайності	Економія добрив, збереження ґрунтів, вища продуктивність	Вартість аналізу, потреба у лабораторіях та інтерпретації результатів
Цифрове планування операцій	Карти завдань, дистанційне планування, автоматична передача завдань техніці	Точність виконання, скорочення простоїв, контроль якості	Підвищення продуктивності, менше помилок, краща координація	Потреба у сумісній техніці, програмному забезпеченні та підготовці персоналу

Складено автором на основі узагальнення сучасних підходів до розвитку ринку інноваційних агротехнологій.

Наступним етапом розвитку точного землеробства є агрохімічний аналіз ґрунтів. Він дозволяє формувати карти родючості, визначати потребу окремих ділянок у добривах, оптимізувати внесення поживних речовин і зменшувати перевитрати [171, с. 169]. Навіть за умови певної вартості відбору проб такі дослідження мають високу окупність, оскільки дають змогу уникати рівномірного внесення ресурсів там, де воно економічно або агрономічно недоцільне.

Багатовекторність точного землеробства потребує координації зусиль кількох фахівців. Агроном визначає технологічне завдання, фахівець із точного землеробства добирає інструменти й методи його досягнення, а оператор реалізує відповідні рішення на практиці. Така взаємодія дозволяє забезпечити не лише економічний ефект, а й високу якість виконання технологічних операцій [186, с. 78]. Цифрове планування господарських операцій є наступним етапом розвитку ринку інноваційних агротехнологій. Веб-додатки та цифрові платформи дозволяють формувати карти завдань, дистанційно налаштовувати посівні кампанії, передавати дані безпосередньо на дисплеї техніки, контролювати виконання операцій і коригувати їх у режимі реального часу. Це особливо важливо для великих підприємств із територіально розосередженими виробничими підрозділами [148, с. 36].

Важливе значення має також створення висотних моделей полів, які фактично є тривимірними моделями земельних ділянок. Вони дозволяють враховувати схили, ризики ерозії, накопичення вологи, вплив опадів і особливості збору врожаю. У перспективі такі цифрові моделі можуть стати звичайним елементом управління земельними ресурсами, особливо в умовах кліматичних змін і підвищення ризиків деградації ґрунтів [13, с. 22].

Узагальнення сучасних інноваційних рішень свідчить, що найбільше значення для розвитку ринку агротехнологій мають ГІС і GPS, супутниковий моніторинг, БПЛА, цифрові онлайн-дані, великі масиви даних і інтегровані платформи управління [90, с. 260]. Їх застосування дозволяє економити енергію, воду, добрива, засоби захисту рослин, знижувати хімічний стік у

грунтові води, підвищувати ефективність виробництва та зменшувати собівартість продукції.

ГІС-технології є базовим інструментом просторового управління аграрним виробництвом. Вони дозволяють формувати карти полів, аналізувати опади, температуру, рельєф, урожайність, стан рослин і ґрунтові умови. У поєднанні з GPS-додатками та інтелектуальними системами ці технології дають змогу точково вносити добрива й засоби захисту рослин, не обробляючи всю площу поля. Це забезпечує економію коштів, часу, матеріалів і трудових ресурсів [171, с. 169].

Супутникові дані дають можливість здійснювати прогнозування врожайності та моніторинг полів у реальному часі. Використання спектральних індексів, зокрема NDVI, CCCI, NDRE, MSAVI, дозволяє оцінювати стан рослинності, рівень хлорофілу, забезпеченість азотом, вплив ґрунтового фону та ранні ознаки стресу рослин. Це підвищує точність управлінських рішень і дозволяє оперативно реагувати на загрози [78]. БПЛА доповнюють супутниковий моніторинг, оскільки забезпечують більш деталізовані зображення та швидке отримання інформації безпосередньо на місці. Вони ефективні для виявлення бур'янів, шкідників, дефіциту вологи, пошкоджень рослин, а також для точкового внесення препаратів. Однак для великих територій доцільним є поєднання дронів із супутниковими даними, що забезпечує перехресну перевірку інформації та підвищує достовірність аналізу [54, с. 35].

Прикладом комплексної цифрової платформи є EOSDA Crop Monitoring, яка використовує супутниковий моніторинг, індекс NDVI, погодну аналітику, інструменти скаутингу та порівняння даних. Завдяки таким платформам аграрні підприємства можуть швидше приймати рішення щодо обробки полів, внесення добрив, захисту рослин, поливу, збору врожаю та планування наступного сезону [40, с. 20].

Окрему цінність мають інструменти аналізу агрокліматичних ризиків. Вони дозволяють відстежувати загрозу вимерзання, заморозків, посухи,

теплого стресу, надмірних опадів і температурних коливань. Для України, де аграрне виробництво дедалі більше стикається з кліматичною нестабільністю, такі інновації мають не лише економічне, а й стратегічне значення [13, с. 22].

На сьогодні ринок точного землеробства в Україні оцінюється експертами приблизно у 650 млн дол. США, що свідчить про значну ємність ринку інноваційних технологій та наявність попиту на рішення, здатні оптимізувати витрати, підвищувати продуктивність, спрощувати управління і зміцнювати конкурентоспроможність аграрних підприємств [91, с. 230]. Збільшення врожайності, скорочення витрат на технічне обслуговування, зменшення виробничих втрат і підвищення точності управління сприяють зростанню рентабельності, фінансово-економічної стійкості та інвестиційної привабливості аграрного бізнесу. Саме тому розвиток ринку інноваційних технологій має розглядатися як один із ключових напрямів збільшення й удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Водночас, сучасне інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств не може обмежуватися лише технологіями підвищення урожайності чи оптимізації витрат. Воно має бути узгоджене з довгостроковими стратегічними орієнтирами України, зокрема з євроінтеграційним курсом, екологізацією виробництва, принципами сталого розвитку та вимогами Європейського зеленого курсу [62, с. 127]. Це означає, що організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку аграрного сектору повинен поєднувати відновлення від втрат війни, підтримку традиційних галузей, впровадження цифрових технологій і поступовий перехід до кліматично відповідального виробництва.

У зв'язку з глобальним потеплінням, зростанням обсягів шкідливих викидів і посиленням вимог до екологічної безпеки країни Європейського Союзу взяли курс на досягнення кліматичної нейтральності до 2050 р. Україна, декларуючи євроінтеграційні наміри, також має адаптувати аграрну політику та інвестиційні пріоритети до цих вимог [192]. Для аграрних

підприємств це означає необхідність спрямування інвестицій не лише у техніку, цифровізацію та точне землеробство, а й у ресурсозбереження, органічне виробництво, біоенергетику, циркулярну економіку, скорочення хімічного навантаження, збереження ґрунтів і біорізноманіття.

Одним із важливих орієнтирів є стратегія «Від ферми до виделки», яка передбачає виробництво безпечного для довкілля і споживачів продовольства. У цьому контексті інноваційне інвестування має бути спрямоване на скорочення використання пестицидів, антибіотиків і мінеральних добрив, розвиток органічного землеробства, створення сучасних лабораторій сертифікації та стандартизації, підтримку товаровиробників, формування ринків збуту органічної продукції та інформування споживачів про її переваги [191]. Для України це особливо актуально, оскільки частка земель під органічним виробництвом залишається низькою, а потенціал їх розширення є значним.

Важливим напрямом інвестування є розвиток чистої енергетики та енергоефективних технологій в аграрному секторі. Аграрні підприємства можуть інвестувати у біогазові установки, сонячні електростанції, енергоощадне обладнання, автономні джерела живлення, системи теплопостачання для теплиць, переробних цехів і складів. Такі рішення особливо важливі в умовах воєнних загроз енергетичній інфраструктурі, оскільки вони одночасно підвищують енергетичну незалежність, зменшують виробничі ризики та відповідають цілям зеленого переходу [170].

Окремого значення набуває стала мобільність і екологізація логістики. Для аграрних підприємств це може означати оновлення транспортного парку, використання енергоефективної техніки, оптимізацію маршрутів перевезення, розвиток залізничної та водної логістики, скорочення непродуктивних транспортних витрат і цифровий контроль за переміщенням продукції. Такі інвестиції дозволяють зменшити витрати пального, скоротити викиди, підвищити стабільність збуту та посилити конкурентні позиції підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринках [158, с. 188].

Ще одним перспективним напрямом є циркулярна економіка, яка передбачає повторне використання ресурсів, мінімізацію відходів і створення замкнених виробничих циклів. Для аграрних підприємств це може реалізовуватися через переробку побічної продукції, компостування, використання органічних відходів для виробництва біогазу, створення кормових або добривних продуктів, зменшення пакування та розвиток локальних ланцюгів доданої вартості [13, с. 22]. Інвестиції у такі рішення дозволяють не лише знижувати екологічне навантаження, а й формувати додаткові джерела доходу.

Не менш важливим є збереження біорізноманіття та природно-ресурсного потенціалу. Для аграрних підприємств це означає інвестування у ґрунтозахисні технології, протиерозійні заходи, лісосмуги, відновлення водних ресурсів, екологічно безпечні сівозміни, органічне та кліматоорієнтоване землеробство. Такі заходи мають довгостроковий характер, однак саме вони формують основу сталого аграрного виробництва, збереження родючості ґрунтів і підвищення інвестиційної привабливості підприємств у перспективі [3, с. 178].

Отже, розвиток ринку інноваційних технологій і його значна ємність створюють передумови для розширення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Проте ефективність такого інвестування залежить від здатності поєднати цифрові агротехнології, точне землеробство, автоматизацію і Big Data з екологізацією, енергоефективністю, циркулярною економікою, органічним виробництвом і вимогами Європейського зеленого курсу [153, с. 164]. Саме така інтеграція дозволить аграрним підприємствам не лише підвищити конкурентоспроможність, а й забезпечити довгострокову стійкість, відповідність європейським стандартам і готовність до функціонування в умовах кліматичних, ринкових та безпекових викликів.

3.2. Джерела і можливості збільшення інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств

В умовах дефіциту інвестиційних ресурсів в аграрних підприємствах, обмежених можливостей державного бюджету та недостатньої активності інших джерел фінансування особливого значення набуває пошук реальних можливостей збільшення інвестування їх інноваційного розвитку [57, с. 55]. Насамперед, це стосується відтворення й оновлення матеріально-технічної бази, придбання сучасної енергозберігаючої та екологічно безпечної техніки, впровадження цифрових технологій, автоматизованих систем управління, точного землеробства, біотехнологій і ресурсозберігаючих виробничих рішень [101, с. 8].

Одним із важливих орієнтирів інвестиційного забезпечення аграрного виробництва має бути підтримання частки інвестицій в основний капітал аграрних товаровиробників на рівні, не нижчому за частку аграрного сектору у валовій доданій вартості країни. У сучасних умовах цей показник має становити орієнтовно 12–13%. Такий підхід дозволив би забезпечити більш справедливий розподіл інвестиційних ресурсів між галузями національної економіки та створити передумови для розширеного відтворення основних засобів аграрного виробництва [76, с. 80].

Важливим джерелом збільшення інвестування має залишатися державна підтримка, особливо для малого та середнього агробізнесу. Її доцільно спрямовувати на компенсацію частини вартості сучасної техніки, оновлення основних засобів, впровадження енергоощадних технологій, екологізацію виробництва та підтримку інноваційних проєктів [18]. При цьому державна інвестиційна політика повинна враховувати не лише потреби великих підприємств, а й обмежені фінансові можливості малих і середніх товаровиробників, які найчастіше не мають достатнього власного капіталу для масштабного оновлення виробництва [47].

Перспективним інструментом збільшення інвестиційних можливостей є розвиток аграрного лізингу. Він дозволяє підприємствам отримувати сучасну техніку, обладнання, транспортні засоби, а в окремих випадках навіть високопродуктивну худобу без одночасної сплати повної вартості. Для активізації цього джерела фінансування доцільно розвивати державні програми здешевлення лізингових платежів, зниження відсоткових ставок, часткової компенсації вартості предметів лізингу та підтримки лізингових операцій для фермерських і середніх господарств [100, с. 14].

Важливим напрямом покращення інвестування в умовах невизначеності є удосконалення амортизаційної політики. Амортизаційні відрахування повинні виконувати не лише облікову, а й реальну інвестиційну функцію, тобто спрямовуватися на оновлення основних засобів і впровадження інновацій. Для цього необхідно поліпшити методику нарахування амортизації, забезпечити її відповідність реальній вартості техніки й обладнання, запровадити механізми цільового використання амортизаційного фонду та визначити пріоритети прискореної амортизації для інноваційних і ресурсозберігаючих активів [72, с. 112].

Додаткові можливості збільшення інвестування можуть бути пов'язані із залученням фінансових ресурсів підприємств інших галузей національної економіки. Для цього доцільно створювати інтеграційні агропромислові об'єднання, кластери, фінансово-промислові групи, альянси, кооперативи та інші форми горизонтальної й вертикальної інтеграції [15, с. 20]. Особливо важливими такі інструменти є для малих і середніх підприємств, які через кооперацію можуть спільно інвестувати у техніку, переробку, зберігання, логістику, сертифікацію та цифрові рішення [167, с. 29].

Важливим джерелом інвестування інноваційного розвитку можуть стати товарне кредитування, приватно-державне партнерство, спеціальні інвестиційні програми, пілотні проєкти, гранти та донорська допомога. Такі форми особливо актуальні в умовах війни та післявоєнного відновлення, коли власні ресурси аграрних підприємств обмежені, а потреба в

модернізації, відновленні інфраструктури та впровадженні нових технологій є надзвичайно високою [170].

Окремого значення набуває розвиток венчурного фінансування, аграрних стартапів і спільних підприємств. Венчурні компанії та стартапи можуть стати важливим джерелом інновацій для агробізнесу, особливо у сферах цифрового моніторингу, точного землеробства, біотехнологій, агродронів, автоматизованого управління, енергоефективності, переробки та кліматоорієнтованого виробництва [168, с. 154]. Залучення іноземних інвестицій через створення спільних підприємств і розширення співпраці з міжнародними фінансовими установами також має розглядатися як один із пріоритетних напрямів збільшення інвестиційного забезпечення [38, с. 98].

Для підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів необхідно створити сучасну інформаційну систему моніторингу матеріально-технічної бази аграрних підприємств. Вона має містити оперативні дані про кількість, види, якісний стан, вартість, рівень зносу та переоцінку основних засобів. Така система дозволить точніше визначати потребу в інвестиціях, оцінювати рівень капіталізації підприємств, удосконалювати амортизаційну політику та обґрунтовувати пріоритети державної підтримки [43, с. 42].

Нормативно-правовою основою визначення пріоритетів інноваційного розвитку виступають державні документи щодо середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. Вони передбачають технологічне оновлення та розвиток сільськогосподарського виробництва, впровадження чистіших і органічних технологій, охорону довкілля, розвиток біотехнологій, адаптивного землеробства, альтернативної енергетики, водозбереження та технологій замкненого циклу [33]. У цьому контексті особливої ваги набуває концепція ESG, яка поєднує екологічну відповідальність, соціальну орієнтованість і якісне корпоративне управління [20].

До пріоритетних напрямів інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств у межах ESG-підходу доцільно віднести: впровадження інноваційних технологій виробництва, зберігання та

переробки високоякісної рослинницької продукції; розвиток адаптивного кліматоорієнтованого та ґрунтоохоронного землеробства; інтеграцію біотехнологій у рослинництві, тваринництві та ветеринарії; технологічне оновлення скотарства і свинарства; виробництво альтернативних джерел пального та енергії; розробку засобів діагностики хвороб рослин і тварин; раціональне водокористування; впровадження технологій замкненого циклу, очищення, переробки та утилізації відходів [90, с. 266].

Основні напрями інноваційного вирішення завдань розширеного відтворення матеріально-технічних засобів мають охоплювати регулювання паритету цін між сільськогосподарською та промисловою продукцією, зміну амортизаційної політики, прискорене оновлення машинно-тракторного парку, підтримку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, а також державну організаційно-економічну, фінансову і податкову підтримку техніко-технологічного переоснащення аграрного сектору [101, с. 10].

Для забезпечення розширеного відтворення основних засобів рівень їх оновлення має перевищувати рівень вибуття та списання щонайменше у 1,5 разів. Частка нових основних засобів у сільськогосподарських підприємствах повинна поступово наближатися до 50%, а показники фондоозброєності та фондозабезпеченості мають зростати не менш як на 10%. Такі орієнтири дозволяють визначити мінімально необхідний рівень інвестицій для забезпечення не лише простого, а й розширеного відтворення інноваційної матеріально-технічної бази [44, с. 91].

Стратегічною умовою оновлення техніко-технологічного забезпечення аграрної сфери є досягнення оптимального співвідношення між придбанням і вибуттям сільськогосподарської техніки. Доцільним є забезпечення такого рівня, коли придбання техніки становитиме близько 15%, а вибуття — не більше 8%. Це дозволить поступово зменшувати технологічне відставання, знижувати навантаження на одиницю техніки, наближати його до рівня розвинутих європейських країн і створювати умови для ефективного впровадження інноваційних технологій [100, с. 15].

У процесі визначення потреби в інвестиціях важливо враховувати нормативні показники забезпечення основними засобами для різних видів аграрної продукції. Йдеться про вартісні питомі показники потреби у будівлях, спорудах, силових і робочих машинах, транспортних засобах, продуктивній худобі, багаторічних насадженнях та інших елементах основних засобів у розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь, ріллі, умовну голову худоби, птиці або 1 т продукції. Такі нормативи мають враховувати рівень урожайності, продуктивність тварин, спеціалізацію підприємства, природно-економічну зону та рівень розвитку науково-технічного прогресу [54, с. 10].

З урахуванням зазначених підходів оцінка потреби аграрного сектору в основних засобах здійснюється на основі прогнозованих площ посіву сільськогосподарських культур, рівня їх урожайності, чисельності поголів'я тварин, продуктивності та обсягів виробництва основних видів продукції. Узагальнені показники такої потреби наведено в табл. 3.4, що дозволяє конкретизувати напрями збільшення інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств та визначити пріоритети оновлення їх матеріально-технічної бази.

Таблиця 3.4

**Нормативна потреба в основних засобах на виробництво
сільськогосподарської продукції на період до 2025 р., млрд грн.***

Назва основних засобів	Сільськогосподарськ і підприємства		Домогосподарства в сільській місцевості		Усі категорії господарств	
	Рік					
	2021	2025	2021	2025	2021	2025
Будівлі, споруди, передавальні пристрої	420,5	536,6	173,4	221,3	593,9	757,9
Машини та обладнання	298,5	380,9	123,1	157,1	421,6	538,0
Транспортні засоби	65,3	83,3	26,9	34,3	92,2	117,6
Продуктивна худоба	45,6	58,2	18,9	24,1	64,5	82,3
Багаторічні насадження	9,3	11,9	3,8	4,9	13,1	16,8
Вимірювальні прилади, інвентар, інструменти та ін.	94,2	120,2	38,9	49,8	133,2	170,0
Всього	933,4	1191,1	385,0	491,5	1318,4	1682,6

*Джерело: дані ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Дані табл. 3.4 щодо потреби аграрних підприємств в основних засобах свідчать про наявність значного дефіциту матеріально-технічного забезпечення. У 2021 р. фактична вартість основних засобів була істотно нижчою за нормативну потребу, а в перспективі до 2025 р. цей розрив може ще більше зрости. Подібна ситуація характерна і для господарств населення, які також потребують оновлення виробничої бази. За наявних темпів приросту основних засобів досягнення нормативного рівня інноваційного матеріально-технічного забезпечення може відбутися лише у довгостроковій перспективі – орієнтовно не раніше 2030-2035 рр.

Це підтверджує необхідність пошуку додаткових джерел і можливостей збільшення інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств. Оновлення технічної бази та впровадження інноваційних технологій мають здійснюватися не лише традиційними методами, а й на основі сучасних фінансових, організаційних і управлінських підходів. Йдеться про залучення інноваційної техніки, цифрових технологій, підготовку інноваційно орієнтованих працівників і менеджерів, ефективне використання наявних ресурсів, дотримання принципів енергоощадності, раціонального природокористування та орієнтацію на показники інвестиційного зростання.

Важливим завданням є також досягнення оптимального співвідношення між окремими видами та групами основних засобів з урахуванням специфіки аграрного відтворення, спеціалізації підприємства та напрямів господарської діяльності [45, с. 18]. Формування сучасної матеріально-технічної бази має поєднуватися з доступом до державних програм підтримки, можливістю залучення кредитних, лізингових, грантових і приватних інвестиційних ресурсів. У сукупності це дозволить створити передумови для підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств на інноваційній основі.

Ключовим інструментом удосконалення інвестиційної діяльності аграрних підприємств є планування та прогнозування, насамперед стратегічне. Активізація інвестування, забезпечення інноваційного розвитку, нарощування ресурсного потенціалу та підвищення конкурентоспроможності

мають здійснюватися на двох рівнях – стратегічному і тактичному [56, с. 19]. Стратегічне планування визначає довгострокові орієнтири розвитку підприємства, тоді як тактичне забезпечує щоденну реалізацію запланованих заходів відповідно до визначених пріоритетів.

Залежно від зовнішніх умов і внутрішнього потенціалу підприємство може обирати різні варіанти інвестиційної поведінки: пасивне очікування змін, активну готовність до змін або випереджальне формування бажаних змін за допомогою інноваційних технологій [66]. Найбільш ефективним є третій підхід, оскільки він дозволяє підприємству не лише реагувати на ринкові виклики, а й самостійно формувати конкурентні переваги, модернізувати виробництво та підвищувати інвестиційну привабливість.

Формування інвестиційної стратегії залежить від загальної стратегії розвитку підприємства – зростання, стабілізації або скорочення. На її основі визначаються ресурсні, фінансові та інноваційні стратегії, спрямовані на підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу [57, с. 55]. При цьому мають враховуватися макроекономічні умови, стан внутрішнього середовища підприємства, рівень фінансової стійкості, спеціалізація, ринкова позиція, доступ до інвестиційних джерел і ділові інтереси власників.

Інвестиційна стратегія визначає пріоритетні напрями та форми інвестування, характер формування інвестиційних ресурсів і послідовність реалізації довгострокових цілей. Для досягнення максимального ефекту доцільно розрізняти кілька типів стратегій залежно від фінансово-економічного стану підприємства: інвестиційну стратегію інтенсивного розвитку, інвестиційну стратегію сталого розвитку та антикризову інвестиційну стратегію [66].

Інвестиційна стратегія інтенсивного розвитку доцільна для фінансово стійких, прибуткових і конкурентоспроможних підприємств, які мають достатній власний капітал або доступ до зовнішніх джерел фінансування. Вона передбачає активне впровадження інноваційних технологій, оновлення основних засобів, цифровізацію управління, розвиток переробки, логістики

та нових каналів збуту [91, с. 230]. Інвестиційна стратегія сталого розвитку орієнтована на підприємства зі стабільним, але не надмірним рівнем прибутковості. Вона передбачає поступове оновлення матеріально-технічної бази, впровадження ресурсозберігаючих технологій, підвищення енергоефективності, екологізацію виробництва та підтримку фінансової рівноваги.

Антикризова інвестиційна стратегія застосовується у випадках, коли підприємство має ознаки фінансово-економічної нестабільності або перебуває під загрозою втрати платоспроможності. У такій ситуації пріоритетом є не масштабне інноваційне зростання, а збереження життєздатності підприємства, забезпечення ліквідності, мінімізація ризиків, запобігання банкрутству чи поглинанню та поступове відновлення інвестиційної спроможності [66]. Кожна з названих стратегій повинна включати три взаємопов'язані міні-стратегії: підготовку бізнес-одиниць до інвестування, формування інвестиційних ресурсів і управління процесом інвестування. Такий підхід дозволяє не лише визначити джерела фінансування, а й забезпечити організаційну готовність підприємства до ефективного використання залучених ресурсів.

Особливість антикризової інвестиційної стратегії полягає у зміні критеріїв прийняття управлінських рішень. Якщо для стабільного підприємства головним є досягнення стратегічних цілей розвитку, то для підприємства у кризовому стані першочерговим стає нейтралізація негативного впливу зовнішнього середовища, усунення внутрішніх слабких сторін, підтримання платоспроможності, ліквідності та здатності продовжувати господарську діяльність [56, с. 19]. У цьому контексті важливу роль відіграють інвестиційні інструменти, які забезпечують залучення, розподіл і використання фінансових та нефінансових ресурсів для розвитку ресурсного потенціалу підприємства. Вони можуть включати власні кошти, кредити, лізинг, державну підтримку, гранти, донорське фінансування, венчурні інвестиції, кооперацію, партнерство, амортизаційні ресурси,

цифрові платформи та інші механізми [91, с. 230]. Структурно інструменти інвестиційної діяльності аграрних підприємств подано на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Інструменти та джерела інвестиційної діяльності аграрного підприємства (розроблено автором)

Як показує рис. 3.1, інструменти та джерела інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств доцільно систематизувати за основними групами: самофінансування, зовнішнє інвестування, банківське кредитування, інвестування коштів від реалізації активів, а також донорські й грантові ресурси. Окрему групу становлять сучасні організаційні форми реалізації інвестицій – стартапи, інноваційно-інвестиційні проєкти та бізнес-плани, які забезпечують структурованість і цільове спрямування інвестиційних процесів.

Розгляд кожної із зазначених груп інструментів дозволяє конкретизувати їх функціональне призначення та можливості використання для підвищення ефективності інвестиційної діяльності аграрних підприємств. Зокрема, самофінансування виступає базовим і найбільш доступним джерелом інвестування, що формується за рахунок амортизаційних

відрахувань та реінвестування чистого прибутку. Саме цей інструмент є визначальним для більшості підприємств, особливо в умовах обмеженого доступу до зовнішніх фінансових ресурсів.

Інвестування на основі банківського кредитування охоплює різні форми залучення позикових коштів, зокрема коротко-, середньо- та довгострокові кредити, а також інструменти комерційного кредиту, включаючи вексельні операції [57, с. 55]. Використання кредитних ресурсів дозволяє аграрним підприємствам прискорити процес оновлення матеріально-технічної бази та впровадження інновацій, однак його ефективність залежить від вартості кредитних ресурсів, умов їх надання та фінансової стійкості позичальника. Особливе значення у сучасних умовах набуває група зовнішніх інвестицій, яка включає прямі іноземні інвестиції, венчурне фінансування, участь у корпоративних структурах, агропромислову інтеграцію, а також грантові та донорські кошти [91, с. 230]. Ці джерела дозволяють не лише залучати додаткові фінансові ресурси, а й інтегрувати передові технології, управлінський досвід і доступ до нових ринків.

Інвестування за рахунок реалізації активів є додатковим внутрішнім резервом, який може використовуватися для фінансування інноваційного розвитку. Воно передбачає оптимізацію структури активів підприємства, вивільнення неефективних або застарілих ресурсів і спрямування отриманих коштів на модернізацію виробництва та впровадження нових технологій [45, с. 18]. Донорські, грантові та спонсорські кошти є важливим джерелом інвестицій, особливо для малих і середніх аграрних підприємств, які мають обмежені власні ресурси. Такі інструменти дозволяють реалізовувати інноваційні проекти без значного фінансового навантаження, а також сприяють розвитку партнерства з міжнародними організаціями, фондами та інституціями розвитку [170].

Важливу роль у формуванні ефективного інвестиційного механізму відіграють інноваційні форми організації інвестування, зокрема стартапи, інноваційно-інвестиційні проекти та бізнес-плани. Вони забезпечують

системність інвестиційної діяльності, обґрунтування її економічної доцільності, визначення джерел фінансування та очікуваних результатів, а також підвищують інвестиційну привабливість аграрних підприємств [168, с. 154]. У процесі формування та реалізації інвестиційної політики визначальним чинником залишається роль держави. Саме державна підтримка забезпечує створення сприятливого інституційного середовища, розвиток фінансової інфраструктури, доступ до кредитних ресурсів, стимулювання інноваційної діяльності, а також формування ефективних механізмів залучення інвестицій [62, с. 146].

Система вибору інструментів, засобів і процедур інвестиційної діяльності залежно від типу ресурсної та інвестиційної стратегії аграрного підприємства представлена в табл. 3.5. Вона дозволяє узгодити наявні джерела фінансування з цілями інноваційного розвитку, фінансовими можливостями підприємства та умовами зовнішнього середовища, що в підсумку сприяє підвищенню ефективності інвестування та забезпеченню сталого розвитку аграрного виробництва.

Таблиця 3.5

Інвестиційні стратегії аграрних підприємств та інструменти їх імплементації*

Інструменти, засоби, процедури	Інвестиційна стратегія інтенсивного розвитку	Інвестиційна стратегія сталого розвитку підприємства	Антикризова інвестиційна стратегія
Самофінансування	+	+	+
Лізинг	+	+	-
Короткострокові кредити	+	+	-
Довгострокові кредити	+	+	-
Вексельне кредитування	+	+	+
Інвестування коштів від продажу активів	+	+	+
Корпоратизація	+	+	-
Агропромислова інтеграція	+	+	+
Прямі інвестиції	+	+	+
Венчурне інвестування	+	-	-
Використання аграрних розписок	+	+	+

* Складено автором

У процесі дослідження джерел і можливостей збільшення інвестування в інноваційний розвиток аграрних підприємств встановлено, що розширення ресурсного забезпечення безпосередньо впливає на здатність підприємств використовувати різноманітні інструменти, джерела, засоби та процедури інвестиційної діяльності [57, с. 55]. Чим вищим є рівень фінансового, матеріально-технічного, кадрового та управлінського потенціалу підприємства, тим ширшими є його можливості щодо залучення інвестицій, впровадження інноваційних технологій, модернізації виробництва та підвищення конкурентоспроможності.

Водночас, однією з причин недостатньої результативності інвестиційної діяльності аграрних підприємств є низький рівень організації управлінських процесів, недостатня кваліфікація менеджерів і працівників, а також обмеженість інноваційних компетентностей [56, с. 19]. На практиці трапляються випадки, коли сільськогосподарські підприємства, розташовані в одній природно-кліматичній зоні, мають подібні типи ґрунтів, рівень родючості та виробничі умови, але демонструють різні результати ефективності господарювання. Це свідчить про те, що конкурентоспроможність аграрного підприємства визначається не лише ресурсами, а й якістю управління, рівнем професійної підготовки персоналу та здатністю впроваджувати інноваційні рішення.

Особливої уваги потребує проблема управлінської та інноваційної підготовки керівників аграрних підприємств. Значна частина власників і менеджерів отримувала професійний досвід у період, коли ринкові, інвестиційні та цифрові підходи ще не були визначальними для аграрного виробництва. Тому їх компетенції не завжди відповідають сучасним вимогам управління інноваційним розвитком, залучення інвестицій, роботи з цифровими платформами, грантовими програмами, лізингом, стартапами, бізнес-плануванням та проєктним менеджментом [158, с. 188].

Через поєднання фінансових обмежень, недостатнього рівня менеджменту, низької культури землеробства та слабкої інноваційної

орієнтації у значній кількості малих і середніх аграрних підприємств продовжує використовуватися фізично та морально застаріла техніка [73]. Це негативно впливає не лише на продуктивність праці та собівартість продукції, а й на стан ґрунтів, якість виконання технологічних операцій, обсяги виробництва та екологічну стійкість аграрного господарювання.

За таких умов впровадження ресурсо- та енергозберігаючих, цифрових, інформаційних і технологічних інновацій може суттєво змінити ситуацію. Проте для цього необхідні не лише фінансові ресурси, а й підвищення обізнаності власників, підготовка кваліфікованого менеджменту, розвиток консультативного супроводу, удосконалення постачання техніки й обладнання, а також доступ до державних, банківських, лізингових, грантових і партнерських джерел фінансування [91, с. 230].

Важливою перевагою інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств є можливість його поетапного здійснення. Інвестиції можуть залучатися поступово, відповідно до нагальності проблем, фінансових можливостей підприємства, етапів виробничого циклу та стратегічних пріоритетів розвитку. Такий підхід особливо важливий для малих і середніх підприємств, які не завжди можуть одночасно профінансувати повне техніко-технологічне оновлення [45, с. 18]. У межах відтворювального процесу в аграрному виробництві доцільно виокремити три основні етапи інвестиційного забезпечення.

Першим є етап авансування, під час якого відбувається залучення, акумулювання та спрямування фінансових ресурсів у різні форми капіталу. На цьому етапі підприємство визначає джерела фінансування, обсяги необхідних інвестицій, пріоритети їх використання та очікувані результати. Другим є етап виробництва, на якому залучені інвестиційні ресурси трансформуються у виробничий процес через використання основних засобів, оборотних активів, трудових ресурсів, технологій та управлінських рішень.

Саме на цьому етапі інновації забезпечують підвищення продуктивності, зниження витрат, покращення якості продукції та раціональніше використання

ресурсів. Третім є етап реалізації, коли готова продукція надходить на ринок і забезпечує підприємству виручку та прибуток. Отриманий прибуток може бути реінвестований у наступний виробничий цикл, оновлення основних засобів, придбання сучасної техніки, цифровізацію управління, впровадження нових технологій або розширення діяльності [179, с. 32].

Таким чином, інвестиції відіграють ключову роль на кожному етапі відтворювального процесу аграрного підприємства. На етапі авансування вони формують фінансову основу господарської діяльності; на етапі виробництва забезпечують технологічний рівень, ресурсну ефективність і якість продукції; на етапі реалізації сприяють формуванню прибутку, фінансової стійкості та конкурентних позицій підприємства на внутрішньому й зовнішньому ринках [66]. Потреба в капіталі для забезпечення інноваційного розвитку виникає через часовий розрив між витратами на придбання основних засобів, сировини, матеріалів, технологій, послуг і моментом отримання доходів від реалізації продукції. Тому інвестиційні ресурси мають покривати не лише витрати на основні засоби та нематеріальні активи, а й потребу в оборотному капіталі, необхідному для безперервного виробничого процесу.

Планування необхідного обсягу фінансових ресурсів для інноваційного розвитку починається з визначення напрямів і структури витрат. У рослинництві вони розраховуються на основі технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур, а у тваринництві – на основі виробничих програм [56, с. 19]. До таких витрат належать постійні й змінні витрати, витрати на насіння, корми, добрива, засоби захисту рослин, паливно-мастильні матеріали, оплату праці, ремонт техніки, енергоносії, ветеринарне забезпечення, цифрові сервіси та інші елементи виробничого процесу.

Отримана величина витрат формує планову виробничу собівартість продукції. На наступному етапі необхідно визначити можливі резерви її зниження за кожною статтею витрат. Саме тут інноваційні технології відіграють особливо важливу роль, оскільки дозволяють зменшити перевитрати ресурсів, оптимізувати виробничі операції, скоротити втрати,

підвищити продуктивність праці та ефективність використання оборотних активів [148, с. 36].

Мінімізація собівартості сільськогосподарської продукції та підвищення її конкурентоспроможності можливі лише за умови системного впровадження інноваційної діяльності. Йдеться про точне землеробство, цифровий облік, автоматизоване планування, диференційоване внесення ресурсів, енергозберігаючі технології, сучасну техніку, покращення логістики, ефективне управління запасами, контроль якості та використання аналітичних інструментів для прийняття управлінських рішень [171, с. 169].

Узагальнення послідовності формування потреби в інвестиційних ресурсах, їх залучення та використання для зниження собівартості й підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств наведено на рис. 3.4. Саме така логіка дозволяє поєднати джерела інвестування з конкретними напрямками інноваційного розвитку та забезпечити більш ефективне використання фінансових ресурсів у виробничому процесі. Основними джерелами резервів зниження собівартості сільськогосподарської продукції в контексті збільшення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств є не лише економія окремих видів ресурсів, але ,насамперед, підвищення загальної результативності виробництва [91, с. 230]. Йдеться про таку організацію господарської діяльності, за якої впровадження інноваційних технологій забезпечує зростання урожайності, продуктивності праці, ефективності використання землі, техніки, матеріальних ресурсів та управлінського потенціалу підприємства.

Важливим напрямом формування внутрішніх інвестиційних можливостей є розширення виробництва на основі сучасних агротехнологій. До них належать використання високопродуктивного селекційного насіння, гібридів, нових сортів сільськогосподарських культур, біотехнологічних рішень, а також удосконалення племінної роботи у тваринництві [3, с. 178]. Такі заходи дозволяють підвищити обсяги виробництва, поліпшити якість продукції, зменшити втрати та сформувати додатковий прибуток, який у подальшому

може бути спрямований на самофінансування інноваційного розвитку.

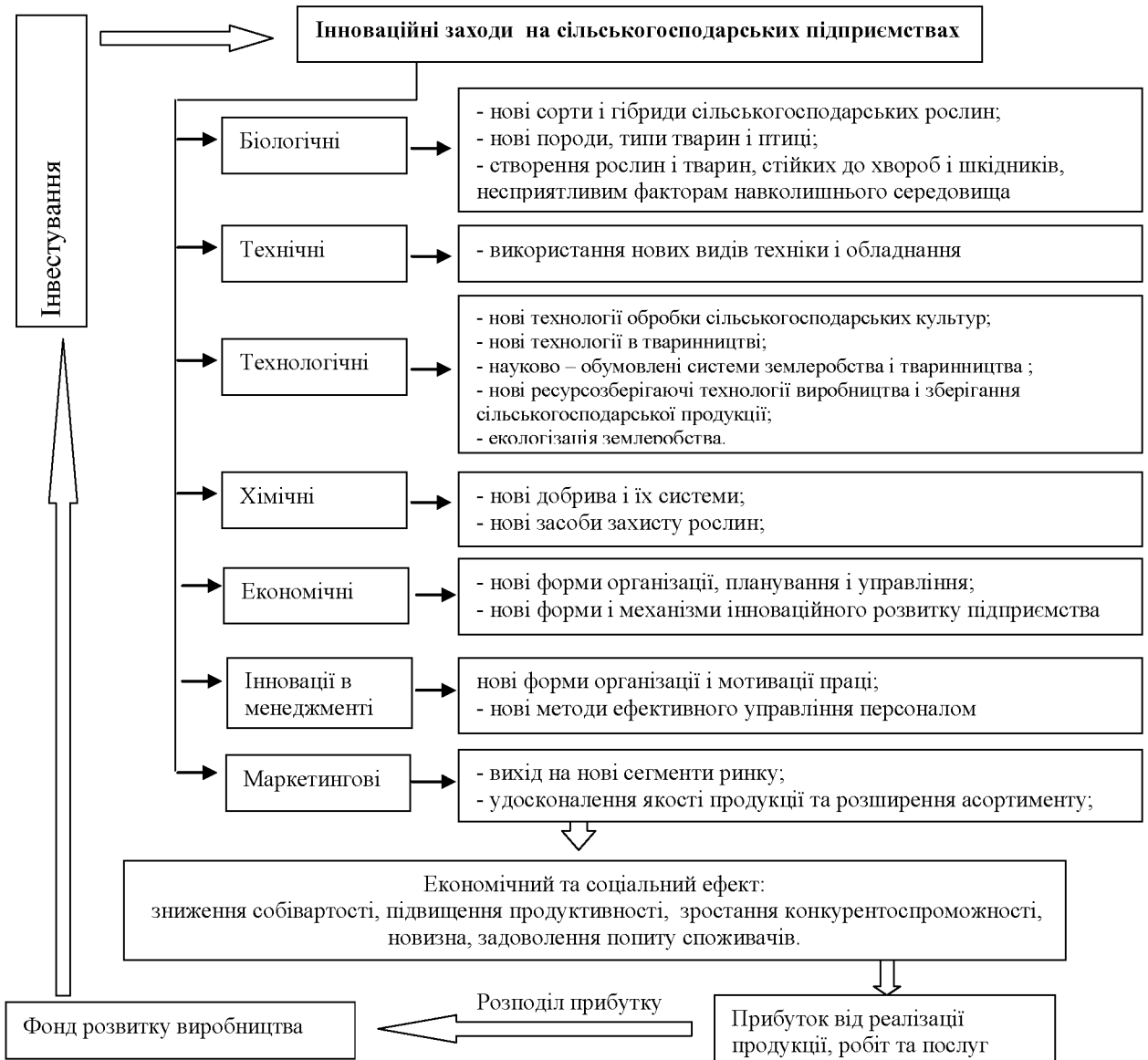

Рис. 3.2. Напрями інвестування інноваційних процесів у сільськогосподарських підприємствах (розроблено автором)

Окрему роль у зниженні собівартості та нарощуванні інвестиційного потенціалу відіграють супутникові технології, геоінформаційні системи та безпілотні літальні апарати. Їх використання дає можливість здійснювати оперативний моніторинг стану ґрунтів, посівів, водозабезпечення, розвитку рослин, поширення хвороб і шкідників. На основі таких даних підприємство може точніше визначати потребу в добривах, засобах захисту рослин, воді, паливно-мастильних матеріалах та інших ресурсах. Це забезпечує перехід від

рівномірного до диференційованого використання ресурсів, що знижує витрати і підвищує економічну віддачу виробництва.

Важливим джерелом підвищення інвестиційної спроможності є цифровізація управління виробничими та бізнес-процесами. Використання великих даних, автоматизованих систем обліку, цифрового планування, контролю роботи техніки й персоналу дозволяє оптимізувати організацію праці, скорочувати непродуктивні витрати часу, зменшувати енергетичні та ресурсні витрати, а також підвищувати прозорість управлінських рішень. У результаті підприємство отримує можливість не лише знижувати собівартість продукції, а й формувати більш стабільний фінансовий потік для подальшого інвестування.

Отже, внутрішні резерви збільшення інвестування інноваційного розвитку формуються через поєднання технологічного оновлення, цифровізації, ресурсозбереження, підвищення продуктивності праці та ефективного управління витратами. Зниження собівартості в цьому випадку не є наслідком простого скорочення витрат, а результатом переходу до якісно нової моделі господарювання, орієнтованої на інновації, аналітику, точність і економічну результативність.

На наступному етапі стратегічного планування необхідно визначити можливість залучення власних фінансових ресурсів, оцінити обсяг потенційного самофінансування та сформулювати плановий фінансовий потік, який може бути спрямований на реалізацію інноваційно-інвестиційних проєктів. Логіку визначення власних джерел фінансування, їх взаємозв'язок із виробничими витратами, прибутком і подальшим інвестуванням інноваційного розвитку аграрного підприємства наведено на рис. 3.3. Розрахунок потреби в інвестиційних ресурсах для інноваційного розвитку аграрних підприємств доцільно здійснювати на основі конкретних інвестиційних проєктів, спрямованих на впровадження інноваційних технологій, модернізацію матеріально-технічної бази або реалізацію інших нововведень. Такий підхід дає змогу не лише визначити загальну суму

необхідного фінансування, а й деталізувати її за етапами інвестиційного процесу, джерелами покриття, строками використання та очікуваними результатами. При цьому обов'язково мають враховуватися доступні власні ресурси підприємства на конкретний момент часу, а також обсяг коштів, які можуть бути сформовані у майбутньому за рахунок внутрішніх джерел і спрямовані на інноваційно-інвестиційну діяльність.

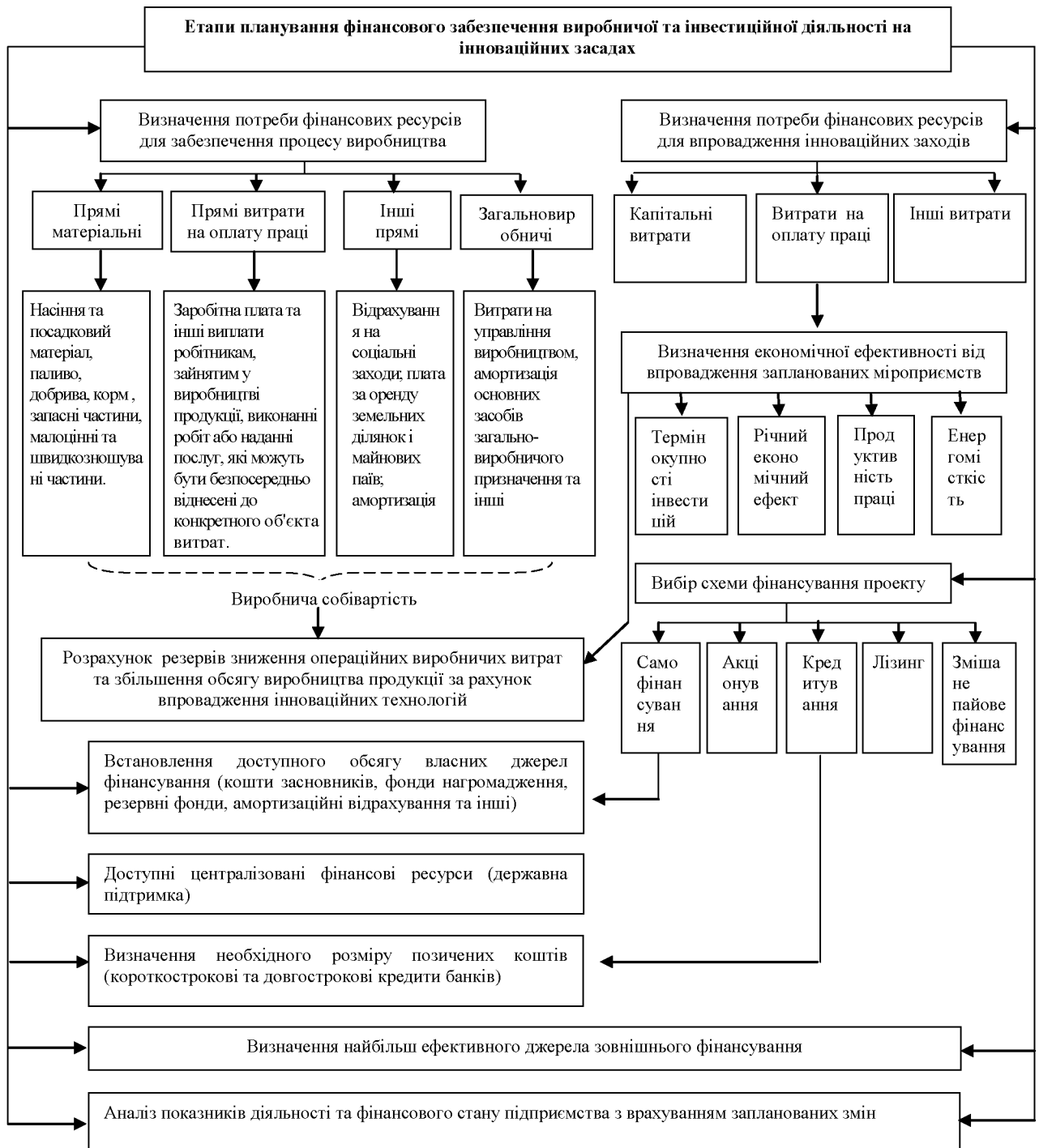

Рис. 3.3. Процедури стратегічного планування створення інвестиційних конкурентних переваг (розроблено автором)

До власних джерел фінансування інвестиційних програм належать амортизаційні відрахування, частина чистого прибутку, що спрямовується на реконструкцію, технічне переоснащення, нове будівництво, придбання техніки, впровадження інноваційних технологій, цифровізацію виробничих і управлінських процесів [72, с. 112]. Саме ці ресурси є найбільш доступними для аграрних підприємств, однак їх обсяги часто залишаються недостатніми для повноцінного оновлення матеріально-технічної бази, особливо в умовах воєнних ризиків, зростання собівартості та обмеження прибутковості.

Після визначення обсягу власних ресурсів необхідно обґрунтувати потребу в залученні зовнішнього фінансування, насамперед кредитів, позик, лізингових ресурсів, грантів, донорської підтримки або інвестицій партнерів. При використанні банківського кредитування важливо встановити оптимальний строк користування кредитними ресурсами, який дозволить зберегти платоспроможність і фінансову стійкість підприємства [57, с. 55]. Період залучення кредитних коштів має охоплювати проміжок від моменту отримання позики до її повного погашення разом із відсотками, а його тривалість повинна відповідати виробничому циклу, строкам окупності інноваційного проекту та сезонності аграрного виробництва.

Важливим непрямым інструментом стимулювання інвестування є податкова політика. Йдеться про такі механізми оподаткування, які дозволяють збільшувати обсяги заощаджень підприємств через зменшення податкової бази на суму коштів, спрямованих на інвестиції [85, с. 133]. У цьому контексті доцільним є посилення ролі податкових стимулів для підприємств, які вкладають кошти в інноваційні технології, енергоефективне обладнання, цифрові системи управління, екологічно безпечне виробництво та модернізацію основних засобів.

Для активізації інвестиційної діяльності необхідно забезпечити цільове використання амортизаційних відрахувань на капітальні вкладення, залучення коштів населення, комерційних банків, іноземних інвесторів, міжнародних фінансових організацій, донорських фондів і партнерських

структур. Водночас цінові відносини в аграрній сфері слід розглядати не ізольовано, а в межах усього процесу відтворення — від придбання матеріально-технічних ресурсів, насіння, добрив, пального, засобів захисту рослин до реалізації готової продукції [101, с. 10]. Саме справедливий ціновий паритет між витратами і доходами аграрного товаровиробника формує основу для накопичення власних інвестиційних ресурсів.

На державному рівні доцільно розробляти цільові програми інвестиційної підтримки інноваційного розвитку аграрних підприємств із чітким визначенням пріоритетів, обсягів фінансування, механізмів відбору проєктів і критеріїв оцінки їх результативності. Одним із ключових напрямів такої політики має бути розвиток сучасної техніки та обладнання для сільського господарства, підтримка вітчизняного машинобудування, формування ефективного ринку капіталу для аграрних товаровиробників, розвиток ринку засобів виробництва, цифрових технологій і нових агротехнологічних рішень [100, с. 15].

Інвестиційна політика в аграрному секторі має також спрямовуватися на виробництво тих видів продукції, попит на які не повністю задовольняється на внутрішньому ринку, а також на підтримку соціального розвитку сільських територій, охорону навколишнього середовища, збереження земельних ресурсів і підвищення якості життя сільського населення [62, с. 146]. Це дозволяє розглядати інвестування інноваційного розвитку не лише як економічний, а й як соціально-екологічний процес.

Перспективним інструментом інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств може стати створення спеціалізованих венчурних фондів на основі державно-приватного партнерства. Такі фонди доцільно орієнтувати на фінансування аграрних стартапів, інноваційно-інвестиційних проєктів, цифрових сервісів, біотехнологій, агродронів, систем точного землеробства, енергоефективних рішень, технологій переробки та зберігання продукції [94, с. 14]. Венчурне фінансування є особливо важливим для тих інновацій, які мають високий

потенціал зростання, але потребують початкового капіталу та супроводжуються підвищеним ризиком.

Відповідно до національного законодавства, венчурний фонд є недиверсифікованим інвестиційним фондом закритого типу, що здійснює приватне розміщення цінних паперів серед юридичних і фізичних осіб. Його активи можуть включати цінні папери, корпоративні права та інші інструменти, пов'язані з об'єктами інвестування. Закритий характер венчурних фондів дає змогу акумулювати ресурси на визначений строк, реалізовувати інноваційні проєкти з довшим періодом окупності, оптимізувати оподаткування, диверсифікувати ризики та забезпечувати належний контроль за використанням інвестиційних коштів [168, с. 154].

Визначені джерела, інструменти й напрями інвестиційного забезпечення формують основу концепції інтеграційного організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком аграрних підприємств. Такий механізм має поєднувати фінансове планування, проєктний менеджмент, цифрове управління, контроль витрат, оцінку ефективності інноваційних проєктів, залучення інвестиційних ресурсів і раціональний їх розподіл між виробничими, технічними, технологічними, маркетинговими та екологічними напрямками розвитку [56, с. 19].

Реалізація цієї концепції передбачає розробку інвестиційних стратегій залежно від виробничо-ресурсного та фінансово-економічного потенціалу аграрного підприємства, його місії, цілей, масштабів виробництва, спеціалізації, рівня диверсифікації та конкурентної позиції [66]. Для великих підприємств пріоритетними можуть бути комплексна цифровізація, автоматизація, розвиток переробки й експортної логістики. Для середніх і малих підприємств — оновлення техніки, лізинг, кооперація, грантова підтримка, точкове впровадження енергоощадних і ресурсозберігаючих технологій.

Особливості інтеграції системи управління інноваційно-інвестиційним розвитком у менеджмент аграрних підприємств зумовлюють доцільність

використання інструментів проєктного менеджменту. Йдеться про оцінку інноваційних проєктів, прогнозування очікуваних ефектів, визначення джерел фінансування, залучення інвестиційних ресурсів, раціоналізацію їх розподілу, контроль витрат і результатів [91, с. 230]. У структурі управління підприємством доцільно формувати центри витрат і центри відповідальності, які забезпечуватимуть контроль за реалізацією інноваційно-інвестиційних проєктів та стануть основою системи контролінгу.

Підвищення ефективності інвестування в інноваційний розвиток має супроводжуватися не лише зниженням витрат, а й збільшенням доходів. Одним із шляхів цього є підвищення цін на продукцію з кращими якісними, екологічними, функціональними або споживчими характеристиками. Для цього аграрним підприємствам необхідно впроваджувати інновації у маркетингово-збутову діяльність: створювати нові бренди й товарні марки, розвивати онлайн-продажі, використовувати цифрові канали комунікації зі споживачами, застосовувати поведінкові підходи до формування попиту та оптимізувати канали реалізації продукції [138, с. 29].

Отже, інноваційно-інвестиційний розвиток аграрних підприємств повинен поєднувати техніко-технологічне оновлення з фінансовими, управлінськими та маркетинговими змінами. Саме комплексність таких стратегій дозволяє досягати високої окупності інвестицій, підвищувати прибутковість, формувати конкурентні переваги та забезпечувати довгострокову стійкість підприємств [153, с. 164].

При оцінці конкурентних переваг, рівня розвитку потенціалу та конкурентоспроможності аграрних підприємств необхідно враховувати їх спеціалізацію, рівень диверсифікації, розміри, масштаби виробництва, ресурсне забезпечення, фінансовий стан, інвестиційні можливості та ризики впровадження інновацій. Це дає змогу сформувати типологію стратегій інноваційно-інвестиційного розвитку, доповнивши традиційні критерії показниками об'єктної орієнтації інвестицій, їх обсягу, інтенсивності інвестиційного процесу та внеску у створення конкурентних переваг [45, с.

18]. У результаті встановлення взаємозв'язку між формуванням конкурентних переваг аграрних підприємств, їх ефективною діяльністю та інноваційно-інвестиційною активністю доцільно виокремити кілька основних типів функціональних стратегій, які подано у табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Функціональні стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств

Тип стратегії	Основний зміст	Джерела та інструменти інвестування	Очікуваний результат
Стратегія зниження витрат через техніко-технологічні інновації	Впровадження сучасної техніки, точного землеробства, автоматизації, цифрового контролю	Власні кошти, лізинг, кредити, державна компенсація, гранти	Зменшення собівартості, підвищення продуктивності, економія ресурсів
Стратегія зниження витрат за рахунок масштабування виробництва	Нарощування обсягів виробництва, концентрація ресурсів, ефект масштабу	Реінвестований прибуток, кредити, зовнішні інвестиції, агропромислова інтеграція	Зниження питомих витрат, посилення ринкових позицій
Стратегія скорочення витрат через розширення земельного банку	Оптимізація землекористування, збільшення площ обробітку, аудит земельних ресурсів	Оренда, кооперація, корпоративні інвестиції, ГІС-управління	Зростання виробничого потенціалу, підвищення ефективності використання техніки
Стратегія підвищення цін через зміну каналів розподілу	Перехід до прямих продажів, онлайн-реалізації, контрактів із переробниками, HoReCa	Маркетингові інвестиції, цифрові платформи, брендинг	Зростання доходів, зменшення залежності від посередників
Стратегія зростання доходів через диверсифікацію виробництва	Розвиток нових культур, тваринництва, переробки, енергетичних або сервісних напрямів	Власні кошти, гранти, донорські програми, державно-приватне партнерство	Розширення джерел прибутку, зниження ризиків моноспеціалізації
Стратегія збільшення доходів через диференціацію продукції	Виробництво органічної, нішевої, якіснішої або брендваної продукції	Інвестиції в сертифікацію, маркетинг, якість, переробку	Підвищення ціни реалізації, формування лояльності споживачів
Стратегія інноваційного управління	Впровадження проектного менеджменту, контролінгу, центрів відповідальності, KPI	Внутрішні ресурси, консалтинг, цифрові системи управління	Підвищення керованості інвестицій, прозорість витрат і результатів
Антикризова інвестиційна стратегія	Збереження платоспроможності, оновлення критично важливих активів, мінімізація ризиків	Державна підтримка, пільгові кредити, гранти, донорська допомога	Відновлення фінансової стійкості, запобігання банкрутству

Складено автором.

Наведена типологія дозволяє узгодити джерела і можливості інвестування з конкретними цілями інноваційного розвитку аграрних підприємств. Вибір відповідної стратегії має здійснюватися з урахуванням фінансового стану підприємства, його виробничого потенціалу, доступу до інвестиційних ресурсів, рівня інноваційної готовності та стратегічних пріоритетів розвитку.

3.3. Інноваційні інструменти, механізми та методи власне інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств

Ефективне інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств потребує не лише визначення джерел фінансування, а й вибору конкретних інструментів, механізмів і методів їх практичного використання. Якщо у попередніх підрозділах було обґрунтовано потребу в нарощуванні інвестиційних ресурсів, то в межах цього підрозділу доцільно зосередити увагу на тому, яким чином ці ресурси можуть бути залучені, розподілені та використані для впровадження інноваційних проєктів у господарську діяльність аграрних підприємств.

Особливого значення в сучасних умовах набувають інноваційно-інвестиційні проєкти, які поєднують виробничу, технологічну, фінансову, маркетингову та організаційно-управлінську складові. Саме проєктний підхід дає змогу не лише визначити загальну потребу в інвестиціях, а й розподілити їх за етапами реалізації, обґрунтувати очікувані результати, оцінити ризики, джерела фінансування, строки окупності та вплив на конкурентоспроможність підприємства.

Одним із перспективних напрямів конкурентоспроможного інноваційного розвитку аграрних підприємств, у т.ч. малих і середніх, є

диверсифікація виробничої діяльності. Її актуальність посилюється в умовах воєнних ризиків, нестабільності логістики, проблем зі зберіганням і реалізацією зернових та технічних культур, а також необхідності формування додаткових джерел доходу. У структурі рослинництва, поряд із традиційними зерновими та олійними культурами, доцільно розвивати інноваційне овочівництво, яке має стабільний споживчий попит і значний потенціал переробки.

У цьому контексті для умов Полтавської області може бути запропонований інноваційно-інвестиційний проєкт із впровадження екологічно безпечної технології вирощування томатів у ПСП «Полтавські лани» – назва умовна. Проєкт передбачає отримання свіжої продукції, сировини для переробної промисловості та насіння нових високопродуктивних сортів промислового типу. Його реалізація може стати прикладом поєднання технологічної модернізації, диверсифікації виробництва, розвитку переробки та зміцнення інвестиційного потенціалу аграрного підприємства.

Метою інноваційного проєкту є забезпечення підприємств-партнерів, населення Полтавської області та інших регіонів України екологічно безпечною свіжою овочевою продукцією, а також сировиною для виробництва соків, томатних консервів, соусів, кетчупів і продуктів дитячого харчування. Крім того, проєкт орієнтований на створення конкурентоспроможної виробничої бази для вирощування насіння овочевих культур і задоволення потреб аграрних підприємств та фермерських господарств у насінні томатів вітчизняного виробництва.

Загальна вартість інноваційного проєкту становить 45,0 млн грн, з яких 15,0 млн грн можуть бути забезпечені за рахунок власних коштів підприємства, а 30,0 млн грн – шляхом залучення кредитної лінії, пільгового кредитування, державної цільової підтримки, національних або міжнародних грантів. Така структура фінансування дозволяє поєднати власні ресурси підприємства із зовнішніми джерелами інвестування, що є особливо

важливим для реалізації капіталомістких інноваційних проєктів.

Запорукою результативності проєкту є правильний вибір напряму діяльності та ринкового сегмента. Попит на свіжі томати та продукти їх переробки залишається стабільним, а розвиток власного насінництва дозволяє зменшити залежність від імпортного насінневого матеріалу, підвищити технологічну самостійність підприємства та сформувати додаткове джерело доходу. Переваги проєкту проявляються у таких напрямках:

1. Зниження собівартості продукції за рахунок збалансованого використання агротехнічних чинників продуктивності, економії енергоресурсів і раціоналізації технологічних операцій.

2. Підвищення якості продукції завдяки високому вмісту сухих речовин у помідорах, що забезпечує кращі смакові властивості свіжої продукції та більший вихід томатної пасти під час переробки.

3. Екологічна безпечність виробництва, яка досягається шляхом біологізації технологічних циклів, використання органічних добрив і біологічних засобів захисту рослин.

4. Агротехнічний ефект, оскільки помідори є цінною культурою у сівозміні та можуть виступати добрим попередником для інших культур.

5. Безвідходність технологічного процесу, адже томатна маса може спрямовуватися на переробку, насіння – на реалізацію, а жмих – на кормові або інші господарські потреби.

ПСП «Полтавські лани» може забезпечити самостійне формування сировинної бази, організацію її розміщення, контроль технологічного процесу та подальше використання продукції за кількома напрямками. На основі обліку ресурсів, попередньої оцінки виробничих можливостей і фінансових потреб підприємства доцільно сформувати графік виконання інноваційного проєкту, визначити потребу в кредитних або грантових ресурсах, розрахувати окупність інвестицій та оцінити зовнішні й внутрішні ризики його реалізації.

**Графік виконання інноваційного проєкту з вирощування томатів у
ПСП «Полтавські лани», 2026-2027 рр.**

№ з/п	Етапи робіт	Початок виконання	Закінчення виконання	Вартість етапу, тис. грн
1	Осіньня підготовка ґрунту	08.2026	09.2026	875
2	Внесення органічних добрив	08.2026	09.2026	1200
3	Весняна підготовка ґрунту	04.2027	04.2027	675
4	Посів томатів	04.2027	05.2027	1500
5	Догляд за посівами	05.2027	08.2027	1500
6	Збирання врожаю	08.2027	10.2027	6250
7	Первинна переробка томатів	08.2027	10.2027	1750
8	Підготовка насіння	08.2027	11.2027	1250
9	Придбання самохідних томатозбиральних комбайнів «Ромас 08 35»	01.2027	07.2027	7000
10	Придбання самохідного обприскувача ВАКСАМ СШМАС	02.2027	04.2027	1800
11	Придбання дисків для лущення стерні	03.2027	04.2027	760
12	Придбання та монтаж лінії з видалення насіння томатів	07.2027	09.2027	7500
13	Придбання та монтаж фасувальної лінії	07.2027	10.2027	11000
14	Закупівля мінеральних та органічних добрив	09.2026	04.2027	1400
15	Закупівля біологічних засобів захисту рослин	04.2027	08.2027	540
	Всього			45000

Складено автором.

У запропонованому графіку виконання інноваційного проєкту особливу увагу слід звернути на найбільш капіталомісткі етапи. До них належать придбання самохідних томатозбиральних комбайнів вартістю 7,0 млн грн, лінії з видалення насіння томатів вартістю 7,5 млн грн та фасувальної лінії вартістю 11,0 млн грн. Сукупно ці три напрями потребують 25,5 млн грн, що становить 56,7% загальної вартості проєкту. Саме тому для їх фінансування доцільно використовувати поєднання власних коштів, кредитної лінії, лізингу, грантової підтримки або державних програм компенсації вартості обладнання.

Графік реалізації проєкту має не лише організаційне, а й інвестиційне значення. Його дотримання дозволяє синхронізувати строки залучення фінансових ресурсів із фактичними потребами підприємства, уникнути простоїв, забезпечити своєчасне виконання технологічних операцій і своєчасно отримати економічний результат від реалізації продукції. Це особливо важливо для овочівництва, де порушення строків підготовки ґрунту, посіву, догляду або збирання врожаю може істотно знизити урожайність, якість продукції та очікувану окупність інвестицій.

Запропонований інноваційно-інвестиційний проєкт є прикладом використання проєктного підходу як одного з методів інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрного підприємства. Він поєднує власні та залучені джерела фінансування, передбачає модернізацію матеріально-технічної бази, впровадження екологічно безпечної технології, розвиток переробки, виробництво насіння та формування доданої вартості. Для більш повної оцінки його практичної реалізації необхідно розглянути не лише графік виконання робіт, а й фінансові умови залучення ресурсів, очікувані результати окупності та можливі ризики, що виникають у процесі реалізації проєкту.

Згідно з проведеними розрахунками, для реалізації інноваційного проєкту з диверсифікації виробництва та впровадження екологічно безпечної технології вирощування томатів ПСП «Полтавські лани» потребує залучення кредитних ресурсів у розмірі 30,0 млн грн. З огляду на загальну вартість проєкту 45,0 млн грн, така сума кредитування є обґрунтованою, оскільки решта фінансування може бути забезпечена за рахунок власних коштів підприємства, грантової підтримки або інших джерел співфінансування.

Важливою умовою фінансової стійкості проєкту є прийнятний рівень вартості кредитних ресурсів. За нашими розрахунками, відсоткова ставка за кредитом не повинна перевищувати 7% за умов пільгового кредитування або часткової компенсації відсотків. У разі суттєвого зростання вартості кредиту підприємство може зіткнутися з проблемами своєчасного виконання

кредитних зобов'язань, а строк повернення залучених коштів може перевищити запланований п'ятирічний період.

Таблиця 3.8

Пропозиції щодо забезпечення та повернення кредиту ПСП «Полтавські лани» на впровадження інноваційного проєкту з диверсифікації виробництва

№ з/п	Показники	Розмір
1	Сума кредиту	30,0 млн грн
2	Відсоткова ставка	До 7%
3	Термін погашення кредиту та виплати відсотків	5 років
4	Забезпечення повернення кредиту	
4.1	Застава	1000,00 тис. грн
4.2	Виробничі приміщення	28375,12 тис. грн
4.3	Офісні приміщення	490,83 тис. грн
4.4	Сільськогосподарські машини	18777,20 тис. грн
	Разом вартість забезпечення	48643,15 тис. грн

Складено автором.

Забезпечення повернення кредиту підтверджується наявністю у підприємства виробничих та офісних приміщень загальною вартістю 28865,95 тис. грн, що становить 96,2% від суми кредиту. Додатково підприємство може використати заставу та сільськогосподарські машини. Загальна вартість запропонованого забезпечення становить 48643,15 тис. грн, тобто перевищує суму кредиту на 18643,15 тис. грн. Це підвищує кредитоспроможність підприємства та створює додаткові гарантії для банку або іншої фінансової установи.

Після визначення умов кредитування та забезпечення повернення позикових коштів доцільно здійснити фінансово-економічний розрахунок окупності інноваційного проєкту. Такий розрахунок дозволяє оцінити, чи здатне підприємство забезпечити стабільний грошовий потік, своєчасно обслуговувати кредитні зобов'язання та отримувати позитивний фінансовий результат упродовж усього періоду реалізації проєкту.

За прогнозними розрахунками, найнижчий фінансовий результат

очікується у третьому році реалізації проєкту, коли чистий прибуток становитиме 194 тис. грн. Це пояснюється тим, що приріст виручки від реалізації продукції у цьому році є порівняно незначним, тоді як поточні витрати та обсяг повернення кредиту зростають. У наступні роки очікується стабілізація фінансового результату на рівні 656-662 тис. грн, що свідчить про можливість поступового обслуговування кредиту без критичного погіршення платоспроможності підприємства.

Таблиця 3.9

**Економічний розрахунок окупності інноваційного проєкту з
виробництва томатів у ПСП «Полтавські лани», тис. грн**

№ з/п	Найменування показників	2027	2028	2029	2030	2031
1	Валова виручка від реалізації продукції	12870	13000	13250	15000	15000
2	Податок на додану вартість	2145	2167	2208	2500	2500
3	Акцизний збір	-	-	-	-	-
4	Виручка від реалізації продукції без ПДВ	10725	10833	11042	12500	12500
5	Поточні витрати, всього	10064	9853	10848	11844	11838
5.1	Собівартість реалізованої продукції	4264	4056	4052	4048	4042
	прямі матеріальні витрати	2297	2097	2097	2097	2097
	прямі витрати на оплату праці	1327	1327	1327	1327	1327
	відрахування на соціальні заходи	151	151	151	151	151
	плата за оренду	98	98	98	98	98
	амортизація	127	123	119	115	109
	інші прямі витрати	77	77	77	77	77
	загальновиробничі витрати	109	105	105	105	105
	інші витрати, що відносяться на собівартість	78	78	78	78	78
5.2	Витрати, пов'язані з операційною діяльністю	375	375	375	375	375
	адміністративні витрати	203	203	203	203	203
	витрати на збут	126	126	126	126	126
	митні витрати	-	-	-	-	-
	інші операційні витрати	46	46	46	46	46
5.3	Фінансові витрати, пов'язані із залученням кредиту	5425	5422	6421	7421	7421
	витрати на сплату процентів	420	420	420	420	420
	витрати на кредитне обслуговування	5	2	1	1	1
	повернення кредиту	5000	5000	6000	7000	7000
	інші фінансові витрати	-	-	-	-	-
5.4	Інші витрати	-	-	-	-	-
6	Фінансовий результат до оподаткування	661	980	194	656	662
7	Податок на прибуток	-	-	-	-	-
8	Чистий прибуток / прогнозований залишок після обслуговування кредиту	661	980	194	656	662

Складено автором.

Наведені розрахунки свідчать, що інноваційний проєкт може бути реалізований за умови поєднання власних коштів підприємства із залученим кредитним фінансуванням, а також за умови збереження пільгової або помірної вартості кредитних ресурсів. Найбільше фінансове навантаження припадає на роки активного повернення кредиту, тому важливим завданням управління проєктом є забезпечення стабільної виручки, контроль поточних витрат і своєчасне виконання технологічних операцій.

Особливу увагу слід звернути на те, що у розрахунку до фінансових витрат включено не лише проценти й комісії за кредитом, а й повернення основної суми кредиту. Тому наведений показник чистого прибутку фактично відображає прогнозований фінансовий залишок після обслуговування кредитних зобов'язань. Це дає змогу оцінити не лише прибутковість проєкту, а й здатність підприємства забезпечувати повернення залучених ресурсів без втрати фінансової стійкості. Подальша оцінка практичної доцільності реалізації проєкту потребує аналізу його окупності, визначення можливих внутрішніх і зовнішніх ризиків, а також обґрунтування управлінських заходів щодо їх мінімізації у процесі впровадження інноваційної технології.

Реалізація інноваційно-інвестиційного проєкту потребує не лише фінансового обґрунтування, а й попередньої оцінки ризиків, які можуть вплинути на строки виконання робіт, обсяги витрат, рівень прибутковості та здатність підприємства своєчасно виконувати кредитні зобов'язання. Для аграрних підприємств така оцінка має особливе значення, оскільки їх діяльність залежить не лише від економічної ситуації, а й від природно-кліматичних умов, воєнних загроз, логістики, ринкової кон'юнктури, доступу до ресурсів і стабільності каналів збуту.

У процесі прогнозування результатів впровадження інноваційного проєкту з вирощування томатів у ПСП «Полтавські лани» було визначено основні групи ризиків, які можуть впливати на його практичну реалізацію. Їх систематизацію подано в табл. 3.10.

**Чинники ризику та їх вплив на здійснення інноваційного проєкту
ПСП «Полтавські лани»**

№ з/п	Вид ризику	Характеристика можливого прояву
1	Безпекові ризику	Воєнні загрози; можливе пошкодження виробничих об'єктів, техніки, посівів або логістичної інфраструктури; ризику мінування територій; ускладнення доступу до полів; загроза переривання виробничого циклу
2	Політико-інституційні ризику	Нестабільність державної політики підтримки агробізнесу; зміни умов кредитування, оподаткування, компенсаційних програм; можливий адміністративний тиск; ризику рейдерства або недобросовісної конкуренції
3	Економічні ризику	Інфляція; зростання цін на насіння, добрива, біологічні засоби захисту, паливо, електроенергію, обладнання; підвищення вартості кредитних ресурсів; зниження платоспроможного попиту
4	Комерційні ризику	Зменшення попиту на продукцію; посилення конкуренції; обмеження реалізації продукції; зміна закупівельних цін; ризику втрати якості продукції під час транспортування або зберігання; складність укладання довгострокових контрактів
5	Логістичні ризику	Порушення строків постачання техніки, обладнання, добрив, засобів захисту рослин; здорожчання перевезень; ускладнення доступу до переробних підприємств і ринків збуту
6	Кредитні ризику	Можливість несвоєчасного повернення кредиту; зростання фінансового навантаження; невідповідність строків надходження виручки строкам погашення кредитних зобов'язань; ризик втрати заставного майна
7	Юридичні ризику	Недосконалість або зміна нормативно-правового регулювання; ризику оформлення договорів, застави, кредитних угод, постачання обладнання та реалізації продукції
8	Валютні ризику	Імовірність зростання вартості імпортової техніки, обладнання, комплектуючих або матеріалів через зміну валютного курсу; ризик збільшення витрат за контрактами, прив'язаними до іноземної валюти
9	Технологічні і ризику	Можливі збої в роботі обладнання; недостатня кваліфікація персоналу; порушення технології вирощування, збирання, переробки або підготовки насіння
10	Природно-кліматичні ризику	Посуха, надмірні опади, град, різкі температурні коливання, поширення хвороб і шкідників, що можуть знизити урожайність і якість продукції

Складено автором

Серед наведених ризиків найскладнішими для прогнозування є безпекові, природно-кліматичні та комерційні. Безпекові ризику пов'язані з воєнною ситуацією та можуть мати прямий вплив на можливість виконання польових робіт, збереження техніки, врожаю й інфраструктури. Комерційні ризику охоплюють найширший перелік можливих загроз: від коливання попиту й цін до ускладнень зі збутом, транспортуванням і збереженням якості продукції. Саме тому в процесі реалізації проєкту необхідно передбачати систему постійного моніторингу ризиків, коригування

виробничих планів, диверсифікації каналів збуту та контролю фінансових зобов'язань. Окреме значення має контроль за кредитними операціями, оскільки значна частина проєкту фінансується за рахунок позикових ресурсів. При перевірці кредитних операцій необхідно встановити правильність нарахування і сплати відсотків за користування кредитом, у тому числі у випадку можливого прострочення платежів. Важливо також перевіряти обґрунтованість віднесення відсотків за кредитами до собівартості продукції залежно від джерела отримання кредиту, його цільового призначення, суми відсотків і строків їх погашення.

У цьому контексті важливим методом інвестиційного забезпечення є внутрішній аудит, який дозволяє своєчасно виявляти порушення в обліку кредитних ресурсів, запобігати фінансовим втратам і підвищувати прозорість використання залучених коштів. Типові порушення, які можуть бути виявлені у процесі контролю кредитних операцій, наведено в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

**Типові порушення, що виявляються у процесі контролю обліку
кредитних ресурсів і операцій з ними**

№ з/п	Можливі порушення	Характеристика порушення
1	Відсутність або неповнота документів, якими оформлено кредитні відносини	Відсутність кредитного договору, банківських виписок із позикового рахунку, реєстрів обліку, документів щодо списання сум повернення кредиту і сплати відсотків, додаткових угод до кредитного договору про зміну відсоткової ставки, строків повернення або інших умов кредитування
2	Неправомірне включення відсотків за кредитами до собівартості продукції	Включення до собівартості відсотків за кредитами, отриманими не для поточної виробничої діяльності; відсотків, нарахованих, але фактично не сплачених на кінець звітного періоду; відсотків за простроченими кредитами; відсотків за кредитами, отриманими для інвестиційної або фінансової діяльності
3	Порушення принципів оцінки майна	Неправильне включення до інвентарної вартості об'єктів основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних активів сум кредиту або відсотків після прийняття цих об'єктів на облік
4	Невідповідність цільового використання кредитних коштів умовам договору	Використання кредиту не на ті потреби, які були визначені в кредитній угоді або бізнес-плані інноваційного проєкту
5	Порушення строків погашення кредиту та відсотків	Несвоєчасне повернення основної суми боргу або сплати відсотків, що може спричинити штрафні санкції та погіршення кредитної історії підприємства
6	Недостатній контроль за заставним майном	Відсутність актуальної оцінки застави, неналежне документальне оформлення заставного майна або відсутність контролю за його збереженням

Складено автором

Крім контролю власне кредитних операцій, важливо перевіряти відповідність обліку зобов'язань вимогам П(С)БО 11 «Зобов'язання». Це особливо актуально для інноваційно-інвестиційних проєктів, у яких використовуються довгострокові кредити, відстрочені платежі, лізингові зобов'язання або інші форми залученого фінансування. Основні порушення, які можуть бути виявлені внутрішніми аудиторами під час дослідження облікових документів, операцій і записів, наведено в табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Порушення вимог П(С)БО 11 «Зобов'язання», які можуть бути виявлені внутрішніми аудиторами

№ з/п	Питання, що досліджується	Можливі порушення	Пункти П(С)БО 11, що порушуються
1	Визнання зобов'язання	Недостовірне визначення оцінки зобов'язань; відсутність імовірності зменшення економічних вигод у майбутньому	п. 5
2	Класифікація зобов'язань	Недотримання вимог щодо віднесення зобов'язань до відповідних класифікаційних груп	п. 6–7
3	Визнання довгостроковими зобов'язань, на які нараховуються відсотки і які підлягають погашенню протягом 12 місяців з дати балансу	Порушення умов визнання зобов'язання довгостроковим; первісний термін погашення був меншим за 12 місяців; відсутнє документальне підтвердження переоформлення зобов'язання на довгострокове	п. 8
4	Визнання зобов'язань за кредитною угодою, умови якої порушено	Неправильне визнання зобов'язання довгостроковим за відсутності згоди кредитора не вимагати дострокового погашення	п. 9
5	Оцінка довгострокових зобов'язань	Відображення довгострокових зобов'язань, на які нараховуються відсотки, за сумою погашення, а не за теперішньою вартістю	п. 12
6	Оцінка поточних зобов'язань	Порушення вимог щодо відображення поточних зобов'язань у балансі за сумою погашення	п. 10
7	Розкриття інформації про зобов'язання у примітках до фінансової звітності	Ненаведення або неповне наведення інформації про зобов'язання, передбаченої П(С)БО 11, у примітках до фінансової звітності	п. 13

Складено автором

Підсумком внутрішнього аудиту кредитних операцій і зобов'язань має бути складання висновку про результати перевірки, у якому фіксуються виявлені порушення, їх можливі наслідки для реалізації інноваційного проєкту та пропозиції щодо усунення недоліків. Такі рекомендації доцільно надавати обліковим працівникам, фінансовому менеджеру, керівництву та власникам підприємства для прийняття своєчасних управлінських рішень.

У межах реалізації інноваційно-інвестиційного проєкту внутрішній аудит виконує не лише контрольну, а й превентивну функцію. Він дозволяє запобігати помилкам у використанні кредитних ресурсів, підтримувати фінансову дисципліну, забезпечувати прозорість обліку, контролювати відповідність витрат затвердженому бюджету проєкту та своєчасно реагувати на ризики, що можуть вплинути на окупність інвестицій. Саме тому аудит і моніторинг кредитних зобов'язань слід розглядати як складову механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрного підприємства. Важливою умовою результативного інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрних підприємств, у тому числі малих і середніх, є досягнення високої якості не лише готової продукції, а й усіх бізнес-процесів, організації внутрішнього середовища, управління, контролю та виробничо-технологічної діяльності. У сучасних умовах якість стає не тільки характеристикою продукції, а й важливим чинником конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості та довгострокової стійкості аграрного підприємства.

Аналіз сучасних підходів до забезпечення якості свідчить, що ефективно вирішення цього завдання потребує формування в аграрних підприємствах спеціалізованих систем управління якістю, які відповідають вимогам міжнародних стандартів, сучасним технологічним регламентам, екологічним нормам і очікуванням споживачів. Така система має охоплювати всі етапи виробничого процесу: від планування, закупівлі ресурсів, підготовки ґрунту, вирощування продукції, її збирання, зберігання та переробки до реалізації й післяпродажного супроводу.

У межах інноваційно-інвестиційного розвитку система управління якістю повинна розглядатися як один із важливих інструментів підвищення ефективності вкладених ресурсів. Інвестиції у сучасну техніку, цифрові технології, біологічні засоби захисту, переробне обладнання або системи моніторингу мають бути доповнені належним контролем якості їх використання. Без цього навіть значні інвестиції можуть не забезпечити очікуваного економічного результату, якщо підприємство не має чіткої системи контролю, оцінки, відповідальності та коригування виробничих процесів.

Для побудови такої системи доцільно сформувавши блок-схему взаємодії служб контролю якості, яка дозволяє визначити функції кожного структурного підрозділу, порядок обміну інформацією, відповідальність посадових осіб та етапи прийняття управлінських рішень. Алгоритм побудови такої схеми передбачає насамперед розгляд аграрного підприємства як виробничо-господарської організації, у межах якої необхідно визначити основні цілі, завдання та показники ефективності у сфері забезпечення якості продукції.

Проектування структури системи управління якістю має враховувати специфіку аграрного виробництва, його сезонність, залежність від природно-кліматичних умов, використання біологічних об'єктів, тривалість виробничих циклів і необхідність дотримання технологічної дисципліни. У такій системі доцільно виділяти керуючу та контрольовану підсистеми, які взаємодіють між собою через інформаційні, організаційні, технологічні та управлінські зв'язки. До складу керуючої підсистеми можуть входити керівництво підприємства, служби менеджменту якості, виробничо-технологічні підрозділи, фінансово-економічна служба, відділ постачання, служба збуту, внутрішній аудит і відповідальні за інноваційно-інвестиційні проекти. Контрольована підсистема охоплює безпосередні виробничі процеси, використання ресурсів, виконання технологічних операцій, якість сировини, готової продукції, дотримання стандартів безпеки, екологічності

та простежуваності продукції.

У свою чергу, система забезпечення якості має включати кілька взаємопов'язаних підсистем: техніко-методичне управління, технологічний контроль виробництва, метрологічне забезпечення, лабораторний контроль, контроль дотримання стандартів, інформаційно-аналітичне забезпечення, внутрішній аудит і управління коригувальними діями. Це дозволяє сформувати єдиний науково-методичний підхід до організації контролю якості та забезпечити узгодженість між інноваційними технологіями, інвестиційними ресурсами і фактичними результатами виробництва. Наявність загальної системної моделі виробничо-господарської організації та її управлінських підсистем дає змогу сформувати модель конкретної системи менеджменту якості в аграрному підприємстві. Така модель має бути адаптована до розмірів підприємства, спеціалізації, рівня технологічного розвитку, наявних ресурсів, кадрового потенціалу, каналів збуту та вимог ринку. До основних елементів системи управління якістю продукції аграрного підприємства доцільно віднести:

- зовнішні нормативно-правові акти, технічні регламенти, стандарти, інструкції, звітну документацію, виробничі плани та інноваційні ініціативи;
- організаційну структуру підприємства, функціональні підсистеми менеджменту якості, внутрішні положення, методики, регламенти й посадові інструкції;
- ресурсне забезпечення, зокрема методичні, технологічні, програмні, метрологічні, лабораторні, кадрові та фінансові ресурси;
- інформаційне забезпечення, яке охоплює збір, обробку, аналіз і передачу даних про стан виробництва, якість ресурсів, перебіг технологічних операцій і результати контролю;
- внутрішню управлінську документацію, що регламентує поточну діяльність елементів системи, порядок контролю, відповідальність і процедури коригування виявлених відхилень.

Особливе значення в такій системі має цифровізація контролю якості.

Використання електронних журналів, датчиків, лабораторних інформаційних систем, GPS-моніторингу, цифрових карт полів, систем простежуваності та автоматизованої звітності дозволяє підвищити точність контролю, скоротити час на обробку інформації та зменшити ризик управлінських помилок. У межах інноваційно-інвестиційних проєктів це забезпечує прозорість використання коштів і дає можливість оцінити фактичну ефективність вкладених ресурсів.

Модель системи забезпечення якості, що відповідає зазначеним вимогам, доцільно будувати за замкнутою схемою управління. Це означає, що результати контролю якості мають не лише фіксуватися, а й використовуватися для коригування технологічних процесів, удосконалення управлінських рішень, оновлення стандартів, уточнення інвестиційних потреб і підвищення ефективності інноваційного розвитку. Відповідну модель системи забезпечення якості аграрного підприємства представлено на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Інноваційна модель системи забезпечення якості продукції ПСП «Полтавські лани»

Одним із важливих організаційно-управлінських інструментів інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрного підприємства є створення та впровадження системи управління якістю. Її значення полягає

в тому, що інвестиції в інноваційні технології, оновлення матеріально-технічної бази, цифровізацію, переробку та диверсифікацію виробництва можуть забезпечити очікуваний результат лише за умови належного контролю якості продукції, бізнес-процесів, управлінських рішень і внутрішньої організації діяльності підприємства.

Однією з найважливіших проблем під час формування ефективної системи управління якістю продукції є раціоналізація її розвитку на основі системного підходу. Такий підхід передбачає врахування послідовних етапів створення системи: розробки, впровадження, експлуатації та подальшої модернізації. Вирішення цього завдання пов'язане зі створенням організаційної моделі розробки, впровадження й удосконалення системи забезпечення якості, яка має ґрунтуватися на методології проектування складних систем і враховувати специфіку аграрного підприємства як об'єкта управління.

Дослідження та практичний досвід свідчать, що розвиток системи забезпечення якості доцільно розглядати як сукупність взаємопов'язаних етапів: передпроектна підготовка, ескізне проектування, технічне проектування, робоче проектування, експериментальна розробка та впровадження системи. Взаємозв'язок між окремими видами робіт і фазами створення системи найкраще відображати за допомогою типової мережевої моделі, яка дає змогу визначити послідовність дій, строки виконання, відповідальних осіб і необхідні ресурси.

Ефективна діяльність щодо забезпечення якості продукції можлива лише за наявності розвиненої нормативно-технічної бази, яка регулює процеси виробництва, контролю, оцінювання, документування та поліпшення якості. Така система має відповідати низці принципів: відповідність установленим нормативним вимогам; керованість, відкритість і динамізм; здатність до структуризації; організаційно-методична підготовленість на різних рівнях управління; типовість і стандартизація елементів; узгодженість із системами регулювання вищого рівня.

Процес створення системи менеджменту якості або системи управління якістю, як правило, завершується сертифікацією. Тому організацію та сертифікацію системи менеджменту якості на відповідність міжнародним стандартам, зокрема ISO 9001, можна розглядати як завершальний етап її формування. Для аграрного підприємства така сертифікація має не лише організаційне, а й інвестиційне значення, оскільки підвищує довіру до продукції, покращує репутацію підприємства, посилює його позиції на ринку та може бути додатковою перевагою під час залучення кредитних, грантових або партнерських ресурсів.

Відповідно до вимог стандартів управління якістю документація системи менеджменту якості повинна містити: задокументовані положення про політику та цілі у сфері якості; керівництво з якості; документовані процедури, необхідні стандартом; документи, потрібні підприємству для ефективного планування, реалізації та контролю процесів; інструкції, регламенти, протоколи якості й інші форми внутрішньої звітності.

Як правило, документація системи управління якістю описує більшість важливих процесів, дій і видів діяльності аграрного підприємства. Повний опис процесів має низку переваг. До внутрішніх переваг належать можливість ефективного управління процесами, використання документації як навчального матеріалу для працівників, забезпечення стабільності виконання операцій і зменшення кількості управлінських помилок. До зовнішніх переваг можна віднести здатність підприємства підтверджувати ефективність своїх процесів перед споживачами, партнерами, інвесторами, банківськими установами та органами сертифікації.

Терміни впровадження системи управління якістю, відповідальні особи, перелік основних заходів і необхідні витрати доцільно відобразити у матриці відповідності, яка може бути використана під час характеристики перспектив забезпечення якості функціонування ПСП «Полтавські лани». На основі зазначеного може бути сформований додаток, у якому доцільно зафіксувати виконавців, строки реалізації та витрати на проведення заходів,

спрямованих на підвищення якості діяльності підприємства.

Водночас потрібно враховувати, що впровадження системи управління якістю впливає не лише на прямі витрати підприємства, а й на трудомісткість управлінських, контрольних, облікових і виробничих процесів. Унаслідок цього змінюються фінансові результати діяльності підприємства, оскільки частина витрат може бути компенсована за рахунок економії робочого часу, зменшення помилок, підвищення якості продукції, скорочення витрат і покращення організації бізнес-процесів.

Економічну ефективність здійснення сертифікації та впровадження системи управління якістю у ПСП «Полтавські лани» доцільно визначати за певною послідовністю. Насамперед необхідно розрахувати витрати на розробку СУЯ з урахуванням кількості робочого часу, використаного на різні види робіт. Сума витрат за кожним видом робіт визначається з урахуванням трудомісткості виконання відповідного виду робіт, посадового окладу виконавців і кількості робіт. Розрахунок здійснюється за формулою:

$$\sum_{i=1}^n i = T * O_{ki},$$

де Ti – трудомісткість виконання відповідного виду робіт;

O_{kii} – оклад за виконання відповідного виду робіт;

n – кількість робіт.

Розрахунок витрат на теоретичну та аналітичну роботу з урахуванням кількості робочого часу, використаного на різні види робіт наведено в табл. 3.4. Відрахування на соціально-економічні заходи розраховується за формулою:

$$H_{cc} = \sum i * P_{cc}, \quad (3.2.)$$

де $P_{cc}=37,5\%$ – процент відрахувань на соціальне страхування

$$H_{cc} = 6545,2 * 0,375 = 2454,45 \text{ грн.}$$

Матеріальні канцелярські витрати дорівнюють 2300 грн. Загальні

витрати на проведення роботи щодо розробки СУЯ обчислюються за формулою:

$$C_{\text{ТАР}} = \sum i + H_{\text{cc}} + M_{\text{в}} = 6545,2 + 2454,45 + 230 = 11299,65 = 11300 \text{ грн.}$$

Таблиця 3.13

Розрахунок витрат на теоретичну та аналітичну роботу зі створення системи управління якістю в ПСП «Полтавські лани»

№ з/п	Вид робіт	Трудомісткість, год.	Розрахунок погодинної оплати, грн/люд.-год	Сума, грн
1	Огляд наукової та нормативно-методичної літератури	24	$3000 / (22 \times 8) = 17,0$	408,0
2	Консультації з викладачами	64	$3500 / (22 \times 8) = 19,8$	1267,2
3	Консультації зі спеціалістами у сфері стандартизації та сертифікації	100	$3500 / (22 \times 8) = 19,8$	1980,0
4	Робота в бібліотеках та мережі Інтернет	34	$3000 / (22 \times 8) = 17,0$	578,0
5	Збір вихідних даних	40	$3000 / (22 \times 8) = 17,0$	680,0
6	Вивчення вимог до системи управління якістю	16	$3000 / (22 \times 8) = 17,0$	272,0
7	Розробка структури системи управління якістю	24	$3000 / (22 \times 8) = 17,0$	408,0
8	Аналіз та систематизація отриманих матеріалів	32	$3000 / (22 \times 8) = 17,0$	544,0
9	Формування висновків і рекомендацій	24	$3000 / (22 \times 8) = 17,0$	408,0
	Всього			6545,2

Визначення трудомісткості розробки СУЯ у людино-днях (люд/днях) здійснюється для організації – основного розробника – відбувається за формулою:

$$T_{\text{д}} = T_{\text{б2}} (1 + K_{\text{н}} + K_{\text{і}} + K_{\text{п}} + K_{\text{к}} + K_{\text{зт}}) * K_1 * K_2, \quad (3.3)$$

де $T_{\text{д}}$ – базовий норматив трудомісткості власне розробки СУЯ люд/дн.;

$K_{\text{н}}$ – коефіцієнт новизни, який враховує ступінь новизни і прогресивність системи;

$K_{\text{і}}$ – коефіцієнт інформаційної ємності СУЯ, який враховує підвищення трудомісткості його розробки у випадку збільшення кількості показників і джерел інформації, які використовуються під час розробки;

$K_{\text{п}}$ – коефіцієнт складності узгодження, який враховує підвищення трудоемності розробки СУЯ під час збільшення кількості організацій, яким необхідно направити проект СУЯ на відкликання та узгодження;

$K_{\text{к}}$ – коефіцієнт конструктивної складності питань, стосовно вхідних чи вихідних даних, які враховують зріст трудомісткості розробки СУЯ під час збільшення трудомісткості виникаючих питань;

$K_{\text{зт}}$ – коефіцієнт затвердження, який враховує кількість підрозділів, керівники яких беруть участь в розробці;

K_1 – коефіцієнт, який враховує розробку одного проекту СУЯ;

K_2 – коефіцієнт, який враховує об'єм документів у листах.

Значення всіх перерахованих коефіцієнтів надані в табл. 3.13.

Трудомісткість розробки структури бази даних складе:

$$T_{\text{д}} = 220 (1 + 0,05 + 0,04 + 0,04 + 0,08 + 0,1) * 1 * 1 = 288,2 \text{ люд/дн.}$$

Визначення вартості робіт щодо сертифікації діяльності здійснюється на основі трудомісткості цих робіт за формулою:

$$C_{\text{бд}} = Z_{\text{ср}} * (T_{\text{д}} / N) * (1 + K_{\text{нз}} + K_{\text{нв}}), \quad (3.4)$$

де $Z_{\text{ср}}$ – середньомісячна заробітна платня робітника організації – розробника, грн.;

$T_{\text{д}}$ – загальна трудомісткість розробки, люд/дн.;

N – середня кількість робочих годин за місяць поточного року;

$K_{\text{нз}}$ – коефіцієнт начислень на заробітну платню, який враховує всі види нарахувань і податків, які встановлені чинним законодавством;

$K_{\text{нв}}$ – коефіцієнт накладних витрат.

Вихідні дані для розрахунку вартості розробки СУЯ наведені в табл. 3.14.

Тоді вартість робіт буде дорівнювати:

$$C_{\text{бд}} = 3500 * (288,2 / 176) * (1 + 0,375 + 0,3) = 3500 * 1,64 * 1,675 = 9614,5 \text{ грн.}$$

Сумарні витрати на розробку СУЯ складуть:

$$\sum C = C_{\text{ТАР}} + C_{\text{бд}} = 11300 + 9614,5 = 20914,5 \text{ грн.}$$

**Вихідні дані для розрахунку вартості розробки системи управління
якістю діяльності в ПСП «Полтавські лани»**

Назва показника	Значення	Джерело інформації
Середньомісячна заробітна плата працівника організації-розробника, грн	3500	Середньомісячна заробітна плата працівника науки за даними управління статистики
Середня кількість робочих годин за місяць поточного року	176	Розрахунок
Коефіцієнт нарахувань на заробітну плату	0,375	Відповідно до чинного законодавства
Коефіцієнт накладних витрат	0,30	Дані замовника

Складено автором

Наступним етапом оцінювання доцільності впровадження системи управління якістю є розрахунок її економічної ефективності. У межах інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку аграрного підприємства така оцінка має важливе значення, оскільки дозволяє визначити, наскільки витрати на розробку, впровадження та сертифікацію СУЯ можуть бути компенсовані очікуваними результатами від її використання. Особливість розрахунку економічної ефективності розробки системи управління якістю полягає у визначенні основного показника – економічного ефекту. Він характеризує різницю між вартісною оцінкою результату, отриманого від впровадження СУЯ, та сукупними витратами, пов'язаними з її розробкою і впровадженням. У найбільш загальному вигляді економічний ефект визначається за формулою:

$$E = P - B, \quad (3.5)$$

де E – економічний ефект;

P – результат;

B – витрати.

Усі вище наведені розрахунки зведені до табл. 3.15.

Економічний ефект від розробки СУЯ складається за рахунок економії робочого часу на проведення перевірок роботи всього підприємства. Тому економія буде дорівнювати:

$$E = T * n * (Z_{cp} / N * 8) * (1 + K_{нз} + K_{нв}), \quad (3.6)$$

де T – тривалість проведення розробки СУЯ;

n – кількісне зменшення робіт зданими.

$$E = 24 * 32 * (3500 / 22 * 8) * (1 + 0,375 + 0,3) = 24 * 32 * 19,8 * 1,675 = 25470 \text{ грн.}$$

Визначимо економічний ефект від розробки СУЯ:

$$E_{\text{еф}} = E - E_{\text{н}} \sum C = 25470 - 0,15 * 20914,5 = 22333,5 \text{ грн.}$$

Термін окупності витрат на впровадження СУЯ складе:

$$T_{\text{ок}} = E / \sum C = 25470 / 20914,5 = 1,2.$$

Коефіцієнт ефективності складає:

$$K_{\text{еф}} = \sum C / E = 20914,5 / 25470 = 1,8.$$

Таблиця 3.15

Оцінка ефективності розробки системи управління якістю для ПСП «Полтавські лани»

Етап	Показник	Одиниця виміру	Значення
1. Витрати на розробку СУЯ з урахуванням кількості робочого часу, використаного на різні види робіт	Витрати на теоретичну та аналітичну роботу з урахуванням кількості робочого часу	грн	6545,2
2. Відрахування на соціально-економічні заходи	Витрати на соціальне страхування	грн	2454,45
3. Матеріальні канцелярські витрати	Витрати на папір, копіювання, витратні матеріали	грн	2300,0
4. Визначення трудомісткості розробки СУЯ	Трудомісткість розробки СУЯ у людино-днях для організації – основного розробника	люд.-дн.	288,2
5. Визначення вартості робіт щодо сертифікації діяльності	Вартість робіт визначається на основі трудомісткості цих робіт	грн	9614,5
Всього	Загальні витрати на розробку та впровадження СУЯ	грн	20914,5
6. Економічний ефект від розробки СУЯ	Економія робочого часу на проведення перевірок роботи всієї організації	грн	25470,0
	Економічний ефект	грн	22333,5
	Термін окупності витрат на впровадження СУЯ	років	1,2
	Коефіцієнт ефективності	разів	0,8

Складено автором.

За результатами проведених розрахунків можна зробити висновок, що витрати на проведення аналітичних, організаційних і методичних робіт із розробки структури системи управління якістю для ПСП «Полтавські лани» є економічно обґрунтованими. Економічний ефект від розробки СУЯ становить 22333,5 грн, а коефіцієнт економічної ефективності дорівнює 1,8. Це означає, що кожна гривня, вкладена у впровадження системи управління якістю, може забезпечити 1,8 грн економічного результату. Відповідно, запропонований організаційно-управлінський інструмент є доцільним не лише з економічної, а й із соціальної та екологічної позицій, оскільки сприяє підвищенню відповідальності за якість продукції, удосконаленню внутрішніх бізнес-процесів і формуванню більш сталого підходу до господарювання.

Впровадження системи управління якістю доцільно розглядати як складову інноваційного механізму інвестиційного забезпечення розвитку аграрного підприємства. Її значення полягає в тому, що вона не потребує надмірно великих капіталовкладень, але водночас створює умови для підвищення ефективності використання вже залучених ресурсів, зменшення організаційних втрат, удосконалення контролю, підвищення якості управлінських рішень і посилення довіри до продукції підприємства з боку споживачів, партнерів, кредиторів та інвесторів.

Висновки до розділу 3

1. Основними напрямками й засобами удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств є: державно-правові механізми; фінансові інструменти; власне інновації. Вони мають забезпечити комплексну трансформацію або перехід від ресурсомісткої моделі до високотехнологічного сталого аграрного виробництва. По-перше, це нормативно-правове та інституційне забезпечення інвестування (гармонізація вітчизняного законодавства з ЄС (впровадження норм щодо виробництва

біопалива; використання БПЛА; автономної техніки). По-друге, захист інтелектуальної власності для аграрних стартапів, інноваційних продуктів. По-третє, стимулювання інвестиційної інфраструктури – створення агротехнопарків, інвестиційно-інноваційних кластерів тощо.

2. Пріоритетами інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств як процесу визначено, як і раніше, точне землеробство (точність та синхронізація посівів, внесення добрив, засобів захисту, зрошення, використання дронів, супутників, геоінформаційних систем, моніторинг полів; цифровізація агробізнесу (впровадження ERP-систем як комплексного програмного забезпечення для автоматизації та управління всіма ресурсами й бізнес-процесами підприємства в режимі реального часу, тобто це фінанси, кадри, виробництво, логістика, продажі; IoT-датчиків, Big Data для прогнозування врожайності і розвитку загалом, мінімізації ризиків; екологізація виробництва з врахуванням глобального потепління, а саме енергоорієнтовані технології, ресурсозбереження й безвідходне виробництво, органічне землеробство, поглиблена переробка. І звичайно, це збереження інвестування у безпекові та захисні інновації на період війни.

3. Основою збільшення та удосконалення інвестування є обґрунтування та впровадження нових та резервів існуючих джерел фінансового забезпечення інвестицій. Йдеться про всіляке стимулювання інвесторів, у т.ч. впровадження нульової ставки ПДВ на імпорт інноваційного обладнання та звільнення від податків прибутків, які реінвестуються в інновації (R&D). Наступним джерелом є державна підтримка та гранти для малого і середнього бізнесу на впровадження інновацій; державне співфінансування та компенсації (за придбання інноваційної техніки вітчизняного виробництва на рівні 25%). Збільшення масштабів та зусиль вимагає поширення венчурного фінансування і агростартапів. Нарешті, це здійснення пільгового кредитування під низькі відсоткові ставки, зменшення застави, відкриття спеціальних кредитних ліній.

4. Необхідно зберегти традиційні, але які вже показали свою ефективність, форми та джерела інвестування. Це бізнес-плани, інноваційні

проєкти, інноваційно-інвестиційні проєкти. Однак всі напрями, форми та джерела інвестування у мирний час, тим більше у період невизначеності і воєнного стану, потребують захисту й страхування. Особлива увага останньому приділяється Урядом країни у 2026 р. Також це використання інструментів та механізмів ризик-менеджменту.

5. Удосконалення та збільшення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств має ґрунтуватися також на створенні власне його в інноваційності. Вона має враховувати всебічний розвиток людського капіталу та наукову інтеграцію у системі наука-агробізнес. Цьому сприяло б створення інвестиційно-інноваційних центрів на базі провідних аграрних університетів, інших навчально-освітніх центрів. Також це розробка й впровадження навчальних програм з підвищення кваліфікації кадрів, навчання фахівців з управління інноваціями та інвестиціями.

6. Другим великим напрямом є впровадження інноваційних джерел та інструментів інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. Вони дозволяють ефективніше залучати та розподіляти капітал для цього. Насамперед, це цифрові фінансові активи, блокчейн, токенизація, що підвищують ліквідність. Альтернативні методи інвестування включають форфейтинг (перетворення комерційного кредиту на банківський); венчурне фінансування й стартапи; краудфандинг та краудінвестинг – означають залучення коштів від великої кількості осіб через спеціалізовані онлайн платформи. Також це створення спеціалізованих інноваційних хабів, де бізнес може перевіряти цифрові рішення перед інвестуванням (в Україні це Європейські цифрові інноваційні хаби (ЄЦІХ), створені у відповідності до програми ЄС “Цифрова Європа” та за фінансової підтримки Уряду Німеччини).

ВИСНОВКИ

1. Інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств розуміється як інвестиційне його забезпечення. Воно визначається як процес, господарська процедура, вкладення грошових та інших ресурсів. Його зміст, структура, динаміка в сучасних умовах формується на засадах переваг діджиталізації (інноваційні джерела, інструменти, механізми тощо); наявності видатного ресурсного потенціалу (земельного, матеріального, трудового) аграрного виробництва як додаткового чинника їх стабільності. Також йдеться про великі втрати ресурсів, обсягів виробництва, прибутків як великі ризики інвестування та зменшення його обсягів загалом. Також це значні відмінності в обсягах інвестування на рівні великих агрокорпорацій та малих і середніх аграрних підприємств. При цьому навіть в умовах концентрації ресурсів на обороні країни державою надається вся можлива підтримка аграрним підприємствам; залучаються кошти дружніх країн, однак вони недостатні для кардинальних зрушень в інвестуванні інноваційного розвитку.

2. Встановлено сприятливі чинники інвестування, а саме наявність розвиненої цифрової та інформаційно-технологічної екосистеми в Україні та його інноваційна орієнтованість на засадах високих технологічних укладів. Цифрове урядування та відкритість економіки також сприяють здійсненню інвестицій. Також це наявність значної кількості великих інноваційних агрокорпорацій як драйверів інвестування. Нарешті, інновації є найбільш економічно та стратегічно доцільним середовищем інвестування як основи їх збереження й окупності та зростання. Негативний вплив на інвестування здійснює війна; згорання діяльності та зменшення обсягів виробництва малих і середніх аграрних підприємств; суб'єктивні помилки в управлінні та організації діяльності; недостатня підприємницька ініціатива й державне партнерство. Також це слабкий розвиток кооперації та інтеграції малих і

середніх аграрних підприємств з метою інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку.

3. Методичні засади оцінки ефективності інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств, його удосконалення та перспектив збільшення передбачають врахування закономірностей, чинників та принципів здійснення; використання кількісних і якісних показників, традиційних та новітніх інструментів визначення у певній послідовності або алгоритмі. Це виявлення та оцінка чинників інвестування; ефективності функціонування аграрних підприємств як його середовища; рівня та ефективності власне інвестицій; виявлення проблем інвестування. Отримані результати, а також прогнозування інвестування та інших господарських процесів дають підстави для обґрунтування напрямів удосконалення та зростання.

4. Визначено, що у передвоєнні 2019-2021 роки аграрні підприємства показали найвищі за період незалежності обсяги та рентабельність виробництва, особливо зернових і технічних культур (30-40% і більше). Країна протягом останнього десятиріччя впевнено зайняла й утримує статус світового виробника продовольства. Цьому сприяють значні і навіть унікальні природні умови і ресурси; висококваліфіковані працівники; інноваційна матеріальна -технічна база й інноваційні агротехнології високих технологічних укладів цифрової економіки. Також це концентрація високотехнологічного виробництва в агрокорпораціях та агрохолдингах, які забезпечують експортний продовольчий потенціал та є драйверами впровадження інновацій в агросфері загалом. Однак через повномасштабне вторгнення агросфера зазнала катастрофічних втрат у виробничо-економічному, соціальному, екологічному вимірах. Вони перевищують 84 млрд дол США на початок 2026 р. Важко кількісно оцінити втрати людей, кваліфікованих працівників. Це вкрай негативно відбилося на структурі, темпах й обсягах інвестування інноваційного розвитку.

5. Як середовище інвестування, інноваційний розвиток аграрних

підприємств орієнтувався на високі цифрові, інформаційні та біотехнології у великих аграрних підприємствах та інновації матеріально-технічної бази – у малих та середніх. Хоча й останні почали активно впроваджувати точне землеробство, цифрове управління, електронну комерцію, що дозволило країні значно збільшити ефективність виробництва та набути статусу інноваційного навіть у європейському вимірі. Рівень інноваційності агросфери на 2021 р. оцінювався у 35%. Після повномасштабного вторгнення інноваційний розвиток аграрних підприємств зазнав суттєвих зрушень, змінивши напрям технологічного забезпечення надприбутків на технології виживання, а саме енергогенерації та енергозбереження; розмінування і захисту; логістики і збуту; поглибленої переробки й цифрового управління.

6. Інвестиції до війни демонстрували стійкі тренди до зростання. У 2021 передвоєнний рік вони досягли історичного максимуму обсягом 68 млрд грн та займали 10-12% у національному господарстві. Однак 50% з них було спрямовано у машини й обладнання, а не в технології. Основним джерелом виявилися власні кошти. Після війни обсяг інвестицій зменшився на 26%. Пріоритети змінили свою направленість в інновації захисту й розмінування територій (моніторингу, спостереження, знешкодження); енергозабезпечення, у т.ч. у виробництво біоетанолу та біогазу; логістику та збут; поглиблену переробку при збереження цифрового управління. Це значно зменшило потенціал інвестування в агротехнології високих технологічних укладів, уповільнює інноваційний розвиток стратегічного спрямування та значно збільшує собівартість продукції та зменшує прибутки аграрних підприємств загалом.

7. У відповідності до визначених пріоритетів і можливостей, виявлених проблем, ризиків і загроз основними напрямками та засобами удосконалення інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств обґрунтовано посилення державно-правових механізмів шляхом гармонізації вітчизняних інститутів з інститутами ЄС; гарантування захисту інтелектуальної власності; стимулювання інвестиційної інфраструктури. Пріоритетами

інвестування залишаються, як і раніше, інновації високих технологічних укладів для аграрної діяльності при збереженні необхідності інвестицій у інноваційні розробки захисту та виживання в умовах загроз і втрат воєнного стану і невизначеності.

8. Основою збільшення та удосконалення інвестування визначено нові фінансові джерела та резерви вже існуючих, а саме пільгове оподаткування інвесторів в інноваційний розвиток; бюджетна й грантова державна підтримка, співфінансування; компенсації за придбання інноваційної техніки вітчизняного виробництва; збільшення венчурного фінансування і стартапів, пільгового кредитування, у т. ч. на основі зменшення відсоткових ставок за кредити, вартості застави, спеціальних кредитних ліній. Також це розвиток страхування аграрного виробництва від ризиків війни й збереження традиційних форм організації інвестування інновацій, - бізнес-планів, інвестиційних проєктів, інноваційно-інвестиційних проєктів.

9. Значимим напрямом і засобом удосконалення інвестування є посилення власне його інноваційності. Основою цього обґрунтовано посилення інноваційного розвитку людського капіталу на основі розробки й впровадження навчальних програм підготовки фахівців, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів; співпраці у системі наука-агробізнес у межах створення інвестиційно-інноваційних центрів на базі аграрних університетів, науково-дослідних інститутів НААНУ. Також це впровадження інноваційних джерел, методів і форм інвестування, як от цифрові фінансові активи, блокчейн, токенизація; методи форфейтингу, краудфандингу, краудінвестингу; спеціалізовані інноваційні хаби (Європейські цифрові інноваційні хаби – ЄЦІХ), де агробізнес може перевірити цифрові рішення щодо інвестування. У сукупності, обґрунтовані пропозиції дозволять забезпечити комплексний перехід вітчизняних аграрних підприємств від ресурсомісткої моделі до високотехнологічного сталого кліматоорієнтованого аграрного виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Agriculture Innovation: 10 Tech Trends to Watch in 2023. URL: <https://masschallenge.org/articles/agricultureinnovation>.
2. Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization (WIPO). Global Innovation Index 2020. Report. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf.
3. European Commission. European Innovation Scoreboard. 2024 Methodology Report. Ed. By H. Bernard, P. Markianidou, H. Pýtrř, D. Rosenfeld. 2024. URL: <http://data.europa.eu/eli/dec/2011/833/oj>.
4. Freeman C., Soete L. The Economics of Industrial Innovation : third ed. Cambridge: MIT Press, 1997. 470 p.
5. Kisil M. Macroeconomic investment process in agriculture of Ukraine. *Ekonomika APK*. 2021. Vol. 28, No 9, pp.19-30.
6. OECD/ Eurostat. Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, Fourth Edition, The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities, OECD Publishing, Paris/Eurostat, Luxembourg, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264304604-en>.
7. Patyka N. I. Bank lending to agriculture in Ukraine. *Ekonomika APK*. 2018. №2. С. 40-48.
8. Top 10 Agriculture Trends, Technologies & Innovations for 2023. URL: <https://www.startus-insights.com/innovators-guide/agriculture-trends-innovation>.
9. Top 13 Innovations in Agriculture/Farming in 2023. URL: <https://www.jiva.ag/blog/top-13-innovations-inagriculture-farming>.
10. World Economic Forum. The Future of Growth Report. 2024. URL: <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-growth-report/>.
11. World Intellectual Property Organization (WIPO) (2023). Global

Innovation Index 2023: Innovation in the face of uncertainty. Geneva: WIPO. DOI: <https://doi.org/10.34667/tind.48220>.

12. Адвокатова Н.О., Карнаушенко А.С. Пріоритетні та стратегічні напрями розвитку аграрних підприємств України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2019. Вип. 34. С. 45-49.

13. Айсулу А. Теоретичні аспекти фінансового забезпечення інноваційного розвитку підприємств. *Вісник ХДУ. Серія Економічні науки*. 2024. № 50. С. 19-24.

14. Андрійко О.Ф. Актуальні теоретичні і практичні правові аспекти інвестиційної діяльності в сільському господарстві України. *Часопис Київського університету права*. 2008. № 2. С. 257-259.

15. Аранчій В.І., Зоря О.П., Галінська Т.С., Голбан Т.Т. Інституційні засади формування інвестиційно-інноваційних кластерів в аграрному секторі. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 2. С. 17-23.

16. Ареф'єва О., Пілецька С., Лістрова М. Формування конкурентної стратегії підприємства в системі антикризового управління. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 43. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-43-35>.

17. Басюркіна Н., Лизогуб А. Модель прийняття інноваційно-інвестиційних рішень щодо розвитку сучасних підприємств. *Успіхи і досягнення у науці. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2024. № 4(4). С. 646-660.

18. Бахур Н.В. Особливості державної підтримки інвестиційної діяльності в аграрному секторі національної економіки. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8100>

19. Бахчиванжи Л.А., Євтушок О.В., Барбінягра О.М. Інноваційний розвиток управління фінансовою діяльністю аграрних підприємств на засадах маркетингу інвестицій. *Economic Bulletin of the Black Sea Littoral*. 2022, Issue 1. P.3-17.

20. Белінська Я.В., Юр'єва П.Б. Соціальне підприємництво як інноваційний механізм досягнення цілей сталого розвитку: зарубіжний досвід та уроки для України. *Ефективна економіка*. 2025. № 5. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6468/6552>

21. Березіна Л.М., Воронько-Невіднича Т.В., Логінська І.Я., Шкурупій К.Є. Ключові аспекти управління розвитком агропродовольчої сфери в межах національної економічної стратегії 2030. *Modern Economics*. 2021. № 30(2021). С. 34-38.

22. Березіна Л.М., Дем'яненко Н.В., Подольна А.М., Пастернак М.В., Штик І.В. Економічна безпека та мотивація діяльності підприємств у період повномасштабного вторгнення в Україну. *Агросвіт*. 2023. № 20. DOI <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.20.9>.

23. Білик Р.С. Інвестиційний потенціал інноваційного розвитку національних економік та шляхи його модернізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. № 3. С. 18-28.

24. Білоткач О.В., Павлова Г.Є. Теоретико-методичні основи інвестиційного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 15 (1). С. 29-32.

25. Богма О., Камінський С., Гутник П. Фінансовий потенціал підприємства: методика оцінювання. *Scientia Fructuosa*. 2022. No 2(142). С. 36-47.

26. Бойко Р., Марценюк Р., Процикевич А. Оцінка інвестиційного середовища регіону та інструментів політики для реалізації його інвестиційного потенціалу в воєнний час. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. 10 (5), С. 120-130.

27. Бондаренко В., Гонтарук Я. Аналіз стану та перспектив розвитку АПК України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 2(26). С. 86-98.

28. Борецька Ю. Основні підходи щодо оцінки ефективності інвестицій в аграрному секторі. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія: Економіка. 2019. Вип. 311. Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку. Т. XX. С. 235-245.*

29. Бородіна О.М. Аграрна політика України: витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації. *Економіка України. 2008. № 10. С. 94-111.*

30. Бурачек І., Біленчук О. Конкурентоспроможність продукції підприємств: сутність, методи оцінки та зарубіжний досвід управління. *Глобальні та національні проблеми економіки. 2016. № 14. URL: <http://global-national.in.ua/archive/14-2016/60.pdf>.*

31. Вакалюк В.А. Інноваційний потенціал сучасного підприємства: структура та оцінка. *Приазовський економічний вісник. 2019. Вип. 4(15). С. 72–78.*

32. Васильчак С.В., Жидяк О.Р. Формування інвестиційного клімату в аграрних підприємствах. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. 2014. № 1 (58). Ч. 2. С. 327-331.*

33. Вернюк Н.О., Дяченко М.І. Регулювання інноваційного розвитку аграрного сектору України. *Ефективна економіка. 2021. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.96>.*

34. Вітчизняний ринок дронів-обприскувачів став лідером у Європі. URL: <https://agrotimes.ua/tehnika/vitchyznyanyj-rynok-droniv-obpryskuvachiv-stav-liderom-u-yevropi>.

35. Власенко Т.А. Формування механізму управління стратегічними змінами підприємства. *Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2019. № 3. С. 25-32.*

36. Волкова Н., Кононенко О., Кравченко Т. Сутність та особливості формування конкурентоспроможності та економічної безпеки

сільськогосподарських підприємств. *Інфраструктура ринку*. 2022. № 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct68-15>.

37. Волкова Н., Мехтієв Р., Попадін Є. Ключові аспекти конкурентоспроможності та якості продукції аграрних підприємств в умовах воєнної агресії. *Економіка та суспільство*. 2023. № 54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-10>.

38. Волощук К.Б., Волощук В.Р., Кацан А.М. Тенденції іноземного інвестування підприємств аграрного сектора економіки. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 2 (113). С. 95-101.

39. Газуда Л., Плавайко М., Кравчук Е. Інноваційно-фінансова складова стратегії розвитку компанії в умовах трансформаційних змін. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2024. №2(33). С 201-224.

40. Гарбар Ж.В., Майбородюк К.С. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 12. С. 18-22.

41. Герасименко А.А., Богачев Л.А. Инновационные проблемы сельского хозяйства современной Украины. *Молодий вчений*. 2014. № 5 (1). С. 29.

42. Горлачук В.В., Черненко А.С., Раку О.О. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємства. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Серія: Економіка. 2016. Т. 285. Вип. 273. С. 57-63.

43. Гривківська О.В., Котвицька Н.М., Кубік Я.В. Методичний підхід до оцінки рівня формування інвестиційного потенціалу аграрних підприємств. *Economics and Management*. 2023. С. 41-46. 10.36919/2312-7812.1.2023.41.

44. Гривківська О.В., Мельник Л.В. Оцінка інвестиційних потреб аграрної сфери. *Економіка і управління*. 2019. № 2. С. 87-95.

45. Гриньова В.М., Коюда В. О., Лепейко Т. І., Коюда О. П.

Інвестування. Знання, К. 2008. 456 с.

46. Денисенко М.П., Гречан А.П. Інвестиційний клімат України та напрями його подальшого покращення. 2005. *Проблеми науки*. №12. С. 32-39.

47. Державна підтримка. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Офіційний веб-сайт. URL: <https://minagro.gov.ua/pidtrimka>

48. Державна служба статистики України. Статистична інформація. 2025. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

49. Дивнич О.Д. Капітальні інвестиції у ресурсному забезпеченні сільськогосподарських підприємств України. *Соціально-гуманітарний вісник*. 2020. Вип. 36. С. 123-125.

50. Дідух С.М. Принципи побудови системи оцінки інвестиційного потенціалу підприємств. 2009. 3. URL: <https://surl.li/ilcgsm>

51. Дука А.П. Теорія та практика інвестиційної діяльності. Інвестування: навчальний посібник. Київ, 2007. 424 с.

52. Дунська А.Р., Бесараб К.М. Інвестиційне забезпечення розвитку міжнародної діяльності підприємства. *Економічний вісник НТУ «КПІ»*. 2019. № 16. С. 340-350.

53. Дячков Д.В., Горбатюк Л.М., Мамчич І.С. Управлінські аспекти розвитку підприємств агропродовольчого ринку в умовах конкурентного середовища. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Сер. Економічні науки*. 2021. № 4. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-4-7181>

54. Єрмаков О.Ю., Тюріна А.А., Калашникова Г.О. Економічна оцінка інвестиційного потенціалу аграрного сектору України. *Біоекономіка та агробізнес*. 2022. № 13 (2). С. 3-16.

55. Законодавче регулювання в країнах Європейського Союзу питання правового закріплення кластерів як суб'єкта економічних відносин та інструмента позиціонування регіонів в Європейському економічному просторі. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29015.pdf>

56. Захарченко В.І., Корсікова Н.М., Меркулова М.М. Інноваційний

менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 448 с.

57. Захарчук О.В. Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2020. № 9. С. 53-60.

58. Зведений звіт про кластерну політику та програми в Європі та пріоритетних третіх країнах. The European Cluster Collaboration Platform (ECCP), під ред. Ян-Філіп Крамер, Брюсель. 2022. URL: <https://surl.li/rouohf>

59. Зозуляк М.М. Проблеми фінансового забезпечення інноваційних процесів. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-87>.

60. Зозуляк М.М. Взаємозв'язок управлінського обліку та аналізу в контексті стратегічного управління підприємством. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2015. Т. 19. № 2. С. 201-206.

61. Зоря О.П., Яснолоб І.О., Малиш О.С., Будніков О.А., Перерва Д.В. Інноваційна активність підприємств аграрної сфери регіону в контексті інституційних та фінансових детермінант прийняття інвестиційних рішень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2026. № 3. С. 138-145. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/investplan/article/view/8951>. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.3.138>.

62. Зоря О.П., Зоря С.П., Мисник Т.Г. Теоретико-методичні підходи формування концепції інвестиційного забезпечення розвитку аграрного виробництва. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 9 (09). С. 49–54. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.9-20>.

63. Зоря О.П., Мауер Д.Р., Книш С.І. Інноваційний потенціал України в умовах сталого розвитку. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики: матер. XI Всеукр. наук.-практ. конф.*, 21 листопада ПДАУ. Полтава, 2024. С.153-155.

64. Зубков Р.С., Дубас Р.Г., Самофалова М.О. Теоретико-методологічний базис інвестиційного розвитку аграрного сектору України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 1. С.

146 160-152.

65. Іванов С.М., Щербаков М.Ю. Системно-динамічний підхід до моделювання механізму фінансування інноваційної діяльності. *Світ наукових досліджень*. 2023. №20. URL: <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/4688/>

66. Ігнатенко М. М., Леваєва Л. Ю., Мармуль Л. О. Конкурентні переваги як джерела організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2020. № 10. С. 4-10.

67. Ігнатенко М.М., Мармуль Л.О., Романюк І.А. Розвиток конкурентних стратегій підприємств в умовах глобалізації ринків. *Економічний вісник університету*. 2023. Вип. 57. С. 45-51.

68. Ігнатушенко О. Особливості інвестиційного забезпечення функціонування аграрного сектору України в умовах глобального економічного середовища. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки*. 2024. 1(73). С. 16-21.

69. Інвестиційна карта України для цілей сталого розвитку: огляд висновків. ПРООН в Україні. Офіційний веб-сайт. URL: <https://surl.li/rlechc>

70. Іщенко Н. Методичні підходи до оцінювання фінансового потенціалу підприємств. *Економіка та суспільство*. 2024. (63). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-53>

71. Кабаченко Д. В., Сипало В. В. Розробка системи оцінки потенціалу агропромислового підприємства шляхом економіко-математичного моделювання. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2021. №. 9 С. 109-115.

72. Калашникова Г.О. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектора: теорія, методологія, оцінювання. *Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 66. С. 110-115.

73. Карлова О.А. Інвестиційне забезпечення процесів розвитку регіональних кластерів підприємств. *Збірник наукових праць ЧДТУ*. 2019.

Вип. 45. Ч. I. URL: <https://surl.lu/syslhy>

74. Карпенко А. Генезис кластерної теорії в економічній науці. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2021. Вип. 26. С. 4-16.

75. Кваша С., Павленко О., Вакуленко В. Конкурентоспроможність української аграрної продукції на зовнішніх ринках. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-198>.

76. Кісіль М.І. Інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства України в стратегічній перспективі. *Вісник аграрної науки*. 2018. № 1. С. 78-82.

77. Книш С.І. Теоретичні засади інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств, його зміст та особливості. *Економічні проблеми соціального розвитку*. № 15. 2026. DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.3.04>

78. Книш С.І. Особливості інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств в умовах невизначеності. *Економічні проблеми соціального розвитку*. № 17. 2026 DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.5.10>

79. Книш С.І. Пріоритетні напрями інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. № 10. 2026. С. 538-543. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.10.538>

80. Козяр Н.О. Стратегічні підходи до інвестування аграрного сектору України в сучасних умовах розвитку АПК. *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 81-89. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012081>

81. Козяр Н.О. Організаційно-економічні засади функціонування інфраструктури інвестиційної діяльності в аграрному секторі України. *Інноваційна економіка*. 2020. № 7-8. С. 139-144.

82. Козяр Н.О. Особливості сільського господарства як об'єкту інвестування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 23. С. 82-87.

83. Колесник Т.В. Особливості управління бюджетом об'єднаних територіальних громад та їх специфічні завдання у сучасних умовах. *The scientific heritage*. 2020. № 49. Part. 5. P. 46-55.

84. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами : ухвал. ООН 18.05.1965 р. ; ратифік. Законом України від 16.03.2000 р. № 1547-III (зі змін. та допов.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060#Text

85. Кононенко Л., Савченко В., Карнаушенко А. Консалтинг в агробізнесі: сучасний стан, проблеми та перспективи. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 2023, № 17. С. 50-56.

86. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

87. Кравченко М.В., Іжболдіна О.О., Карамушка О.М. Основні принципи формування конкуренції та безпеки на підприємствах аграрного сектору. *Вчені записки Таврійського Національного університету імені І.В.Вернадського*. 2020. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-4-22>.

88. Крюкова І.О. Пріоритети розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі України у контексті сучасних європейських тенденцій. *Інноваційна економіка*. 2021. № 1. С. 12-19.

89. Кустрич Л.О. Особливості залучення інвестицій у сільське господарство: сучасний стан і тенденції розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 37-42.

90. Кучер Л., Кучер А., Хареба В., Демидчук Л., Східницька Г. Розвиток інноваційної діяльності аграрних підприємств: на шляху до агробізнесу 4.0. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2023. Vol. 9. No. 4. Pp. 252-286.

91. Кучер Л., Хелдак М., Ороховська Л. Оцінка готовності аграрних підприємств до впровадження інноваційних проєктів. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2023. Vol. 9. No. 1. Pp.

224-259.

92. Кушнір С.О., Журавльова А.К. Інвестиції в сільськогосподарську галузь України: реалії та перспективи у зв'язку з відкриттям ринку землі. *Підприємництво та інновації*. 2020. Вип. 12. С. 63-68.

93. Лаврухіна К.О. Кластери в промислових екосистемах – нові інноваційні тренди розвитку повоєнної України. *Екологічна безпека та природокористування*. Вип. 4 (48). 2023. С. 62-73.

94. Лакас В. Методичні підходи до оцінки інвестиційного забезпечення сталого розвитку регіонів України. *Економіка та суспільство*. 2024. (61). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-149>

95. Ларіна Я., Ал-Шабан Алаа Табіт Ніама. Класифікація інновацій в аграрному секторі як передумова формування маркетингових стратегій інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. *Bioeconomics and agrarian business*. 2019. Vol. 10. № 1. С. 58-67.

96. Левандівський О.Т. Теоретична сутність інвестиційного процесу сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2019. № 2. С. 96-103.

97. Левчук А., Юрчишен Д. Український та польський терени для інвестування в агропромисловий комплекс. *Innovation and Sustainability*. 2024. (3). С. 61-67.

98. Лівіновська О.В. Особливості фінансового забезпечення інтегрованих підприємницьких структур у сучасних умовах. *Держава та регіони. Сер.: Економіка та підприємництво*. 2013. № 1. С. 128-133.

99. Лузан Ю.Я., Молдаван Л.В., Кропивко М.М. Інституціоналізація розвитку системи державного регулювання підприємницької діяльності в аграрному секторі України: суперечності та способи їх нейтралізації. *Економіка України*. 2025. № 4. С. 50-70.

100. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 9-18.

101. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В., Моголова М.М. Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2017. № 5. С. 5-12.

102. Лутковська С., Коваль Н., Лозова О., Охріменко І., Шацька З., Витриховський Є. Менеджмент проєктів інноваційно орієнтованих кластерних бізнес-агроструктур у смарт-економічній моделі. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. 6(59). С. 613-632.

103. Луцій О., Бондаренко В. Механізм забезпечення інноваційної діяльності підприємств аграрного сектору на засадах маркетингу. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 4 (32). С. 144-155.

104. Люльков М.М., Цеслів О.В. Моделювання інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства в умовах невизначеності. Актуальні проблеми економіки і управління. *Збірник наукових праць молодих учених ФММ НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського»*. 2021. №15. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/217031>

105. Мазуренко О.В., Столярчук Н.М. Інноваційне забезпечення аграрного сектору економіки : аналіз стану. *Економіка АПК*. 2019. № 12. С. 37-45.

106. Макаренко П.М., Пілявський В.І. Інноваційно-інвестиційне забезпечення потенціалу стійкого розвитку аграрних підприємств. *Економічний вісник університету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Григорія Сковороди*. Зб. наук. пр. уч. і аспір. Вип.41. ПереяславХмельницький, 2019. С. 29-35.

107. Максичка А.Ю. Інноваційний розвиток малих підприємств в аграрному секторі України. *Бізнес-навігатор*. 2025. Т. 79. Вип. 2. С. 164-169.

108. Мамчур Л., Недибалюк О. Цивільно-правові реалії допустимості використання смарт-контракту у договірних відносинах. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 92.

109. Мандич О.В., Науменко І.В., Романюк І.А. Формування політики товаророзподілу в інтегрованих структурах. *Актуальні проблеми інноваційної*

економіки, 2019. Вип. 4. С. 83-87.

110. Маргасова В., Вдовенко Н. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрного сектору з урахуванням структурних змін для груп суспільних інтересів. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. № 4(32). С. 109-119.

111. Мармуль Л.О., Новак Н.П. Розвиток органічного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 26-32.

112. Матросова В.О., Матросов О.Д., Доуртмес П.О. Сучасні підходи до оцінювання інвестиційно-інноваційного потенціалу промислового потенціалу. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 16. С. 405-410.

113. Мауер Д.Р., Книш С.І., Павленко А.А. Інвестиційно-інноваційні процеси в розвитку сільськогосподарської інфраструктури. Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 жовтня 2023 року: Харків: НТУ «ХП», 2023. / за ред. проф. Краснокутської Н.С., доц. Решетняк Н.Б., доц. Волоснікової Н.М. С. 180-182.

114. Мауер Д.Р., Книш С.І., Пархоменко Р.М. Прозорість інфраструктури ланцюга постачання в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., 14-15 травня 2024 р. Полтава. 2024. С. 193-194.

115. Мацибора Т.В. Тенденції розвитку інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Економіка АПК*. 2020. № 4. С. 26-34.

116. Машталер О., Гуцул Т., Маслиган О., Чебан Ю., Цимбалістова О. Кластери в стратегії економічного розвитку України та її регіонів. *Financial and credit activity problems of theory and practice*. 2023. № 3. С. 320-329.

117. Медвідь В.Ю. Грищенко С.А. Економічний розвиток місцевого підприємництва в умовах інституційних трансформацій громад. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 11 (269). С. 49-59.

118. Медвідь В.Ю. Пасічний О.К. Кластеризація та поляризація малого

підприємництва як запорука підвищення його конкурентоспроможності в економічному просторі територіальних громад. *Актуальні проблеми економіки*. 2023. № 12 (270). С. 15-22.

119. Мельник О.І., Мельник А.Г., Пасічник Ю.О. Організаційно-економічні умови активізації інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Агросвіт*. 2018. № 22. С. 6.

120. Мельник С.І., Свиноус І.В., Фурман І.В., Трофімова Г.В., Стариченко Є.М. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств в умовах трансформаційних процесів. *Економіка та держава*. 2021. № 11. С. 14-19.

121. Міщук Є.В. Дослідження зв'язку між економічною безпекою підприємства та його конкурентоспроможністю. *Актуальні проблеми сучасного менеджменту: монографія*. Кривий Ріг, 2018. С. 46-72.

122. Мудрак Р. Інвестиційне забезпечення сталого аграрного виробництва України: стан та ключові ризики. *Ефективна економіка*. 2024. № 1 DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.1.10>

123. Новак І., Школьний О., Вернюк Н. Генезис методології теорії інвестування. *Економіка та суспільство*, 2021 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-18>

124. Одінцов О.М. Активізація інвестиційної діяльності аграрного сектору економіки на основі формування регіональних агропромислових кластерів. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 55. С. 41-50.

125. Олексюк Г.В., Куйбіда В.С., Лисяк Н.М., Попадинець Н.М. Організація планування розвитку територій у контексті децентралізації державного управління: поєднання інтегрованих, просторових та економічних підходів. *Економіка України*. 2021. № 11. С. 23-38.

126. Олійник О.В., Сідельнікова І.В. Інноваційна діяльність: особливості розвитку і активізації в аграрному виробництві. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Економіка»*. 2017. Вип. 17. С. 76.

127. Онегіна В.М., Луньова В.А. Стратегії інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств: монографія. Харків: ТОВ «Смугаста типографія», 2016. 255 с.

128. Павленко І.І., Степанова А.А. Інвестиційна привабливість ринку рослинних екстрактів України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 12. С. 171-177. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-12-171-177>.

129. Павленко І.П., Білінська В.Ю. Інноваційно-інвестиційне забезпечення розвитку сільського господарства в Україні. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2015. Вип. 1 (30). С. 104-112.

130. Павлова О., Павлов К., Омельчук Б., Кучерява О. Формування системи управління якістю як чинника конкурентоспроможності продукції підприємств аграрної галузі. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 4. DOI: <https://doi.org/10.31649/ins.2022.4.193.201>.

131. Павловський С., Мельник Н., Косяк О. Теоретичні аспекти інноваційного проекту: сутність та етапи розробки. *Київський економічний науковий журнал*. 2023. №2. С. 34-42.

132. Патица Н.І. Іноземні інвестиції в сільському господарстві України: сучасний стан та вплив на його розвиток. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 5. С. 26-31.

133. Пелех К.О., Франів І.А. Аналіз рівня розвитку агропідприємництва на основі використання можливостей ІОТ. *Ефективна економіка*. 2024. № 12. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/5332/5385>.

134. Петровський О.О. Інвестиційне забезпечення інноваційної діяльності в аграрному секторі: методичні основи оцінки. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 2. С. 195-199.

135. Пилипенко О.С. Забезпечення розвитку інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств на основі використання нових бізнес-моделей. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 12. С. 87-89.

136. Покиньючереда В., Тімченко О. Аналіз інвестиційного забезпечення розвитку аграрного виробництва в Україні. *Інвестиції: практика і досвід*. 2023. 20. С. 71-78.

137. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>

138. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>

139. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text>

140. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. *Урядовий кур'єр*. 2019. № 188.

141. Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні : затв. постановою КМУ від 02.02.2011 р. № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-2011-%D0%BF#-Text>

142. Пушкар О.І., Татаринцева Ю. П., Макаренко А.Б., Пастушенко О.Б. Модель фінансування інноваційного проекту у високотехнологічному бізнесі (на прикладі гейм-індустрії). *Інноваційна економіка*. 2021. №5-6. С. 117-122.

143. Рибіна Л.О. Особливості інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. № 11. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/11_ukr/72.pdf

144. Романюк, І.А., Гаврилюк, В.В. Моделі фінансування інноваційних проектів у сучасному бізнес-середовищі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. №12. С. 66-71.

145. Рутицька В. Блокчейн плюс сільське господарство: як зміниться життя споживача і бізнесу. *Українська правда*. 25.10.2017. URL:

<https://www.epravda.com.ua/publications/2017/10/25/630431/>

146. Руцишин М. Чинники формування фінансового забезпечення розвитку вітчизняних підприємств на інноваційних засадах. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2023. №318(3). С. 17-23.

147. Саблук П.Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія : Економіка та менеджмент*. 2016. № 9. С. 34-42.

148. Саблук П.Т. Наукове обґрунтування інноваційного розвитку в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 16–25. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202106016>

149. Сагачко Ю.М., Тешева Л.В. Інноваційна діяльність підприємств аграрного сектора як критерій ефективності його виробничо-господарського потенціалу. *Проблеми економіки*. 2020. № 4 (46). С. 217-223.

150. Сакун О.С., Барчук П.Л., Саміленко І.І. Дослідження ролі інвестиційного потенціалу України в контексті повоєнного відновлення. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2025. (17). DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2025-17-03-01>

151. Салогуб В.В. Конкурентні умови цільових ринків реалізації продукції та інноваційний потенціал розвитку аграрних підприємств. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2026. Том 11. № 1. С. 358-361.

152. Сарафінчан А.Г., Білик Р.Р. Соціально-економічні засади функціонування суб'єктів господарювання територіальних громад. *Регіональна економіка*. 2022. № 4. С. 27-32.

153. Свиноус І., Свиноус Н. Методичні підходи до оцінки ефективності інвестиційної діяльності у процесах відтворення сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2020. Вип. 2. С. 164-173.

154. Сидорчук А., Кириленко О. Поняття та оцінка інвестиційного

потенціалу домогосподарств. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2022. 1(43). С. 5-11.

155. Сіренко Н.М., Мельник О.І. Розвиток інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки України : монографія. Миколаїв : МНАУ, 2016. 243 с.

156. Скібіцький О.М. Інноваційний та інвестиційний менеджмент. Центр навчальної літератури. Київ, 2009. 408 с.

157. Скоробогатова Н.Є. Дослідження сутності інвестицій та інвестиційної діяльності. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2016. 1. URL: <https://ev.fmm.kpi.ua/article/view/80631>

158. Скоробогатова Н.Є. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку підприємств в умовах індустрії 4.0. *Економічний вісник НТТУ «Київський політехнічний інститут»*. 2020. № 18. С. 185-191.

159. Соколюк С. Інноваційний розвиток підприємств аграрного сектора економіки в умовах інституційних змін. *Економіка та управління підприємствами*. 2019. С. 107-114.

160. Стахурська С. Методичні підходи до формування механізму інвестування інноваційного розвитку підприємства. *Економіка та суспільство*. 2022. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-49>.

161. Степаненко С. Диверсифікація джерел інклюзивного інвестування аграрних бізнес суб'єктів. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. № 16. 2023. С. 175-184.

162. Степаненко С.В. Ресурсний потенціал аграрних підприємств: елементи та особливості їх поєднання в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2022. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.2.96>.

163. Стефанович Є.А. Інвестиційна діяльність як економічне явище. *Економіка та держава*. 2010. № 11. С. 60-64.

164. Стоянова-Коваль С., Слуцький Є. Інструменти інвестиційного забезпечення розвитку аграрного сектору в умовах циркулярної економіки.

Економіка та суспільство. 2022. 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-75.129>.

165. Стратегія сприяння залученню приватних інвестицій у сільське господарство на період до 2023 року : затв. розпорядженням КМУ від 05.07.2019 р. № 595-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/595-2019-%D1%80#Text>

166. Студінська Г. Критерії інвестиційної привабливості аграрної сфери України в контексті моделі її інноваційного розвитку. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2024. 5 (276). С. 16-26.

167. Студінська Г., Мамчур В. Кластер як інноваційна форма співробітництва в аграрній сфері України. *Формування ринкових відносин в Україні: збірний наукових праць*. 2024. Вип. 4 (275). С. 24-36.

168. Сус Т., Ємець О., Мовчун С., Онишко С., Цюпа О. Формування стратегії інноваційного розвитку аграрного сектора та фінансування її реалізації. *Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики*. 2022. Том 6 (47). С. 150-159.

169. Тітенко З. Інвестиційне забезпечення фінансової безпеки аграрних підприємств. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-67>

170. Тітов Д., Олексієнко В. Фінансове забезпечення аграрного сектору України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. № 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-125>.

171. Ткаченко С.Є. Аналіз інвестиційної діяльності в аграрному секторі України, визначення факторів та шляхів її активізації. *Економіка та суспільство*. 2021. № 23. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/138/133>

172. Томілін О.О., Дорошенко О.О., Крамаренко А.О., Книш С.І., Грек Г.В. Сучасні тенденції фінансово-кредитного забезпечення у банківській системі України. *Ефективна економіка*. 2025. № 6. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6758/6856>, DOI:

<https://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.6.34>

173. Україна з 2013 року скоротила вдвічі витрати на наукові дослідження. URL: <https://gmk.center/ua/infographic/ukraina-z-2013-roku-skorotila-vdvichi-vitrati-na-naukovi-doslidzhennya>.

174. Федірець О.В., Колесник Т.В., Дідур Г.І. Удосконалення державного управління соціально-економічним розвитком агропродовольчої сфери в умовах активізації ЗЕД та посилення соціальної відповідальності бізнесу. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. № 1 (271). С. 114-124.

175. Фінагіна О.В., Руденко О.А., Хорошун Ю.В. Концептуальні підходи до інвестиційного забезпечення стратегічного розвитку українського агросектору на засадах міжрегіонального партнерства, лідерства підприємств та ділових комунікацій. *SWorld Journal*. 2021. Issue 9. Part 2. С. 41-52.

176. Хіоні Г.О. Управління методичними підходами до оцінок ефективності інвестицій у майнові об'єкти агробізнесу. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. № 2. 2020. С. 97-107.

177. Хіоні Г.О. Методичні підходи до оцінок ефективності інвестицій у майнові об'єкти агробізнесу. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.4.150>

178. Чернега І.І., Фротер О.С., Бондаренко Н.В., Бленда Н.О., Бурляй О.Л. Соціальне підприємництво та лідерство в процесі управління соціалотрудовими відносинами. *Наука і техніка сьогодні. Серія «Економіка»*. 2023. № 1(15). 2023. С. 72-84.

179. Чирик Н.В. Економічна суть інвестицій: сучасні погляди та концепції. *Економіка. Фінанси. Право*. 2008. № 7. С. 17-22.

180. Чому не потрібно втрачати віру в інноваційне аграрне майбутнє. URL: <https://dia.dp.gov.ua/chomu-nepotribno-vtrachati-viru-v-innovacijne-agrarne-majbutnye>.

181. Шевченко А., Хайдарова Т., Сабірова І. Концепції розвитку кластерної політики розвинутих країн світу. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 5(05). С. 69-74.

182. Шпикуляк О.Г. Тивонук С.О., Тивончук С.В. Формування системи оцінювання інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України. *Економіка АПК*. 2013. № 12. С. 79-84.

183. Шпортюк Н.Л. Зарубіжний досвід державної підтримки агропромислового комплексу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 7. С. 130-133.

184. Шумський А.В. Управління інноваційним розвитком агропромислового виробництва: стан та перспективи розвитку. *Інноваційна економіка*. 2012. № 5. С. 24-29.

185. Шут С.О. Інвестиції: сучасний підхід до трактування економічної сутності категорії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 5. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/5_2015ua/52.pdf

186. Як виглядає агробізнес майбутнього? Три ключові інновації 2023 року. URL: <https://hub.kyivstar.ua/news/yak-vyglydaye-agrobiznes-majbutnogo-try-klyuchovi-innovacziyi-2023-roku>.

187. Який економічний ефект від застосування органічних добрив – досвід. 2025. Агрейн. URL: <https://agrotimes.ua/agronomiya/yakyj-ekonomichnyj-efekt-vid-zastosuvannya-organichnyh-dobryv-dosvid/>

188. Ярмач О.В. Інноваційний розвиток: особливості та виміри в умовах економічної глобалізації. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Економічна теорія та право. 2014. № 2 (17). С. 118-126.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

публікації, які відображають основний зміст дисертації

1. Книш С.І. Теоретичні засади інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств, його зміст та особливості. *Економічні проблеми соціального розвитку*. № 15. 2026. DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.3.04>.

2. Книш С.І. Особливості інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств в умовах невизначеності. *Економічні проблеми соціального розвитку*. № 17. 2026 DOI: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.5.10>.

3. Книш С.І. Пріоритетні напрями інвестування інноваційного розвитку аграрних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. № 10. 2026. С. 538-543. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2026.10.538>.

публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

4. Мауер Д.Р., **Книш С.І.**, Павленко А.А. Інвестиційно-інноваційні процеси в розвитку сільськогосподарської інфраструктури. *Слобожанські наукові читання: соціально-економічні та гуманітарно-правові виміри: матер. Всеукр. наук.-практ. конф., 17-18 жовтня 2023 року: Харків: НТУ «ХПІ», 2023. / за ред. проф. Краснокутської Н.С., доц. Решетняк Н.Б., доц. Волоснікової Н.М. С. 180-182. (Особистий внесок автора: обґрунтовано значення інвестиційно-інноваційних процесів для розвитку сільськогосподарської інфраструктури)*

5. Мауер Д.Р., **Книш С.І.**, Пархоменко Р.М. Прозорість інфраструктури ланцюга постачання в контексті забезпечення продовольчої безпеки країни. *Актуальні проблеми сучасної науки: теоретичні та практичні дослідження молодих учених: матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., 14-15 травня 2024 р. Полтава. 2024. С. 193-194. (Особистий внесок автора: визначено роль*

прозорості ланцюга постачання у забезпеченні продовольчої безпеки країни)

6. Зоря О.П., Мауер Д.Р., **Книш С.І.** Інноваційний потенціал України в умовах сталого розвитку. *Наукове забезпечення розвитку національної економіки: досягнення теорії та проблеми практики: матер. XI Всеукр. наук.-практ. конф., 21 листопада ПДАУ. Полтава, 2024. С.153-155. (Особистий внесок автора: охарактеризовано інноваційний потенціал України в контексті сталого розвитку аграрної сфери)*

Додаток Б

Довідки про впровадження результатів дисертаційного дослідження

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

вул. Міщенка, 2, м.Полтава, 36011, тел. (+38 0532) 60-76-06, 60-31-10
E-mail: gol_apc@adm-pl.gov.ua, Web: https://agriculture.poda.gov.ua, Код ЄДРПОУ 00732619

14.12.2025 № 01-69/983/1

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи Книша С.І. на тему
«Інвестування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в
аграрній сфері»

Департамент агропромислового розвитку Полтавської обласної військової адміністрації повідомляє, що основні положення та пропозиції дисертації Книша С.І. «Інвестування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в аграрній сфері» використовуються в організаційно-економічній діяльності. Йдеться про інформування аграрних підприємств, фермерських господарств про можливість залучення для інвестування інноваційного розвитку бюджетних коштів державних програм з обсягами компенсації власних витрат від 25 % на закупку нової техніки вітчизняного виробництва до 70% на розвиток садівництва.

Цінними є рекомендації щодо інвестування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку з врахуванням умов регіону, ризиків невизначеності та втрат війни. Насамперед, це інвестування диференціації основного виробництва, у т. ч. шляхом скорочення частки традиційних культур, які мають труднощі з експортом, і збільшення питомої ваги овочівництва й садівництва, галузей тваринництва; тепличного господарства; поглибленої переробки аграрної сировини і крафтових виробництв. Іншою важливою сукупністю пріоритетів інноваційного розвитку для інвестування є впровадження точного землеробства та його елементів; використання інноваційних біотехнологій; автоматизованого й цифрового управління.

Високої оцінки заслуговують представлені рекомендації щодо інноваційного удосконалення власне інвестування. Йдеться про використання цифрових платформ для залучення фінансових коштів через механізми краудфандингу й краудінвестингу; цифрових фінансових активів, блокчейну, цифрового управління, онлайн банкінгу, форфейтингу. Також це залучення можливостей Європейських цифрових фінансових хабів для тестування управлінських рішень щодо інвестування.

Директор Департаменту
агропромислового розвитку
обласної військової адміністрації

Сергій ФРОЛОВ

Вих. № 54/06-03
Від 01.12.2025

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження аспіранта Полтавського державного аграрного університету **Книша Сергія Івановича** на тему:

«Інвестування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в аграрній сфері»

Основні положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, присвяченій інвестуванню інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в аграрній сфері, пройшли апробацію у 2023-2025 рр. у товаристві з обмеженою відповідальністю «ГАРАНТ-2005». Довідка підтверджує практичне використання результатів дослідження у діяльності підприємства.

Розроблені автором у процесі дисертаційного дослідження науково-прикладні положення були впроваджені у практичну діяльність «ГАРАНТ-2005». Зокрема, на підприємстві застосовуються запропоновані аспірантом методичні підходи до формування інструментарію оцінювання рівня інноваційного розвитку та інвестиційного забезпечення суб'єктів господарювання в аграрній сфері, а також до розроблення відповідної стратегії їх інноваційного розвитку на інвестиційній основі.

Пропозиції здобувача щодо формування на підприємстві стратегії інвестування інноваційного розвитку прийнято до впровадження. Їх реалізація сприятиме більш обґрунтованому вибору альтернативних управлінських рішень, формуванню ефективного стратегічного набору підприємства, підвищенню результативності інвестиційної діяльності, забезпеченню економічної рівноваги функціонування, стабілізації виробництва продукції та зростанню доходів, що в цілому сприятиме процесу розширеного відтворення.

Впровадження запропонованих заходів дозволить підвищити ефективність діяльності товариства як у короткостроковому, так і в довгостроковому періоді.

Директор
ТОВ «ГАРАНТ-2005»

Олег ТОВСТОШКУР

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Сковороди, 1/3, м. Полтава, 36003, тел./факс: (0532) 50-02-73,
 E-mail: pdau@pdau.edu.ua <https://www.pdau.edu.ua> Код ЄДРПОУ 00493014

25.12.2025 № 01-11/59

На № _____ від _____

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Книша Сергія Івановича
 на тему «Інвестування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в
 аграрній сфері»

Основні результати та висновки дисертаційного дослідження Книша Сергія Івановича у сфері інвестування інноваційного розвитку суб'єктів господарювання в аграрній сфері використані професорсько-викладацьким складом Полтавського державного аграрного університету у процесі підготовки навчально-методичних комплексів та викладання дисциплін «Управління інвестиційно-інноваційною діяльністю в аграрній сфері», «Інноваційний розвиток підприємства», «Стратегії та моделі розвитку соціально-економічних систем», «Інвестування», «Економіка і організація аграрного бізнесу», «Управління потенціалом підприємства», «Методологія та організація наукових досліджень», у науково-дослідній роботі та в ході написання курсових, наукових і кваліфікаційних робіт.

Перший проректор
 Полтавського державного
 аграрного університету, професор

Валентина АРАНЧІЙ